సారాజో

తెన్నేటిసూరి, బి. ఏ.,

"నా రా ణి"

భారతీయులను రణోత్సాహులుగా జేయగల

గొప్ప చరిత్రాత్మక నాటకము.

కర్త :

శ్రీ తెన్నేటి సూరి, బి. ఏ.

= ఒక రూపాయి = .

ముద్రణ
సుభాను బి॥ ప్రథమం.

1943
ముద్రణ :: ప్రచురణ
ప్రభాత్ ప్రెస్, బందరు.

♦

♦ ♦

—+* అంకితము *+—

నా జనకులు

సంగీత సాహిత్య విద్యావిశారద, వైద్యమార్తాండ

శ్రీ శ్రీ శ్రీ తెన్నేటి తిరుమలరాయమంత్రికి

షష్టిపూర్తి పాదపూజ

♦ ♦

♦

= గ మ ని క =

ఈ నాటకముయొక్క సర్వహక్కులూ బందరు ప్రభాత్ ప్రెస్ వారికి చెందియున్నవి. ఈనాటకమును మొత్తముగాగాని, ఇందలి భాగములనుగాని, పద్యములనుగాని, పాటలనుగాని యెవ్వరునూ ప్రభాత్ ప్రెస్ మానేజరుగారి వ్రాత మూలకమగు అనుమతి లేనిది—

ప్రచురింపగూడదు
ప్రదర్శింపగూడదు
ఫిలిం తీయగూడదు
రికార్డింగు చేయగూడదు
బ్రాడ్ కాస్టింగ్ చేయగూడదు

మరే ఇతర విధముగానూ మాహక్కులకు భంగము గల్గింపగూడదు.

అట్లు చేసినవారు మాచే కోరబడు నష్టపరిహారమునకును, మాచే జరుపబడు సివిల్, క్రిమినల్ చర్యలకును బాధ్యులు.

= పరిచయము =

: కథావస్తువు :

హర్షవర్ధనుని నామము భారత చరిత్రయందు సువర్ణాక్షరములతో వ్రాయబడియున్నది. 6 వ శతాబ్దమున ముక్కలు ముక్కలై వినాశదశనుందిన భారతభూమిని ఖడ్గము చేపట్టి ఒకేయొక కేతనముక్రిందికి నడిపించి హైందవ సామ్రాజ్యమును పునఃప్రతిష్ఠించిన కర్మవీరుడు-హర్షుడు. ఉత్కృష్టమగు ఆఘట్టము ఇందు లెఖింపబడినది. కనుక కథావస్తువుయొక్క విశిష్టతనుగూర్చి సందేహము లేదు.

: చరిత్రాంశముల మార్పులు

రసపిద్ధికొఱకు, నాటక ఘటనా సౌలభ్యముకొఱకు, పాత్రల యాచితికొఱకు చరిత్రాంశములు చాలవఱకు తారుమారు చేయబడినవి. సహృదయులు మన్నింతురుగాక !

: శశాంకచక్రవర్తి :

ఇట్టిపాత్ర ఆంధ్రనాటకరంగమున లోగడ లేదు. ఈ పాత్రను ప్రదర్శించునపుడు నటకుడు మున్ముందు చక్కగా పాత్రయందలి మానసిక తత్వమును అవగతము చేసుకొనవలయునని హెచ్చరించుచున్నాను. ఈ పాత్రనుగూర్చి ఇచ్చట విమర్శింప యానటకు అవకాశము లేదు. అదిగాక అది నాపనిగాదు. నటకుని బాధ్యత, విమర్శకుని యుద్యోగము.

: ప్ర చు ర ణ :

కొన్ని కారణములవలన, మా బందరుపట్టణమునందలి కొందరు మహాపాపులు ఈనాటకమును పాతాళమునకు త్రొక్కివేయవలయునని తమ దుష్టశక్తుల నన్నిటినీ వినియోగించిరి. అందుచే చిరకాలమీ నాటకము అజ్ఞాతమునందే యుండవలసి వచ్చెను. నేటికైనను దీనిని ప్రచురించి ఆంధ్ర నాటకరంగమున కందజేయ గలినందులకు సంతసింపుచున్నాము.

“తేజోపుంజము ప్రకాశింపకపోవునా? కాదంబినీ నికాయము చండభాను నెంతకాలము కప్పియుండగలదు.”

—తె. సూ.

≡ పాత్రలు ≡

—: పురుషులు :—

గ్రహవర్మ

హర్షవర్ధనుడు

బాణుడు

శశాంకచక్రవర్తి

ఉగ్రసేనుడు

తోరమాణుడు

—: స్త్రీలు :—

రాజ్యశ్రీ

కమల

సేవకులు, వైతాళికుడు మొదలగువారు.

నాంది

కొనలు విచ్చులు కొన్న క్రొంజాయ సంజ కే
కులు కొప్పుకొన జిలుగుతళుకు లీన,
తంత్రీస్వనంబుల తరితీపులొలికిపో
అజురాణి కచ్ఛపి, నవఘళింప,
కలుములచెలువ చొక్కపు మంజు గానాల
దశదిశల్ పులకించి తన్మయింప,
అలరువిల్తునితండ్రి యలఘు మార్దంగిక
ధ్వానాల, గోళాలు, పల్లవింప

అల్ల పరమేష్ఠి తాళంబు నందుకొనగ
తనదు మునివ్రేళ్లనంతపథంబు నందు
సృష్టియొనరింప, నటియించు శివకరుండు
అల్ల నటరాజు మనకు సాక్షాత్కరించు.

"నా రా జీ"

—: ప్రథమాంకము — ప్రథమరంగము. :—

[స్థానేశ్వరము ఉద్యానవనము — ప్రవేశము గ్రహవర్మ]

గ్రహవర్మ : — [అనుబంధము 1.]

నాలో......ఎన్నడునూ లేని ఈ మహదానంద తరంగము లేమి !

గీ॥ ప్రియతమ వియోగ మారుత వికలహృదయ
నీలనీరద శకలము లేలగలిసె !
మండు వేసవి తడియారు, మామకీన
హృదయ తలమున చమ్మ పెన్నోల యుబికె !

సకాలాగతమాయెనా! అమృతము వర్షింపగలదా! రాజ్యశ్రీ కానుపించి యెంత కాలమయినది. పావ మామె మా యిరువురితోడనూ, చంద్రసూర్యుల నడుమ ఉషఃకన్యవలె నడయాడుచుండెడిది. హర్ష వర్ధనుండామెను తరచు చూచుచునే యుండవచ్చును. రాజాంతఃపురములందీ నిబంధమునము లేమిటికో?... కాదు, కాదు ఆమెకేమి నిబంధనము... ఆమెను చూచుటకు వీలులేకుండ నిరోధింపబడినవాడను నేను.

రాజ్యశ్రీ :— (తెరలో)

ఈ నవ్యోదయవేళ నిల్లెవరి కొఱకు
పంచమ స్వరమందున పాడుచుంటి
విడిగా! కన్నెత్తి చూడు! నీ హృదయసీమ
పంటి, అంటక యుండినయట్టి ముగుద॥

గ్రహవర్మ :— (ఆలకించి) నవరసాల కిసలయాస్వాదనా ప్రమత్త పికీ నిస్వనంబున నీగీతి నాలాపించిన వారెవ్వరు? (ధ్వనివచ్చిన దెస జూచుచుండును)

రాజ్యశ్రీ :— (తెరలో)

నీదు గానము వినిన ప్రమోదమందు
ఈ పికాంగన మరచితివేమొ యిపుడె?

గ్రహవర్మ :— (తనలో) ఆమె నా మనోజ రాజ్యలక్ష్మి, రాజ్యశ్రీ. నేనిపుడామె కెదురుపోయి మాటాడింతునా, సిగ్గున... వెనుదిరిగిపోవునేమో...

రాజ్యశ్రీ :— (తెరలో)

నవయువతి భర్తగన్గొని నానజెంది
యాననము వంచినను ప్రేమయడగు టేమొ?

గ్రహవర్మ :— నేనీ కుంజసదనమున డాగియుండి, యాదివ్యమంగళ విగ్రహమును కన్నులార జూతును. (దాగికొనును)

రాజ్యశ్రీ :— (తెరలో)

ఇట్లు ప్రబతిమాల వచ్చితి నింక కలహ
మేమిటికి? పత్రముల డాగు టేటికయ్య ?

గ్రిహావర్మ :— నా రచించిన ఈ 'పికీవిలాప గీతికలు' రాజపుత్రి మధురకంఠము నుండి వెల్వడి సార్థకతను పొందుచున్నవి.

(ప్రవేశము:— రాజ్యశ్రీ, కమల, చేతులుపట్టుకొని)

రాజ్యశ్రీ :—

కమలషాండంబునందు చీకటులువాప
సూర్యదేవుండు సనుదెంచె చూడవేమి?
తోటి పికమిథునంబు సంతోసమంది
స్వాగతము లర్చించె రవంతగనుము॥

[ఆసీను లగుదురు]

కమల :— భర్తృదారికా! యీ గీతములు రచించినది. నీవేనా!

రాజ్యశ్రీ :— నేనుకాదు... బావ

కమల :— ఎవరైననేమిగాని... మిగుల శ్రావ్యముగనున్నవి.

రాజ్యశ్రీ :— అవును కమలా! మా బాణకవి చంద్రులునూ, అట్లేయనినారు...

గ్రిహావర్మ :— (తనలో) రాజపుత్రీ, నీవిమర్శనము గూడ నుడువరాదా?

రాజ్యశ్రీ:— తోటి పికమిథునము స్వాగతము లర్పించెననుటయందు, ఆపికాంగనయందు అసూయాభావము పోషింపబడుచున్నది. చూచితివా!

కమల :— అతనికి దానియందు అంత సారస్యము కాన్పించెనో లేదో కాని నీకు బాగుగా బోధపడినది.

గ్రిహవర్మ :— (తనలో) కాదు కాదు కమలా! నేనది వ్రాయునపుడు గోచరము కాకపోయినను, యిప్పుడు బాగుగా గ్రాహ్యమగుచున్నది...

కమల :— మీ గ్రిహవర్మ బావగారు చాల మంచివారు; చక్కని అందగాడు; కాదూ?

రాజ్యశ్రీ :— అందమునకేమిగాని, అతడు చాలమంచివాడు. నేనన్న, నతనికి చాలప్రేమ. మా చిన్నతనమున మేమొకరినొకరు క్షణమైనను విడువకుండ నుండెడువారము...(స్ఫురితయై) అయిననూ కమలా! మనకీ పురుష పరిసంగము లేమిటికే!

గ్రిహ :— (తనలో) అతనికి నీయందు ప్రేమ నిజము. నీకాతనియందు లేదా ?

కమల :—ఔం... పరపురుష పరిసంగములు దోసములుగాని...ఔంఆమ్మా! నీ మనమున నీవిప్పు డేమనుకొనుచున్నావో, తెల్పుదునా! పరుల మన ములందేమి యున్నదో తెలిసికొనుటకు నాకొక మహాత్ముడు, ఒక మంత్రమును ప్రసాదించి యున్నాడు. నా మంత్రశక్తి జూపుదునా!

రాజ్యశ్రీ :— మంత్రమును నేర్చుకొంటివో లేదోగాని, టక్కరిమాటలు పెక్కు నేర్చుకొంటివి. అయిననూ చెప్పుము! చూతము!

కమల :— 'నేనుకోసలకు రాణినెప్పుడగుదునా' యని యనుకొనుచున్నావు. నీవు కోసలకు రాణి వైనచో నాకేమి బహుమానము జేతువు?

రాజ్యశ్రీ :—(తనలో) యీమె నా హృదయ మెట్లు గ్రహించినది! (సిగ్గున తలవంచుకొనును)

గ్రహ :— (తనలో) కమలా! నేను నీకొక యూరు బహుమాన మొసగెదను.

కమల :— అమ్మా! యిప్పుడు తేటతెల్లమై నది. నావద్దనా సిగ్గుపడుట?...నీ విటులనే యుం డుము. నేనతనిని నెమ్మదిగా నిచ్చటికి దీసికొని వత్తును. (పోబోవును)

గ్రహ :— (తనలో) కమలా! దూరముపోవ బనిలేదు.

రాజ్యశ్రీ :— (వారించి) వలదు వలదు కమలా! నీవు నా మనోనాధు నిచ్చటికేమనిచెప్పి తీసికొని రాగలవే !

కమల :— ఏమనియా ! అమ్మాయీ ! హర్షవర్థనుడుగారు, ఉద్యానవనమున నున్నారు, మిమ్ములను త్వరగా రమ్మనినారనిచెప్పి—

రాజ్యశ్రీ :—నీకల్లమాటల నాతడు నమ్మునా?

కమల :— నమ్మకేమి... అయిన నొక లేఖ వ్రాయరాదా ? పత్రమును గంటమును దెత్తును. (పోవును)

రాజ్యశ్రీ :— కమలా ! ఒత్తునకొక పొత్తము గూడ దెచ్చెదవా !

గ్రహవర్మ :—(కుంజసదనమునుండి వెలుపలకువచ్చి)

చక్కగా వికసించిన సారసంబు
పవన బాలల కేటికై బంపనేల?
ఇపుడు తావక మానసంబెరిగి యితడు
బాసటనెగ్గల ఈ రాయబారమేల?

రాజ్యశ్రీ :—(లేచి) కమలా ! కమలా !

గ్రహవర్మ :— (వెనుకనుండి యామె కరద్వయ మంది) రాజపుత్రీ ! మెల్ల మెల్లన వీతెంచు ఈ పిల్లవాయువులు నే డేలకో చలువగుణము వీడి

గ్రీష్మాతపముల కై వడి నిప్పులు చెఱగుచున్నవి. నీ శీతలదృక్ప్రచారమున నా హృదయ తాపము నొకింత దీర్పుము. బ్రతిమాలి కొందును.

(రాజ్యశ్రీ అకంపిత గాత్ర)

గ్రహ:—

ఆ సమీర, పవను నంపి, భర్తను బిల్చి,
తత్కరాంతరయోగ తామరసము
కదలుభంగి, ఇట్లు కంపింతువేటికి
చకిత బాలహరిణ చలిత నయన!

రాజ్యశ్రీ:-ఆర్యా! మాయన్నగారున్నారుకదా!

గ్రహ:—సుక్షత్రియులకు గాంధర్వము విధ చోదితము. ఇందు మీవారి పనియేమున్నది? రాజ వదనా! యిక మారాడకుము. (కౌగిలించుకొనును)

(రాజ్యశ్రీ సహితము ఉద్యుక్త)

(వృక్షముల వెనుకనుండి లేచి నిలచి హర్షవర్ధనుడు దంప తులపై పుష్పములు చల్లుచూ)

హర్ష వ :— (స్వగ) నేడుగదా! స్వర్గస్థులైన మా యత్తమామలకును, తలిదండ్రులకును మన శ్శాంతిగలిగినది.

గ్రహ :— [ఆశ్చర్యముతో] యీ పుష్పము లెచ్చటనుండి వచ్చినవి ?

రాజ్యశ్రీ:—[సిగ్గుతో]నన్ను విడువుడు; మా హర్షన్నయ్య.

(హర్షుడు ముందునకు వచ్చును. రెండవ వైపునుండి బాణుడు, కుసుమ మాలికలతో కమల ప్రవేశింతురు)

గ్రహ :— మహామంత్రిగారికి నమస్కారములు.

బాణుడు :— కుమారా ! నిఖిల భూవలయ భారవహాన మహనీయుడగు చక్రవర్తివి గమ్ము!

రాజ్యశ్రీ :— బాబా! నమస్కారము!

బాణుడు :— తల్లీ! నీవిభుడనన్య సామాన్య సద్గుణ సంపత్తి కలవాడు. మీరు చిరాయువులై సుఖింతురుగాక!

కమల :— [ఏకసక్తముగా] గాంధర్వమైనను, కుసుమమాలికలు ధరించినంతమాత్రమున దోసము లేదులెండు.

(కమల చెరి యొకరికి చెరియొక మాలను యివ్వగా ఒండొరులు అలంకరించుకొందురు)

[అనుబంధము. 2.]

[యవనిక]

"సా రా ణి"

—♦ ద్వితీయ రంగము ♦—

[ఇది విష్కంభము]

(ప్రవేశము వైతాళికుడు)

వైతా :— [గేయములు]

1

మందార ముకుళ ముగ్ధాకపోలములపై
కెందామరల సామి కెంపు ముద్దులెహత్తె
ఎందాక ఈనిదుర సౌన సిదవు లేవోయి!
లేవోయి నీ నిదుర
రావోయి రణమునకు
ర భరత కుమార ధీర రణశూర... ఇక ॥లేవో॥

2

వెలుగులోనికిరణము వెలివిరిసినది కాంతి
నవ్యప్రాచిలో నాట్యమే సేతాము—
క్రొత్తపువ్వులు గిల్లుకొని తెచ్చుకుందాము
విజయ గీతికలల్లి పరజిమ్మి వేతాము—
జయదుందుభులు మ్రోయ చలరేగి కదనాన
ప్రళయ తాండవకేళి పరుగుల్లు పెట్టంగ
లేవోయి నీనిదుర
రావోయి రణమునకు
వీర భరత కుమార ధీర రణశూర... ఇక ॥లేవో॥

(ప్రవేశము సేవకుడు)

సేవ :— వైతాళికా అంతఃపుర వాసులంద రును మేలుకొనియేయున్నారు. నీ మేలుకొలుపుల నిప్పుడు ప్రారంభించితివేమి!

వైతా :— కొంచమాలస్యమైనది—

సేవ :— హర్షచక్రవర్తి స్వయముగా సైనిక శిక్షణను అరయుటకు బయలు దేరుచున్నారు. రాకుమారియూ, కమలాదేవియు మృగయా వినోదార్థము అరణ్యమునకు పోవుచున్నారు.

వైతా:—మహామంత్రిగారిని నేను సందర్శించు కొనవలయును; అవకాశము లభించునా?

సేవ :— మహా మంత్రిగారును, గ్రహవర్మ మహారాజుగారును కోసలరాజ్య విషయములను గూర్చి సమాలోచించుచున్నారు. వారి దర్శన మిప్పుడు లభింపదు...... నేను త్వరగా అశ్వపా లకుని కలిసికొనవలయును; పోయివచ్చెదను.

(నిష్క్రమణము) [యవనిక]

"నా రా ణి"

—♦ తృతీయ రంగము ♦—

[వన ప్రదేశము—బాణ బాణాసనములను, కవచాదులను ధరించి, రాజ్యశ్రీ కమల ప్రవేశము]

[అనుబంధము. 3.]

రాజ్యశ్రీ :— కమలా! గంభీరమగు నా హృదయమును సైతము స్వాధీన మొనర్చుకొనినది, ప్రణయాధిదేవత - నన్నొక పసిపాపను జేసి వైచి తన చిటికెన వ్రేలు నాకొసంగి, తన యిచ్ఛవచ్చినట్లు ప్రేమోద్యాన భూముల సంచరింప జేసినది, ప్రణయాధిదేవత. ఆ యుద్యాన భూమియందు ఆ కుసుమ విసరమునందు, మేను పులకించుకొని తన్మయత జెందితిని - ప్రణయాధిదేవతా ప్రభుత్వము నిరంకుశమైనది. అదియే యీ జగస్సృష్టికి మూలకందము. అట్టి పవిత్రమూర్తికి, అరమోడ్పు కనులతో, అంజలింపుము కమలా! జోహారులొనరింపుము.

కమల :— (నవ్వుచు) ఆహాహా! వెనుకటి శాస్త్రము నిజమైనది. అందుచేతనే 'మనువు

ఆడుదానిని నెత్తిపై మొట్టి, అంతఃపురము పాలు గమ్మని అను శాసించి వెచినాడు. కత్తిబుచ్చుకొని సింహశార్దూలాదులతో కయ్యమునకువచ్చి, ప్రణయ భాగ్యములకొరకు కలువరింప సాగితివేమి. మగని జూచుకొనినగాని నీమనసు నిలచునట్లులేదు. పద పద-కొంపకు పోదము! యీకత్తి, కటారి, మీ యాయనకొప్పగించి, యిల్లుదూరి, తలుపు మూసుకొని పెండ్లిమాటలు, పెనిమిటిమాటలు ఇక ఊ-ఉబుసులాడుకొనవచ్చును.

రాజ్యశ్రీ:— ఆ! ఆ! కమలా! రాజ్యశ్రీ మన స్థైర్యములేని మందబుద్ధి యనుకొంటివా!

కమల:— లేదు, లేదు, బలవంతురాలు, శౌర్యవంతురాలు, చండశాసనురాలు, అగు అబల యనుకొంటిని.

రాజ్యశ్రీ:— అదియే నాకసహ్యము. అబల యను పదము స్త్రీజాతికి నామముగా జేసి శాస్త్రికారులు వారినెంతయు ఘోరము జేసివైచిరి. నీవునూ నా కట్టె అన్యాయమునే జేయుచున్నావు. ఆడుది అబలకాదు. ఆడుది సత్వము, ఆడుది తెగింపు, ఆడుది అబల యెట్లయినదే కమలా?

కమల:— ఆఁ... క్షమింపుము... మాతల్లి... నన్ను

చెంపమీదకొట్టి, నేనేడ్చిన, తానేడ్చి, తన్ను తా తిట్టుకొనియెడిది.

రాజ్యశ్రీ :- అదియు సత్యమే. స్త్రీ దయామయి. అంతమాత్రమున నిర్వీర్యయా?

కమల :- ఆఁ... అది సరికాని......

రాజ్యశ్రీ :- కాని...

కమల :- పోనిండు. తమకు కోపమువచ్చునేమో!

రాజ్యశ్రీ :- చెప్పవలయును, ఇది ఆజ్ఞ!

కమల :- ఆడుది తెగబడి, అడవులవెంట దిరుగజొచ్చిన, సంఘము నిరసింపదా! యని నా సందేహము.

రాజ్యశ్రీ :- అడుగవలసిన ప్రశ్న నడిగితివి కమలా! ఉన్నతిని ఈ సంఘమెప్పుడునూ నిరసింపుచునే యుండును. ముందొక పవిత్రవ్యక్తి యీ పాడు సంఘముకొరకు ఆత్మార్పణ మొనర్చినగాని యీ సంఘమునకు బుద్ధిరాదు. తరువాతగాని దాని కన్నులు మూతలువిడవు సత్పథము దానికి గోచరింపదు. అయినను కమలా! సంఘము నిరసించు నని జంకిపోవుటకు రాజ్యశ్రీ చవట దద్దమ్మ కాదు.

(ప్రవేశము:- శశాంకచక్రవర్తి, ఉగ్రసేనుడు)

శశాం :- (జనాంతికము) ఉగ్రసేనా! మీరు దేవతలు కాదుగద!

ఉగ్రసే :- (జనాంతికము) మహారాజా! ఆశ్చర్యమే!
కమల :- భర్తృదారికా! మన్వాదులు పాపమట్లు తెలివితక్కువ పడినారేమో.
రాజ్యశ్రీ :- వారు తెలివి తక్కువవారనికాదు నా వాదన. ఆ కాలమునకు సరిపోవునట్లు వారు సాంఘిక నియమముల నేర్పరచిరి. అవి యీ కాలమునకు పనికిరావని నా యభిప్రాయము. అట్లయిన ప్రాచీన కాలమున మనము కోతులముగదా, యిప్పుడు మనుష్యులుగా నేల యుండవలయునే కమలా? ...ఎవరో పురుషులు!
శశాం :- మాకునేడు దేవవనితా దర్శనమైనది. మేము ధన్యులము.
రాజ్యశ్రీ :- కృతజ్ఞురాలను; అట్లనవలదు. దేవవనితలు మాకుపూజనీయులు.
శశాం :- నామధేయము?

కమల :— మా రాట్కుమారి పేరు రాజ్యశ్రీ

శశాం :— స్థానేశ్వరరాకుమారి ?

రాజ్యశ్రీ :— ఔను; తమ నామధేయము తెలిసికొనవచ్చునా ?

ఉగ్రసే :— మా చక్రవర్తి శ్రీమద్రాజాధిరాజ, రాజరాజనరేంద్ర శశాంకమహారాజులు.

రాజ్యశ్రీ :— వంగదేశాధిపతులూ ? పెద్దల దర్శనమైనది.

కమల :— (ఉగ్రసేనునిదిక్కై) ఖడ్గము దీర్ఘముగానున్నది. తమరు దండనాథులవలెనున్నారు.

ఉగ్రసే :— (ఆశ్చర్యముతో) చిత్రము.

శశాం :— రాకుమారీ !

రాజ్యశ్రీ :— ఆర్యా !

శశాం :— మేము చక్రవర్తులము.

రాజ్యశ్రీ :— చిత్రము. మొదటనే సెలవిచ్చితిరిగదా! తెలిసికొంటిని; తమరు గౌరవనీయులని యెఱింగితిని.

శశాంకు :— మే మొకటి యాచించెదము.

రాజ్యశ్రీ :— చక్రవర్తి....యాచించుట... ఆశ్చర్యము!

శశాం :— నేను త్వదీయలావణ్య ముగ్ధుడను. తృష్ణాపీడితుడను.

రాజ్యశ్రీ :—(చెవులుమూసుకొని) హరీ హరీ బెడిదంపు ములుకులు, కర్ణపుటభేదనములు, దుస్సహములు, కఠోరములు ఈపలుకులు.(చీకాకుపడును)

కమల :— (జేవురించిన మొగముతో) మా రాట్కుమారి వివాహిత.

శశాం :— (తీక్ష్ణముగ) ఈ అర్థించునది చక్రవర్తి.

రాజ్యశ్రీ :— దీని యర్థమేమి ?

ఉగ్రసే :—ఏబదిలక్షలసైన్యము దానియర్థము!

కమల :— ఐననేమాయె ?

శశాం :—ఏమాయె? మహా సంగ్రామము... రక్తప్రవాహము... కారాగారవాసము... బలప్రయోగము... మానభంగము...ఏమాయె ?

రాజ్యశ్రీ :— శశాంకా! యిది భారత దేశము!

ఉగ్రసే :— ఆఁ ; అంత అహంకారమా !

కమల :— పశువా ! వదరకుము.

శశాం :— ఉగ్రసేనా ! చూచెదవేమి ?

(బంధించుకొని రమ్మని సంజ్ఞ చేసి చరచరా నిష్క్రమించును.)

కమల :— (కత్తిదూసి; ఉగ్రసేనుని దిక్కై) రమ్ము, రమ్ము చండతరమైన నా కృపాణమున కెరజేసెదను రమ్ము.

ఉగ్రసే :— (కత్తి భుజముపై బెట్టుకొని) మీరు మాఖైదీలు, నడువుడు.

రాజ్యశ్రీ :— [అర్థ చంద్రాకారముగానున్న బాణమును వింట సంధించి, ఉగ్రసేనుని శిరమునకు గురిపెట్టి] ఎవరు ఖైదీలు?... కాలు కదపినా, జాగ్రత! నీ శిరమును ఖండించి వైచెదను, పడవేయుము; నీఖడ్గ

మును క్రిందపడవేయుము. పడవైచెదవా? లేదా?

[స్థంభీభూతుడయి ఆయుధమును క్రిందవైచును.]

రాజ్యశ్రీ :- ధూర్తులారా ! మహిళామండలి పాడరి అధోగతిపాలైయుండ, వారికి జేయూత నొసంగుటకుమారు, మీరిదియా చేయవలసినది. గంభీరలము. బాణబాణాసన సనాయుక్తలము గాన సరిపోయినది. ఇంకొక స్త్రీ నేడిట్లు చిక్కువడియున్న మానభంగము నొందవలసినదేనా ? ధనుః పాండితీ పరిష్టయగు రాజ్యశ్రీకి సయితము క్షేమములేనప్పుడు యింకే స్త్రీకి క్షేమము కలదు. మీవంటి నీచాతినీచులు కలుగుటచేతనే యీ నా భారతభూమికి యిట్టియిక్కట్లు కలిగినవి. రక్కసీ! నీ శిరమును ఖండించి వైచెదను. కాదుకాదు— పవిత్రమైన నా ధనుర్నిగమము త్వదీయ తుచ్ఛ రక్తప్రసారమున కళంకీభూతమగును. కమలా ! వీని గౌరవచిహ్నములను హరింపుము.

కమల:- (కిరీటాదులు,పై వస్త్రములు, ఆయుధములు గ్రహించి) భర్తృదారికా! చిత్రవర్ణములు గల యీ రత్నాంబరము నాకిచ్చెదవా? మా చిట్టిచెల్లెలు వల్లెవేసుకొనుట కిచ్చెదను. ఆమె మిగుల సంబరపడును.

రాజ్యశ్రీ:- వెనుదిరిగి పొమ్ము! ధూర్తుడ !(బాణ మువంకచూచుచు ఉగ్రసేనుడు నిష్క్రమణము)

కమల :- సృష్టి వైచిత్ర్యము. స్వల్పసత్వ పీడా కరంబులగు బలంబులు బహుబల సమన్వితుల చెంగట తలలొగ్గుచుండును. సత్వభూజవినాశకరంబగు మత్తేభము పంచానన ఘోరనఖరవిదారిత మస్తకస్థలయగునప్పుడు శౌర్యవిహీనయగును... ఈతులున లీదినము మన మృగయా వినోదమున కంతరాయము కలిగించిరే !

రాజ్యశ్రీ :— బుద్ధిలేని క్రూరమృగముల వేటాడుటకన్న పితామహాద త్తమగు పవిత్రమానసము కల్గియు దుష్పథగాములగు నరపశువుల వేటాడుటయే పరమాహ్లాదకరము. దౌష్ట్యమును సహింపని వెఱవున సూర్యదేవుడు తైక్ష్ణ్యమునువహించుచున్నాడు. కాలాతీతమైనది. గృహోన్ముఖుల మగుటమంచిది. అశ్వముల నదిరోహింతము పద.

[అనుబంధము. 4.]

(ఇరువురూ నిష్క్రమింతురు — యవనిక)

"నా రాణి"

— చతుర్థ రంగము —

[కాళీఘట్టము — శశాంక చక్రవర్తి — ఆలోచనా మందిరము]

[ప్రవేశము — శశాంక చక్రవర్తి]

శశాం :— సిగ్గు సిగ్గు, వంగచక్రవర్తి, మహా రాజాధిరాజ రాజరాజనరేంద్ర శశాంకమహారాజు దండనాథుడు ఒకస్త్రీచే పరాభూతుడగుడటయా! ...నాహృదయము రంపపుకోతలబడిపోవుచున్నది. ...అదివాని పరాభవముకాదు. అదినా శిరచ్ఛేదనమే...... వానిమానమును హరించుటకాదు. నా ప్రాణమును హరించుటయే...... ...దండనాథుడట! దండనాథుడు!! నా ధనాగారముపైబడి గాదెలోని పందికొక్కువలె, తెగదినుటకుగాని, వీనివలన ఏమిప్రయోజనము! యిట్టి పిరికిపంద దండనాథుడా! ఎవడురాఅక్కడ! ...(బిగ్గరగ)ఎవడురా! యీ బ్రహ్మాండ కుహరము బ్రద్దలగునట్లు బొబ్బపెట్టిననూ వీరుపలుకరూ? వీరు నాయాజ్ఞ పాలింపరా! వీరినిచీల్చివైచెదను.

సేవకుడు:—(ప్రవేశించి) ఆజ్ఞ?

శశాం:— (కోపముతో) ఆజ్ఞ...

పొమ్ము, ఆపిరికిపందను, ఆదండనాథుని, నాయాజ్ఞయైనదని తోడితెమ్ము, రెండునిమిషములవ్యవధి! త్వరగారావలయును. తడసితిరా! యిదిగో చూచితివిగా? (బల్లమీదనున్న కత్తి చూపును).

సేవ:— (వెడలిపోవును)

శశాం:— (కలినవ్వు) రాజు దయారసమును చూపిన దానిని గ్రహింపక యీ పశువులు బలహీనతగా పరిగణింతురు. దౌష్ట్యమును ప్రకటించిన దుష్టుడని యేడ్చెదరు? నిరంకుశుడనై ప్రతిభనొందుటకు బలప్రయోగమే పరమసాధనము. ఉగ్రసేనుడు, నా పరాభవమునకు తగిన ప్రతీకారము చేయగలడా సరి, లేదా... వీనిని తలతీసెదను... ధర్మాధర్మములతో నాకు పనిలేదు. నా ప్రభుత్వమును ఈ ప్రపంచమున ఎవ్వరూ నిరోధింపరాదు.

[ప్రవేశము — ఉగ్రసేనుడు .]

ఉగ్రసే:— (నమస్కరించును.)

శశాం:— మానరహితమైన నిన్నటి నీ ప్రవర్తనమునకు తగిన సమాధాన మిమ్ము. విచారించి శిక్షించెదము.

ఉగ్రసే :— ప్రభూ !

శశాం:— నీ మన్ననలతో పనిలేదు. అమానుష మగు నీ ప్రవర్తనకు తగిన సమాధానము కావల యును.

ఉగ్ర:—(ఆశ్చర్యముతో) అమానుషప్రవర్తనము!

శశాం:— ఆఁ! అధికారగర్వమున దండనాథులకు జ్ఞప్తితప్పినది కాబోలు. స్ఫురణకు దెత్తునా ? (లేచి నిలువబడి) దండనాథులొక యబల పరాక్రమింప, శక్తివిహీనులై చెంపలు వైచుకొనిరట ! జ్ఞప్తికివచ్చినదా......శిరో వేష్టనము, ఖడ్గము, హరింపబడుచుండ, దేబెమొగము వైచుకొని, చేతులునులిపికొనుచూ, ప్రాణభీతిచే గడగడ వడంకిరట !...తమకు తెలియదు కాబోలును !

ఉగ్ర :— అది...చేయిమీరిన కార్యమైనది, నేను నిర్దోషిని.

శశాం :— ఆడుదాని విజృంభణము నాచుట వంగసామ్రాజ్య దండనాథునకు, వంగసామ్రాజ్య మహాసౌధ మూలస్తంభమునకు, వంగసామ్రాజ్య కనకదండమునకు చేయిమీరిన కార్యమైనదీ!... తమరు దోషులని నిర్ధరించితిమి—మరణదండన విధింపబోవుచున్నాము—ఏమైన చెప్పికొనియెదరా?

ఉగ్రి :— కడుపు కక్కుఱితికి, తమ నిరంకుశ ప్రభుత్వమున,దండనాధ పదవిని స్వీకరించినప్పుడే, ప్రాణములకు తెగించి స్వీకరించితిని. చేసేత కావలెనని తెచ్చికొంటిని, ప్రభూ! దానికిప్పుడు చింతింపను.

శశాం :— ఆఁ!... తిరుగుబాటు చేసెదవా?

ఉగ్రి :— లేదు చక్రవర్తీ! యిదిగో నా యధికార చిహ్నమగు యీ ఖడ్గమును తమ పాద సన్నిధిని సమర్పించుచున్నాను. స్వీకరింపుడు, శిక్షను విధింపుడు. తమయాజ్ఞను పాలించెదను.

శశాం :— మరణించుట కిచ్చగించెదరు?—

ఉగ్రి :— స్వామీ! మరణించుటకెట్టి మందుడైన నిచ్చగించునా? విధి యనివార్యమై పైబడునప్పుడు, తలనొగ్గక, కర్తవ్యమేమున్నది.

శశాం :— అట్లయిన నా పరాభవమునకు తగిన ప్రతీకారము చేయబోవుచున్నాను. ధర్మాధర్మ విచక్షణ సేయక, నాయాజ్ఞ పాలింపుము నీ తల గాచెదను.

ఉగ్రి :— చిత్తము.

శశాం :— అటు కూరుచుండుము (యిరువురు కూర్చుండ) పుళిందనాయకుడు, తోరమాణుడు. ఉద్దండుడు... హర్షునకు గర్భశత్రువు.

ఉగ్ర:— ఆ కొండజాతినాయకుడు హార్షవర్ధనునకేగదు, హైందవుల కందరకును విరోధియే!

శశాం:—ఇది అప్రస్తుత ప్రసంగము! అసంబద్ధ ప్రలాపము! మేమిప్పుడాతని నాయమపేక్షింపబోవుచున్నాము.

ఉగ్ర:— అయ్యో! భారత వర్షమంతయు...

శశాం:— ! అఁనన్న నిరసించుము. గొంతు పిసికి చంపును. తమకు నాకు రాజనీతిగరుప నగత్యములేదు. ధర్మాధర్మ విచక్షణకిందు తావులేదని నేను మొదటనే చెప్పియుంటిని. నాయాజ్ఞ పాలింతువా? లేదా?

ఉగ్ర:— చిత్తము.

శశాం:— నీవిప్పుడాతని నాహ్వానించి మాకడకు చేకొనిరావలయును.

ఉగ్ర:— మహామంత్రిగారు, దీనికి సమ్మతింపరేమోయని నా యనుమానము.

శశాం:— ఊఁహుఁ... నీకును అదియే సందేహము కల్గినదా? ఔను, ఆవృద్ధజంబుకమోసును, దీనికి సమ్మతింపడు. (ఆలోచించి) ఉఁ గొంగడిలో భోజనముచేయుటకు గడంగినపుడు వెంట్రుకలకు

వెరువరాదు...... (వ్రాసియిచ్చి) సేనాపతీ ! ఇదిగో రాజాజ్ఞ; మహామంత్రిని తలదీయుము.

ఉగ్ర :— (పత్త్రికనిచూచి చకితుడగును)

శశాం :— సేనాపతీ! భయమునొందుచున్నదా?

ఉగ్ర :— లేదు మహారాజా !

శశాం :— నా యాజ్ఞను పాలింపుము. లేదా, యిదిగో ! (కత్తి చూపును).

ఉగ్ర :—(వంగినమస్కారము చేసి ఆజ్ఞాపత్రముతో నిష్క్రమించును).

శశాం :— ఉగ్రసేనా ! (ఉగ్రసేనుడు ప్రవేశము) యీ కార్యము నిగూఢముగా జరుగవలయును. మంత్రి శీర్షమును మాకనకంపి, తోరమాణుని తోడితెచ్చుటకు నీవు శీఘ్రముగా పయనమై పొమ్ము, వెనుకంజవైచితివా? జాగ్రత్త.

ఉగ్ర :— (నిష్క్రమించును) (భయవిహ్వలుడై వెడలు ఉగ్రసేనునిచూచి, శశాంకుడు. వెకలినవ్వు)

శశాం :— ఈ నా హృదయ శల్యములు ఛీగి వ్రాలకుండిన బ్రహ్మాండ కటాహమును బ్రద్దలు చేసెదను. లేదా ! మరణించెదను.

(నిష్క్రమించును — యవనిక.)

"నా రా ణి"

—♦ పంచమ రంగము ♦—

(స్థానేశ్వరము - రాజమందిరము — హర్షుడు,
రాజ్యశ్రీ, కమల, ప్రవేశము)

హర్షుడు :— సోదరీ ! నాతలిదండ్రులు చేయవలసిన కార్యమును నేను చేయవలసి వచ్చినది. హర్షుడు ఇక యేకాకియై మనవలయునుగా బోలును.

రాజ్యశ్రీ :— నాకు తలిదండ్రులైనను, సోదరుడవైనను నీవే; యిది సంతోష సమయముగాని చింతించుటకు తరిగాదు.

[బాణుడు, గ్రహవర్మ — ప్రవేశము]

బాణుడు :— కోసలపతీ ! యేమహాసామ్రాజ్యము ఒకప్పుడు శ్రీరామచంద్రులచే పాలింపబడి, రామరాజ్యమని జగద్విఖ్యాతమైనదో, నేడా మహాసామ్రాజ్యము నీకు హస్తగతమైనది. ప్రబలతరమైన భారమిప్పుడు నీ భుజములపై మోపబడినది. ధీరుడవై నిలువవలయు నగత్యము గల్గినది. బాణుడు నీ రాచకార్యములందిక జోక్యము కల్గించుకొనజాలడు. ఇదిగో ! నీయధికారమునీకు ఒప్పగించు

చున్నాను. (కనకదండము నొసంగును) యౌవన మదంబుచేకలుగు తమ స్వభావము. రత్నప్రరోచులకుగాని, దీపప్రభలకుగాని, చండకిరణ ప్రసారములకుగాని, అభేద్యమై, అతిగహనమై పోవును... యిక లక్ష్మివలన గలుగు మదము వార్ధక్యమున సైతము అంతరింపదు. విషయ విషాస్వాదనా పరిభూతముగు, మోహము, యెట్టి మంత్రంబులకును లొంగునదికాదు. రాజ్యకాలుష్యావలేపము స్నాన శౌచాదుల వలన దలంగ జేయరానిది. రాజ్యాధికార నిద్రాధి దేవత వేకువను సైతము మెలంకువ నందనీయదు. శాస్త్రజ్ఞాన జలంబుల నాప్రక్షాళితంబయ్యు, బుద్ధి, యౌవనోదయమున కళంకీభూతము కాకపోదు. యువకుల దృష్టిబహిర్ధావళ్యమునకు సరాగముగు చుండును. సుడిగాలి, ఎండుటాకునువలె, యౌవనము రజోభ్రాంతినొందిన ప్రకృతిపురుషుని, తన యిచ్ఛవచ్చినచోటికి గొంపోవును. నవయౌవనంబున రాగిన చిత్తంబునకు జలంబులవోలె విషయములు అనుభవించుకొలదియు, అతిమధురములై తోచును. సకలసద్గుణరత్నాకరుండవగు నీకింతగా తెల్పవలయునని తలంపను.

గ్రహవర్మ:—మహామంత్రులకు వందనములు. తమరు నాకొనరించిన యీ మహదుపదేశమును

మరువజాలను. తమరు నా వెన్ను కాచి యుండెద నని వాగ్దానము జేయవలయును. (గ్రహవర్మ చేయి జాప భానుడు తనచేయినందించును) పితృసములగు తమ్ము విడనాడుట కెంతయు చింతించు చున్నాను.

హర్షుడు :— బావా ! నా సోదరి.........

గ్రహ :— హర్షవర్ధనుడు గంభీరుడనుకొంటిని. ఒప్పగింతలా ?

హర్షు :— లేదు. క్రొత్తగా చెప్పవలసిన దేమి యు లేదు. ఆమె యించుక స్వతంత్రహృదయ —

గ్రహ :— నేనెరుగనా !

భానుడు :— ప్రయాణమునకు లగ్నమాసన్న మగుచున్నది, కమలా ! రాకుమారి ఆభరణోదు లను భద్రపరచితివా ?

కమల :— సర్వమును భద్రపరచితిని.

భానుడు :— కోసలపతీ ! భారతవర్షము నే డల్లకల్లోలముగనున్నది. రాజు లెల్లరు కుతంత్రు లు, కుబుద్ధులునై యున్నారు. మెలకువతో సంచరింపవలయును.

గ్రహ :— చిత్తము.

భానుడు :— చాణూరా ! రథము నలంక రించి తెచ్చితివా ?

(తెరలో " చిత్తము'')

బాణుడు :— కుమారీ !

రాజ్యశ్రీ :— బాబా !

బాణుడు :— యిక నీ పడుచుదనపు బింకములను మానివేయవలయును. ఎప్పుడు నీవు గృహలక్ష్మివైతివో, అప్పుడు నీ బాధ్యత ఇనుమడించినదని గ్రహింపుము.

రాజ్యశ్రీ :— బాల్య చాపల్యమున నాయొనర్చిన దుందుడుకులను క్షమింపవలయును

బాణుడు :— పతీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన నీ సోగకన్నులు భాష్పపూరితములా !

రాజ్యశ్రీ :— బాబా ! పుట్టినింటిపై ప్రేమ ఆడుదానికి అంటిపోవరానిది.

బాణుడు :— నీ ప్రాణసఖి కమల నీ వెంట వచ్చుచున్నది—గృహవర్మ సద్గుణపుంజము. నీవు చింతింపవలసిన పనిలేదు— అంగరక్షకుల సిబ్బంది సిద్ధముగానున్నదా ?

(తెరలో "దేవా! సర్వమును సిద్ధముగానున్నవి")

బాణుడు :— లగ్నమాసన్నమైనది, నడువుడు.

(రాజ్యశ్రీ, గృహవర్మ— బాణునకు నమస్కరింతురు)

బాణుడు :— భారతచరిత్రయందు మీ నామములు సువర్ణాక్షర లిఖితము లగుగాక !

(దీవించును — నిష్క్రమణము.)

హర్షుడు :— (రాజ్యశ్రీని కౌగలించుకొని) అమ్మా! నన్ను మరువకుము. కమలా! నా సోదరిని నీకొప్పగించుచున్నాను.

కమల :— మహారాజా! మీ సోదరిని బావగారికి ఒప్పగించుట సహజము. ఆడుదానను నా కొప్పగించిన నేమి ప్రయోజనము!

రాజ్యశ్రీ :— కమలా! నీవు మగవాడవని మాయన్న యభిప్రాయము. దీనికేమందువు?

కమల :— మహారాజు... నొచ్చుకొందురు.

హర్షుడు :— హర్షుడు అబలల పరిహాసముల కాగ్రహించువాడా!

కమల :— అట్లయిన తమకీ మతిభ్రమణ మెప్పుడు కల్గినది మహారాజా!

బాణుడు :— (హటాత్తుగా ప్రవేశించి) ఆఁ... నా మహారాజు నెదుట నీ వాచాలతయా!

కమల :— క్షమింపవలయును.

హర్షుడు :— కమలా మృదూక్తులిక మాకు కరవై పోవును కాబోలును.

గ్రహ :— ఆ హాస్యలహరిని కోసలనుండి స్థానేశ్వరమునకు ప్రవహింప జేయుదును లెమ్ము. ఆసకట్ట కట్టుకొనలేక అలజడి పడిపోదువేమోయని సందేహించుచున్నాను.

బాణుడు :— ఇది వృథా కాలయాపనము. రండు పోవుదము.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

[యవనిక.]

ప్రథమాంకము — సమాప్తము.

"నా రా ణి"

—: ద్వితీయాంకము — ప్రథమ రంగము. :—

[కాశీఘట్టము-ఆలోచనా మందిరము-శశాంకుడు ప్రవేశము.]

శశాంకుడు:—

గురు కృపాణ ముఖంబున గూల్పరాని
యరుల బొలియించు మేము శ్రీ గురుతరాసి
గొడ్డలికి మిక్కుటంబుగా గుబురుకట్టు
వనమునకు, అగ్ని తగిలింపవలయుగాదె.

మానవుని మానస ప్రభావము అతీతమైనది. అఘటన ఘటనా సమర్థతగలది. తమోయుక్తమైన కళేబరమునందు నిబిడీకృతమయ్యూ, యీ రోదసీ బిలమునంతయు తేజోమయముగా నొనరించు శక్తి దానికి గలదు. ఎవడు అట్టి మానసము నుత్తేజితము గావించుకొనునో అతడే ప్రతిభాశాలియై ప్రకాశించును. ఎవ్వడు దానిని ప్రకాశింపజేయడో వాడు నిరర్థక జీవనుడై, పశుప్రాయుడై, బలహీనుడై, వ్యర్థముగ నశించును. కావున అట్టి మహాతేజమునే నే నుపాసించెదను. జయము చేకూరదా?

ఉగ్రి :— (ప్రవేశించి) జయము, జయము, చక్రవర్తులకు !

శశాంకు :— (తనలో) జయమే చేకూరునట. (ప్రకా) ఉగ్రసేనా! యిటు కూరుచుండుము. తోరమాణునకు తగిన పరిచర్యల నేర్పాటుచేసితివా? అతని నేమైన కదలించి చూచితివా?

ఉగ్రి :— మహారాజా! తోరమాణుడు నిర్భయుడగు వీరుడు కాని, రాజకీయ వేత్తగాదు ముక్కునకు సూటిగపోవు స్వభావము గలవాడు.

శశాం :— గ్రహించితిని. మనము సంకల్పించిన యీ మహోద్యోగమున కాతడు...ఇచ్చగింపడని నీతాత్పర్యము. నా యీ సంకల్పము నైచ్యమనీ, దురుద్యోగమనీ అతడనుమానించుననియా, నీభయము!... అవును. నీవును అట్లే తలంచుచున్నావు. కాదా, సేనాపతీ! (అని నిగ్గదీయును)

ఉగ్రి :— (భయముతో) లేదు. మహారాజా!

శశాం :— లేదనకుము. నీవునూ అట్లే తలంచుచున్నావు—ఇది దుష్కృత్యమైనను, ఘోరనరకమైనను, దానిని సాంగముగ మేము సాధింపనెంచితిమి. సేనాపతుల యసమ్మతికిని, కొండజాతుల

కోపాటోపములకును వెరచువాడను కాను......
కానిమ్ము. మాతోడి సంధి కియ్యకొననివాడు
ఈ తోరమాణుని మాత్రము మాటలతో పోని
త్తుమా. వంటయిలు సొచ్చిన కుందేలు బ్రతికి
బయట బడినప్పటిమాట......

ఉగ్ర:— తమ యభిప్రాయము!

శశాం:— (వెకిలినవ్వు) మా యభిప్రాయ
మా!...ఆ గొడవ నీకేల మందిరము చుట్టునా
సైన్యమును రహస్యముగ దాచియుంచుము. తోర
మాణుని వసతిగృహమునుండి తోడితెచ్చుటకు
పరివారమునంపితిమిగదా! అతడు వచ్చుచుండవచ్చు
ను. నీవికపోయి సైనికుల నాయత్తముచేయుము.

ఉగ్ర:— (నిష్క్రమించును)

శశాం:—

మును కొని, తోరమాణునకు, మోదముగూర్చెడి తీపిపల్కులే
యనిచి, ఘటింతు కార్యము, అహంకృతిమై, తెగనీల్గి, కూ
రుముల్ వినకటు ధీరభాషణాల వెట్టికిజొచ్చెనయేని,
ఉగ్రితన్ జెనకి తదీయశీర్షమును, జెండెద, చండ
కృపాణ పాణినై.

(సేవకుడు:- (తెరలో) జయము! జయము)

శశాం:— పుళిందనాయకుని యాగమనము

నివేదించుచున్నావా! వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్ర)

(తిరిగి ప్రవేశము:- శశాంకుడు, తోరమాణుడు)

శశాం:— దయసేయుడు... భావి భారత సామ్రాజ్యాధిపతికి స్వాగతము.

తోరమా:— (కూర్చుని) వంగసామ్రాట్! నన్ను... పరిహసించుచున్నారా!

శశాం:— అదియేమి!

తోరమా:— భారత సామ్రాజ్యమేమి? నాకు కైవసమగుటేమి?

శశాం:— నిక్కముగా భారత సామ్రాజ్య లక్ష్మి మీపాదముల నాశ్రయింపనున్నది... అచిర కాలములో!

తోరమా:— ఇదియేటిమాట! హర్షవర్ధనుడు మృతినొందెనా?

శశాం:— పుళిందనాయకా! హర్షవర్ధనుడు జీవించియున్న మాత్రమున ఈ కార్యము అసాధ్యమగునా! భారత సామ్రాజ్యమునకు పట్టాభిషేకము సేయుటకే తమ్మిచటి కాహ్వానించితిమి. తమరు మాతోడిపొత్తున కిచ్చగింతురేని ఆపధము మీకు కరతలామలక మొనరుము.

శశాం:—

ఇంచుక మాటసాయమున కిచ్చవహింతురయేని, హర్షుఛే
దించెద, శత్రురాజుల వధించెద మామక ఘోరవాహినిన్
ముంచెదసర్వరాజ్యము, నమోయన భారతమెల్లమాత్రలో
మించిజయించియిచ్చెదసుమీ! సముదంచితకాంచనాళితో.

తోరమా :— సిరిరా మోకాలొడ్డువారు కలరా? తమతోటి సఖ్యము మాకు పరమాహ్లాదకరమే. కాని హర్షవర్ధనునితో కయ్యమునకు మాత్రము నే నిచ్ఛగింపను. అతనికి నెఱచికాదు. నిష్ఫలమని నాయూహ! యిప్పటికి నాల్గుమారులా ప్రయత్న మొనర్చితిని, కాని ఆప్రయత్నములన్నియు విఫలములైనవి. సైన్యములు వ్యర్థముగా నశించిపోయినవి. మరల నా ప్రయత్న మొనర్చుట మౌఢ్యము! కేవలము మౌఢ్యము!

శశాం :— ఈతూరి మీరు పోర నగత్యము లేదు. హిమాలయ ప్రాంగణమున మీరు విడిసియుండుడు చాలును. తక్కిన కార్యభారము నంతయు నేను వహించెదను.

తోరమా :— హిమాలయములదాటి, యీవలి కడుగెప్పుడు పెట్టెదమో హర్షుడప్పుడే సేనాయుతుడై మాతోడి సంగ్రామమునకు వచ్చును, ఆయోధన మెట్లునూ తప్పదు.

శశాం :— ఆ! నేను కోరునదియు నదియే. హర్షుడు స్థానేశ్వరమునుండి అడుగ వలను వైచిన చాలును. క్షణములో వాని రాజ్యమును హరించి వైచెదను. కోసలరాజు హర్షునకు బాసటగానైన వచ్చును. లేదా! అతని సైన్యమునైన నోసంగును. తత్క్షణమే యీ రెండురాజ్యములు హరించి వైచెదను. ఒక్కదెబ్బకు రెండుపక్షులు. యిదిమన దిగ్విజయమునకు ప్రథమ సోపానము.

తోరమా :— యిది పరాక్రమముగునా ?

శశాం :— కాను. యిది శేముషీవిభవము.

తోరమా :— కాదు కాదు. కుతంత్రము.

శశాం :— పుళిందనాయకా ! తమ్మింతదూరము కొనిపెట్టినది ధర్మ విచారమునకుగాదు. మీకు సామ్రాజ్యమా కావలసినది, ధర్మపన్యాగములా ?

తోరమా :— తమకాగ్రహము కల్గినది !

శశాం :— లేదు, లేదు; తమరు పొరబడుచున్నారు. ధన సంపాదనమునకును ధర్మమార్గానుసరణమునకును పరస్పర వైరుధ్యము. ఇందు మీరు దేనిని వాంఛించెదరు ?

నీలమణీఘృణీ లసిత, నిర్మలహర్మ్య పురోపసీమలన్
డోలికలందు నూగెదరొ! దోసము గీసమటంచు నెత్తిమై
మేలని ముక్కుమూసుకొని మేటితపంబొనరించుకొందురో!
తెలిచి చెప్పివేయుడిక దేనికి దాప పుళింద నాయకా!

శ్రీరమా :— అట్లైన మేము మిమ్ము ఆప్త మిత్రులుగ నమ్మకొనవచ్చునా?

శశాం :— ఆసందేహము తమ కక్కరలేదు. భగవత్సాక్షిగా మీ మైత్రిని స్వీకరింపుచున్నాము. మా పంచిన విధాన మెలంగుట మీ కర్తవ్యము, మిమ్ము భారత సామ్రాజ్యాధిపతిగా నొనర్చుట మా కర్తవ్యము.

(తెరలో, కాహళి వినిపించును.)

కాహళార్భటులు మధ్యాహ్నమును నిరూపించుచున్నవి. భోజనమునకు లేచెదమా?

(ఇరువురూ లేచి నిష్క్రమించుచుందురు.).

శశాం :— (శ్రీరమాణుని హస్తమును పట్టుకొని) భారత సామ్రాజ్యకిరీటము తమ శిరముపై నుంపజాలడేని యీ శశాంకుడు జీవింపడు.

(నిష్క్రమింతురు.)

[యవనిక]

"నా రా ణి"

— ద్వితీయ రంగము —

(స్థానేశ్వరము— హర్షవర్ధనుని ఆలోచనా మందిరము.)

[ప్రవేశము — బాణుడు]

బాణుడు :— ఆదినుండియూ భారతవర్షమనిన విదేశీయులకు కన్నెఱ్ఱయే యీ కొండజాతుల కల్లోలము మిక్కుటమగు చున్నది. హిందూస్థానమంతయు ముక్కలు ముక్కలై అసమర్థులగు స్వదేశ ప్రభువులకు చేజిక్కినది. వీరియందు శౌర్య సంపదలు లేవు సరికదా, ఐకమత్యమైనను లేదు. వీరిలో వీరుకీచులాడుకొనుచుండ ఉద్దండులగు కొండజాతులు భారతవర్షము నాహుతిగొననున్నారు. యీ క్లిష్ట పరిస్థితిని హర్షవర్ధనుడుమాత్ర మెట్లాదుకొనగలడు? ఈతని రాజ్యము చిన్నది; సైన్యమల్పము. కేవల శౌర్యాధికత ఎంతవరకు జయింపకలదు. గగనోత్తుంగ తరంగ మాలికాభీలయగు ప్రళయాంభోరాశికై వడి విజృంభించు భారత వర్షము నంతయు ఉదగ్రమూర్తియై ముంచివైచుటకు కనుమలనుండి వాహినిగట్టి ప్రవహించుచున్న ఈశైలచర వాహినీ

సందోహముల బాహువులతో నెంత కాలము వెను దొ్రియగలడు హర్షుడు. హర్షునకు సాయ మొనరిం చిన ఆతనికి సామా్రిజ్య పదవి చేకూరునేమో యని రాజు లెల్లరు విముఖులై యున్నారు. విము ఖతయే కాదు...సమయము దొరికిన...స్థానేశ్వరము నప్పళించివై చుటకు కని పెట్టుకొనియున్నారు...... ఎండ రెండ రేవ్చుచున్నను హర్షవర్ధనున కెట్లును సామ్రాజ్యపదవి కైవసము కాకపోదు. తేజో పుంజము ప్రకాశింపక పోవునా! కాదంబినీని కా యము చండభానునెంత కాలము కప్పియుండగలదు.

(తెరలో) మహారాజాధిరాజ హర్షవర్ధన మహారాజునకు జై)

బాణు :— (స్వగ) నా మహారాజు వచ్చు చున్నారు.

(తెరలో హర్షుడు'- మహామంత్రిగారిని తక్షణము తోడు కొని రావలయును. నీ గమనవేగమును పరీక్షింపెదము. త్వరగా పోయిరమ్ము)

బాణు:— మహారాజా! తమరాకకై మేమిచ్చ టనే నిరీక్షింపుచున్నాము. దయ సేయుడు.

(ఉద్రిక్తుడై ప్రవేశము హర్షవర్ధనుడు—వచ్చి బాణుని హస్తమందిపుచ్చుకొని)

హర్షుడు :—

భారతీయ ప్రభా పటలిలోన లయించి
శాత్రవతేజముల్ సడలిపోవ,
భారతీయుల జయభాంకృతుల్ సెలరేగి
రిపుల మూకల బధిరీకరింప,
భారతీయుల కత్తివదునులో ఆరికంఠ
నాళముల్ రక్తధారలు గళింప,
ఉరిమినిల్చిన హైంద వ్యాదిక్తనేత్ర నం
భూతాగ్ని వైరుల బూదిసేయ,
దారుణ కృపాణపాణులై తరలి, శత్రు
మారణోద్యోగమున మేనుమరచి, ప్రళయ
భండనోద్దండ తాండవ చండ భాను
లౌచు, జ్వలియింపగా శేళీ యయ్యోమనకు.

బాణు :— వత్సా, విజయోస్తు.

హర్షు :— వెదుకబోయిన తీవియ కాలికి తగి లినది. వింటిరా!

బాణు — వింటిని.

హర్షు :— ఈ పుళిందుల నీతూరి నిశ్శేషముగ రాచివేయువలయు నేగాని అశ్రద్ధవలని లాభము లేదు. తమ చారులుకూడ నీ వార్తనే దెచ్చిరా?

భాను:— ఆ; మా చారులుగూడ నీవార్తనే నివేదింపుచున్నారు. సాగరమువలె అపారమై పుళిందవాహిని హిమాలయ ప్రాంగణమున విడిసియున్నదట. తోరమాణుడు స్వయముగ సేనను నడుపుచున్నాడట. పుళిందనాయకుడు భారతదేశమువంక చూచి తలను పంకింప ఆతని శిరోభూషణమగు తూలిక సహితము మారుత సంచలితయై సగర్వముగ భారతమును ధిక్కరించుచున్నదట.

హర్షు:— బేలయగు నాతూలిక కియ్యది నైజదుర్గుణమే. రానున్న తన పతనమును గ్రహింపజాలక అల్పుడగువాడు అదిరిపడుట సహజమే.

ఒక గర్వాంధు శిరంబుపై నిలచి నేఁడుయ్యాలలూఁగున్, మఱి
యొక్క పాదంబు తదీయశీర్షమును జెండాడంగ, నద్దానిలో,
వికలంబై పడి, దుమ్ములోఁ పొరలు; గర్విబూతు సత్త్వంబు త
ప్పక నైచ్యంబయి నవ్వులాటలకు తావై పోవుటల్ క్రొత్తయే.

సామ్రాజ్యకాంక్ష తోరమాణుని హృదయము నొక పాషాణముగా జేసివైచినది. మొన్నటి సమరమున లెక్కకు మిక్కుటమగు నాతని సైన్యము చెఱకుతోటవలె హైందవయోధులచే తెగనఱుకబడినది. హతశేషులు హిమాలయములయందు ఘనీభవించిపోయిరి. భయంకరములగు ఆ రక్తవాహినీ సందోహములు, ఆ జీవసంక్షోభము విరో

ధిసైన నా హృదయమునకు సైతము ప్రేమజ్యోతి నాపాదించినది. కాంక్షామయమై, కఠోరమై, పాషాణమైపోయిన ఘోరమహాణుని హృదయముపై మాత్రము అహింసా జ్యోతిని తాండవింపజేయ జాలక పోయినది. ఎంత కాలుష్యమయమైనది ! ఎంత తేజోనిరోధకమైనది ! అతని మనస్సు !

బాణు :— ఘోరమహాణుడు గొప్ప సాధకుడు. మనవలె కాదు. ఆప్రాణవహన పర్యంతము వైకల్యమునకు వానియందు తావు లేనేలేదు. అల్పప్రాణి కాడతడు.

హర్షు :— దేవా ! సేనను సిద్ధముచేయింపుడు. శాత్రవుల నీడలు భారత భూమిపై పడకపూర్వమే ఖడ్గచాలనమున కనుజ్ఞ దయసేయుడు.

బాణు :— యేమిటి యీ ఆవేశము ? బలాబల సంఘర్షణా దినములు కావివి. ధిషణా సంఘర్షణముగ మారిపోయినవి.

హర్షు :— బాబా ! బాణులు నా మహామంత్రులు. ధిషణా సంఘర్షణము వచ్చినను విజయమునాకే ?

బాణు :— జాతీయ సమస్య బయల్వెడలినప్పుడు బాణుడు నీ మంత్రిత్వమును స్వీకరింప జాలడు. కారణము......ఆ క్లిష్ట పరిస్థితియందు

నీకో మాతృభూమికో విద్రోహము చేయవలసి వచ్చును. అదియొక భయంకర సమస్య.

హర్షు :— బాబా ! (చేయిపట్టుకొనును)

బాణు :— అవునోయీ ! నా మహారాజు నీ చేతులతోడనే పెంచుకొంటిని. నా హృదయ గుహాకుహరమున నొక బంధన ముత్పన్నమై నీకా లికి నన్ను కట్టివైచినది! నిజమే... కాని... ఇప్పుడో ఇప్పుడో, పుత్రస్నేహమునకు మాతృసేవకు పర స్పర సంఘర్షణము కలిగినది. శిశువాత్సల్యముకొఱకు మాతృద్రోహము చేయజాలడు బాణుడు.

హర్షు :— హర్షునకు మంత్రిత్వము చేసిన మా త్రమున తమరు మాతృద్రోహము చేయవలసి వచ్చునా ?

బాణు :— అట్లయిన నిన్నగాక మొన్న నీచే పుళిందులు సర్వనాశనము చేయబడిరిగదా! మరల నింత యల్పకాలములో నిట్టి దండయాత్రకెట్లు తెగించిరో చెప్పగలవా ?

హర్షు:—(విచారించి)వారిదీ... అనాలోచన...

బాణు :— కాదుకాదు. ఈర్ష్యాళువగు భార తీయ ప్రభుడెవ్వడో వానికి సాయ మొనర్తునని యాహ్వాన మంపియున్నాడని నా యనుమానము.

హర్షు :— దీనివలన ఆ నీచుడేమి బొవ్పకొన దలచియుండును ?

బాణు:—ఏమి బొవ్పకొన దలచియుండునా... సేనాయుతుఁడవై పుళిందులతోడి పోరాటమునకు నీవరుగగనే... వాఁడు నీరాజ్యమును...

హర్షు :— హరింపనిండు అల్పమగు స్వార్థమునకు భారత భూమిని పుళిందుల బానిసత్వములోనికి తోయజాలను. భారత జాతీయ మహాయుద్ధమున నేను నిమగ్నుఁడనై యున్నపుడు; నా రాజ్యమును భారతీయుఁడొకఁడు హరింపనిండు. ఆ కీర్తి నాకు చాలును.

భారత జాతీయ మహా
దారుణ రణభారనహన దక్షుఁడనగు నా
యీ రాజ్యము నీచుండై
భారతశాంసను డొకండు పట్టుకపోనీ.

ఆ కీర్తి నాకుచాలును.

బాణు :—(సహర్షముగ)సంశవర్ధనా! అంతటిఆత్మ సమార్పణ మొనర్పుటకు నీకు మనోబలమున్న దా?

హర్షు

ఎవని యుచ్ఛిష్ట మీజగమెల్ల, అట్టి
పూజ్య శుశ్రూషమె పెనుపొందె, రాజ
రాజ కవిరాజులకును తల్లడముగూర్చు
హర్షుడాత్మ సమర్పణా హర్షిగాడె ?

బాణు :— అయినను, వత్సా, తక్కిన రాజుల వలె నీవును ఉపేక్షింపరాదా? నీవు మాత్రమీ ఆయోధనమున కేల గడంగవలయును?

హర్ష :— ఏటికీ అగ్నిపరీక్షలు?

బాణు :— పరీక్ష కాదు.......యోజించుకొనుము.

హర్ష :— తండ్రిహృదయము గుర్తెఱుగని బిడ్డయుండడు తమ మానసము నాకు తెలియదా?

మగపంతంబున తోరమాణు డనికిన్ మార్కొంటయున్ భీరుడై
పగసాధింపక, వానినొంపక, మహాపఖ్యాతిగా, మాతృ భూ
మి, గరంబుల్మకళించి అప్పనము స్వామీ! ఎమ్మెయిజ్ఞయుజా
ల: గతింతున్ వధియింతు మ్మానధనుడీ రాజ్యంబు లెక్కించునే.

దేవా! గురుదేవుల పాదములయాన. ఈహర్షవర్ధనుడు నిర్మలహృదయుడై ఆత్మార్పణ మొనర్చుటకు సంసిద్ధుడుగా నున్నాడు. ఆవేశరహితమగు హృదయముతో నీ ప్రతిజ్ఞనూనుచున్నాడు. గురుదేవుల సాక్షిగా వైకల్యమునకు తావొసంగడు. దీవించి పంపుడు. విజయలక్ష్మితో తిరిగి దర్శనము చేయగలడు. (మోకరించును).

బాణు :— ఆయుష్మంతుడా! లెమ్ము. విజయోస్తు. వత్సా! పోయిరమ్ము, విజయలక్ష్మి

సమాయుక్తుడవై తిరిగివచ్చి మా కానందమును గూర్పుము.

హర్ష :— జయ్ ! భారతమాతకుజై !

(లేచి నిలుచుండును)

బాణు :—కోసలనుండి మాత్రము సైన్యముల దెప్పింపకుము. దానివలన ప్రమాదము కలదు. ' కౌపీన సంరక్షణార్థం అయం పటాటోపః ' అనిగా బాపడిక్లో నీస్థానేశ్వరమున కొంత మేకపోతు గాంభీర్యమునువహించి యుండగలదు .....కోసల నుండిమాత్రము పొరబడి సైన్యముల దెప్పింపకుము.

హర్ష :— చిత్తము .. నేడే పోయివచ్చెదను.

బాణు :— సేన యంతయు సిద్ధముగానే యున్నది..... ఆవేశమువలదు...వైకల్యము వినాశకారిణి...... (తెరవంక చూచి)మహారాజు సంగ్రామమునకు బోవుచున్నాడు. విజయ గీతముల బాడుడు.

(అనుబంధము ౫.)

[యవనిక].

"నా రాణి"

—• తృతీయ రంగము •—

(అయోధ్య, అంతఃపురము, రాత్రిసమయము, రాజ్యశ్రీ పూలదండ గ్రుచ్చుచు)

రాజ్యశ్రీ :— [అనుబంధము. 6.]

గ్రహవర్మ :— (ప్రవేశము) అనుబంధము. 7.

(పూలహారము గ్రహవర్మ కంఠమున రాజ్యశ్రీ యలంకరించి నమస్కరించును, గ్రహవర్మ రాజ్యశ్రీని లేవదీసి కౌగిలించుకొనును. ఇరువురు ఆసీనులగుదురు.)

గ్రహ :— బాణకవిచంద్రులు, యీదిన మొక లేఖ నంపియున్నారు.

రాజ్యశ్రీ :— మా యన్నగారి విజయమును గూర్చి ఏమైన వ్రాసిరా యేమి ?

గ్రహ :— లేదు... సైన్యములను సిద్ధముగా నుంచుకొనుము. జాగరూకతతో కోటను సంరక్షించుచుండుము. సైన్యములనన్నిటిని కోట చేరువనే కాపుంచుము. అని వ్రాసిరి. నేను మొన్నటిదినమే సైన్యముల నన్నిటినీ హర్షునకు సాయ మొనరిచుంటకు హిమాలయములకు బంపియుంటిని.

రాజ్యశ్రీ :— హర్షవర్ధనుడు సైన్యములనంపుమని తమకు వార్తనంపియుండెనా ?

గ్రహవర్మ :— లేదు; వ్యర్థము నిచ్చుటనున్నవి గదాయని నేనే పంపితిని...

రాజ్యశ్రీ :— మనము... అనాలోచితమగు పని చేసితిమేమో !

గ్రహవర్మ :— ఈ మహామంత్రులు జాగ్రతను హెచ్చరించిరేగాని, యిందు పెద్ద ప్రమాదముండ దనుకొందును.

రాజ్యశ్రీ :— చాలా......

గ్రహవర్మ :- ఉఁ... పోనిమ్ము!...(రాజ్యశ్రీ గడ్డమును కుడిచేతితో పట్టుకొని పైకెత్తి, ఆమె ముఖమువంక తేరిపారజూచుచు) ఈ కన్నులనుండి బహిర్గతమగుచున్న యీ ప్రేమజ్యోతి, శుష్కమై, తమోమయమైన్న, నా హృదయమును తేజోమయము గావించుచున్నది. వేయికన్నులైనను చాలవు, యీ తేజోరాశిని ఆనందించుటకు.

రాజ్యశ్రీ :— పురుషుని తేజము ప్రకృతిపై ప్రసరించి జడస్వభావముగల ప్రకృతి చైతన్యతను బొందును. పురుషుడా చైతన్యము ప్రకృతి యందే కలదని భ్రమించును. తన తేజమేయని గ్రహింపజాలడు. ఈ భ్రమయే యాతని ప్రకృతి

లంపటునిగా జేసివైచును. సూర్యప్రకాశము యీ జగత్తును తేజోమయముగా నొనరించును. అతడస్తమింపగనే యీ జగము తమస్సు. తేజము జగత్తునదా? సూర్యునదా!

గ్రహ :— ఏమిటి! యీ వేదాంతావబోధము!!

రాజ్యశ్రీ :— తమకు కవనమునకు గడంగిరి. కవనమునకు వేదాంతమునకు సామీప్యము. అందుచేత నా పల్కులు తమకు వెఱ్ఱివేదాంతములుగా దోచినవి కాని, పలికినది ప్రణయతత్వమే. ప్రేమజ్యోతి తమ హృదయములో ఉత్పన్నమైనది. అది నాపై ప్రసరింప నేను తేజితనైతిని. తమ హృదయమున ఆప్రణయజ్యోతియే యుత్పన్నము కాకపోయిన నేను శుష్కజీవనగుదును. నాయందేశోభయు తమకు గోచరించియుండదు.

కళల నీనుచు, నాజీవ గగనవీధి
నిలచి, పర్వపువెన్నెలల్ నించి, నన్ను
ముగ్ధగా జేసివెచె నీమూర్తి, అందు
చంచలతమాన్పి, చూడ్కి లయించుకొంటి!!

(అరమోడ్పుకన్నులతో) నా జీవనజ్యోతి! నీశీతల దృక్కిరణ ప్రసారమున ఆచంద్రతారక మిట్లే నాపై ప్రణయామృతమును వర్షింపుము. పునీతనై, నీయందు లయించిపోవుదును.

(వామహస్తమును ముద్దిడుకొని కన్నులకుహత్తికొనును)

గ్రహ :— రాజూ ! (అని కొనగోట శిరోజ ములు నిమురుచు) నీ హృదయమింతటి నైర్మల్య తనెట్లలవరించు కొనినదే. స్త్రీజనమునకు విద్యా గంధ మగత్యము లేదనువారి వాదన కర్థములేదను టకు నీవే ప్రబల నిదర్శనము.

రాజ్యశ్రీ : —(వెంకెగా) స్త్రీ విద్య నేరవగూ డదు పురుషుడిక భోజనముకూడ చేయకూడదు. ఆ యీ పలుకుల నెవ్వతె విశ్వసించును లెండు.

గ్రహ :— (రాజ్యశ్రీ కుచద్వయమును సరాగముగా నవలోకించి నవ్వుచు)

రాజకరపీడనా భయభ్రాంతి నొంది
చక్రమిథునంబు రాణి యాశ్రయముజొచ్చె
హృదయమున హత్తికొని వాని వదిలపఱచి
భయము దీర్చినదామె దువ్వలువ గప్పి.

రాజ్యశ్రీ :— (పయ్యెద సవరించుకొని సిగ్గుపడి, అలస గమనమున దూరముననున్న జల్లవద్దకువచ్చి వెనుదిరిగి తల వంచుకొని నిలచి యుండును).

గ్రహ :— (ఆమె వెనుకనే లేచివచ్చి) పోనిమ్ము రాజు నీ చక్రమిథునమును అలజడిపెట్టడు......

రాజ్యశ్రీ :— (చిరాకుగా) అబ్బబ్బబ్బా ! ! అందుచేతనే కవిని పెండ్లిచేసికొన గూడదందురు.

గ్రహ :— (రాజ్యశ్రీని కరముపట్టుకొని మరలఆననముపై కూర్చుండ బెట్టుకొని)
పోనిమ్ము! కవులకు విరోధియైన వైయ్యాకరణి నొకని పెండ్లిచేసికొనక పోయితివా?

రాజ్యశ్రీ :— 'ముల్లుదిగిచి కొఱ్ఱుదిగిచి కొని నట్లు' కవినివిడచి వైయ్యాకరణినెక్కడ పెండ్లాడు మనెదరు...... మరొకమాట... వైయ్యాకరణి యెవ్వడును వివాహము చేసుకొనగూడదని తమ రొక శాసనమును తమ ప్రభుత్వమున ప్రవేశపెట్ట వలయునని మహిళామండలి పక్షమున తమకు నివేదించుకొనుచున్నాను.

గ్రహవర్మ :— ఏమి! వానిగతి యేమి కావలి నది.

రాజ్యశ్రీ :— వైయ్యాకరణి సహజముగా రసహీనుడుగానుండును. అట్టివానిని వివాహమాడిన ఆడుదానిపాట్లు ఇక వేరుగా చెప్పవలయునా!

గ్రహవర్మ :— వారిమాట నటుంచుము. నాటక రచయితల నేమిచేయవలయును.

రాజ్యశ్రీ :— చరిత్రాంశముల తారుమారు చేయకుండ కొంచెము చెవుల పట్టీల పట్టించిన చాలును.

గ్రిహావర్మ :— అట్లయిన ఇప్పుడు నేను త్వరగ హిమాలయ ప్రాంగణమునకు పోవలయును. (అని లేచును)

రాజ్యశ్రీ :— దేనికి?... యుద్ధమునకా!

గ్రిహావర్మ :— కాదు. అచ్చట నొక నాటక రచయితయున్నాడు; వాని నొకసారి గట్టిగా చెవులపట్టీలు పట్టిరావలయును.

రాజ్యశ్రీ :— యెవరతడు ?

గ్రిహ :— ఆ! యెవడో, రత్నావళీ నాటక కర్తయట, హర్షుడట వానిపేరు.

రాజ్యశ్రీ :— నన్ను తమకిచ్చుటచేత మా యన్న నట్లనగలిగితిరి.

గ్రిహ :— (ఆవులించి ఒడలు విరచుకొని) అర్ధరాత్రము కావచ్చినట్లున్నది.

రాజ్యశ్రీ :— చాల ప్రొద్దుపోయినది. తామించుక విశ్రమింతురుగాక! ఆ పూపాన్పుదరికి దయసేయుడు. (అతని చిటికెనవ్రేలు పుచ్చుకొని ముందునడచుచుండును.)

గ్రహ :— (నడుచుచూ దరహాసముతో) మరి...తమరో ?

రాజ్యశ్రీ :— (వెనుదిరిగి చిరునవ్వునవ్వుచు) యేమిటి ఆప్రశ్న ? కొంటెమాటలు.

(అని ఆతనియెదపై శిరమునానిచి హస్తములయందు వ్రాలి నిమీలిత నయనముల నాతని ముఖమును దర్శించుచుండును)

[అనుబంధము 8.]

(గ్రహ:- (రాజ్యశ్రీని కౌగలించుకొని ముద్దిడుకొనబోవును)

(తెరలో "దబదబ" తలుపుకొట్టిన చప్పుడు......)

కమల :— (తెరలో) దేవీ! దేవీ! అమ్మా! అమ్మా! మహారాజా! మహారాజా! అమ్మా! తలుపు తలుపు తలుపు.

గ్రహ :— ఈ నిశాసమయమున ప్రళయసం క్షుభితమగు ఘనాఘనమువలే గగనప్రఘూర్ణము లగు యీ ఆర్త సంఘోషణము లెవరివి (బిగ్గరగా) ఎవరువారు ?

(తెరలో, తలుపుచప్పుడు.)

కమల :— (తెరలో) అమ్మా ! అమ్మా ! మహారాజా ! మహారాజా ! అమ్మా ! తలుపు తలుపు తలుపు.

రాజ్యశ్రీ :— కమలా !

కమల :— (తెరలో) ఆ !

రాజ్యశ్రీ :— శార్దూల భయద గర్జాప్రభీత యగు హరిణ శాబకమువలే యేమమ్మా! పరువిడి వచ్చితివి ! (తలుపు తీయబోవును)

గ్రహ :— (ఆమె వెంటనంటుచు) బిడాల దశనా సమాకాంత పుచ్ఛచ్ఛటయై, భీతిలు, శశాంగనవలే ఈ ఆక్రందనములేమి కమలా ?

రాజ్యశ్రీ :— (తలుపుతీయును. ఆకంపిత గాత్రియై కమల ప్రవేశించును)

కమల :— (గద్గదస్వరముతో) మహారాజా !

రాజ్యశ్రీ :— కమలా ! (అని ఆమెయెడమ చేయికండను పట్టుకొనును)

గ్రహవర్మ :— కమలా !

కమల:—(కంగారుగా) కోటలో ప్రవేశించినవి

గ్రహవర్మ :— వన్యమృగములా ?

కమల :— శత్రుసేనలు......

గ్రహవర్మ :— శత్రువులు!...నాకు శత్రువు లెవరు ?

రాజ్యశ్రీ :— ఎవరువారు కమలా ?

కమల :— ఎవరున్నారమ్మా!...... వంగ చక్రవర్తి ?

గ్రహవర్మ :— వంగచక్రవర్తి!......... శశాంకుడు!...... నాకు విరోధియా ?

రాజ్యశ్రీ :— తమకుకాదు ! నాకు. వాడు మంచి అదను చూచుకొని ఎత్తివచ్చినాడు.

గ్రహావర్మ :— (స్వగతం) మహామంత్రిగారి లేఖ కిదియా యర్థము!... (ప్రకా) రాజూ!... అతడు నీకెట్లు విరోధి ?

రాజ్యశ్రీ :— వీడొకతూరి నాచే వరాభూతుడైనాడు. నేడు వానికీ యదను దొఱకినది.

గ్రహ :—ఏటికీ కాలయాపనము (ఆయుధముల కొఱకు గబ గబ గదిలోనికి బోవును)

రాజ్యశ్రీ :— కమలా! మన మెచ్చటనైన తలదాచు కొనకపోయిన, శశాంకుడు తన ప్రతిన చెల్లించుకొనును. రాహువు ఇప్పుడు వానికి బాగు వచ్చినది.

కమల :— చాపక్రింది నీటివలె వంగీయులు మెల్లగా అరణ్యమున డాగివచ్చి కోటలో ప్రవేశించిరి. యిప్పుడు పలాయనమే కర్తవ్యము. యుద్ధము చేయుటవలన ప్రాణహానియు, మాన హానియుగాని ప్రయోజనములేదు.

సైనికులు :— (తెరలో) మహారాజా! శత్రువులు, ప్రభూ! మహారాజా! శత్రువులు.

గ్రహ :— (ప్రవేశము - కవచమును ధరించుచు; రెండవవైపు తెరలోనికి పోవును).

గ్రహ :— (తెరలో) సైనికులారా! చేతినిండ పని దొఱకినది. సింహ కిశోరములకై వడి విజృం

భించి ఊచకోతకోయుడు. ఒక్క వంగీయునేని దాటిపోనీయకుడు. అరణ్యములకు పోకుండ మృగయావినోదము మనకు కోటలోనే లభించినది. ఇదిగో ఖడ్గము తెచ్చుకొనుచున్నాను.

సైనికులు :— (తెరలో) గ్రహవర్మ మహారాజునకు జై ! భారతమాతకు జై ! (అని కేకలు వేయుదురు).

(ప్రవేశము తిరిగి గ్రహవర్మ ; మరల ఆయుధముల గదిలోనికి పోవుచుండును)

కమల :— (రాజ్యశ్రీతో) మహారాజు విజృంభించుచున్నారు ! అది ప్రమాదము.

రాజ్యశ్రీ :— ప్రభూ !

గ్రహ :— ! (వెనుదిరిగి తెరలోనికిచూచి) అయోధ్యపై కత్తిగట్టిన వాడెవడు బ్రతికిపోయినాడు. రావణునంతటి వానికే దిక్కులేదు......

రాజ్యశ్రీ:— తమరు ఆవేశవశులగు చున్నారు.

గ్రహ :— ఆవేశమా! ...... వినాశమా !

(గదిలోనికి నిష్క్రమించును)

రాజ్యశ్రీ :— అమ్మో ! అమ్మో ! మహారాజా !. ప్రభూ ! (వెంటబోవును)

కమల :— ఉష్ణరక్తము ప్రకోపించినది !

రాజ్యశ్రీ :— (తెరలో) నాయీ ఒక్కమాట మన్నింపరు.

గ్రహవర్మ :— (ప్రవేశించుచు) (ఆవేశముతో) నీవు రాజ్యశ్రీవేనా?... యీపిరికిమందు నాకు పోయకు (కిరీటము, కత్తితో సహా ప్రవేశము)

రాజ్యశ్రీ :— (బ్రతిమాలుచు వెంటనంటి యుండును)

గ్రహవర్మ

అరికృత దుష్పరాభవ మహార్ణవ మగ్నత మ్రగ్గుకంటె త త్కరఖరఖడ్గఘాతముల గాహుతులౌటయె మేలుసూవె, దుర్భరతరకీర్తిమారక భయాకులవృత్తి చరించి ప్రాణ సంభరణము చేసుకోమనెదరా! నగరా! మన వెన్నుకాటుగా॥

రాజ్యశ్రీ :— నన్ను చంపుకొనినట్లు.

గ్రహవర్మ :— (బిగ్గరగా) నీకేమైన మతి పోయినదా!

రాజ్యశ్రీ :— పరాక్రమమునకు ఇది అదనుగాదు.

గ్రహవర్మ :— (వినిపించుకొనక కత్తివంక చూచుచు) పనిలేక దీనికి బొత్తుగా తుప్పువట్టినది. శశాంకుని పుణ్యమాయని దీనితుప్పు నేడు కొంత వదలగలదు.

కమల :— ప్రభూ!

గ్రహవర్మ :— ఆ!........ నీకును పిచ్చి యెత్తినదా ?

చచ్చెనా, శశాంకుండేని చావవలయు
లేకయుండిన నేన యూగగవలయు,
అంతియేగాని యింకరోధ్ధాంతగమున
యిర్వురకు తావులేదని యెరుగుమబల॥

రాజ్యశ్రీ :— నాసామీ! ప్రమాదము!... కొంప మునిగిపోవును!

గ్రహవర్మ :— ఛీ! ఏమిటి, యీ యశ్లీలములు?

రాజ్యశ్రీ :— ఒక్కడవు నీవుపోయి శశాంకుని యేబదిలక్షల సైన్యముతో పోరిన యేమైన ప్రయోజనమున్న జాగి (చేయిపట్టుకొనును)

గ్రహవర్మ :— (చేయి విదలించి) ఒక్కడు చాలును, యీ బ్రహ్మాండ కటాహమును బ్రద్దలు చేయుటకు.

ద్విరదంబుల్, తమ లావెరుగని మదాంధీభూతముల్ గాన,ను
ద్ధుర బద్వేషియటంచు,నుగ్రగతి,తత్తుండాగ్రముల్ సాచి,యా
ద్విరద ద్వేషిని పట్టవెందునుకొని తద్విరావావఖోణి,నె
క్కరణిన్నిల్వగ నేర్చు,భంజితఘటా కాండప్రకాండంబులన్॥

రాజ్యశ్రీ :— ఒక్కమాట.

గ్రిహవర్మ :— వ్యవధి లేదు.

రాజ్యశ్రీ:—ఎంత పెంకెతనము. (దుఃఖించును)

కమల :— ప్రభూ!

గ్రహవర్మ :— పలుకకూడదని ప్రభుశాసనము; జయ్ భారతమాతకు జై (నిష్క్రి)

[తెరలో జయధ్వనులు]

గ్రిహవర్మ :— (తెరలో) కొట్టుడు, కొట్టుడు, తలలు పగులకొట్టుడు, పుచ్చలు లేవదీయుడు, శశాంకుడెచ్చటనున్నాడో చూచి ముందు వాని తాళము పట్టుడు.

[గ్రిహవర్మ ప్రవేశము: హఠాత్తుగా]

గ్రిహ :— కమలా ! ప్రమాదము సంభవించిన మొన్న నీకు చూపిన రహస్య మార్గమున రాజపుత్రిని అరణ్యమునకు చేకొనిపోయి హర్షుడు వచ్చుదనుక తలదాచుకొనుడు......ముందాదీపిక నార్పివేయుడు. (నిష్క్రిమించును)

కమల :— (దీపికనార్పును)

రాజ్యశ్రీ :— క్షణములో అంధకారమై పోయినదే కమలా! ఈ చీకటిలో నేను బ్రతుకజాలను (క్రింద కూలబడును)

కమల:—(పైటచెరగుతో విసరుచు) అమ్మా...

రాజ్యశ్రీ :— శశాంకా ! అడుదాసి నఖా

గ్రమును కదల్పలేకపోయిన నీవు, సిగ్గులేక మగవా రిపై కత్తిగట్టుచున్నావా !...అబ్బా !

కమల :- అమ్మా ! అమ్మా ! అమ్మా !

రాజ్యశ్రీ : కమలా ! అయోమయముగా నున్నదే !

కమల :- అమ్మా ! లెమ్మా ! ధైర్యమును విడువవలదు, విషమపరీక్షయే వచ్చినది.

రాజ్యశ్రీ :- (చివాలున లేచి) మగవారి సంతో షములో భాగము పంచుకొను చున్నాముకదా ! వారికష్టమున మాత్రము మనకు భాగములేదా !

కమల :- లేకేమైనది.

రాజ్యశ్రీ :- లేకేమైనదా ! నాచేసిన తప్పు నకు నాపతి ఆత్మార్పణము చేయబోయినాడు. ప్రాణభీతిచే నేనిచట నిలచిపోయితిని.

కమల :- అడుదానవు నీవంతకన్న యేమిచేయ గలవు ?

రాజ్యశ్రీ :- ఏమిచేయగలనా? చంపగలను— చావగలను [గబగబఆయుధములగదిలోనికిపోవును]

కమల :— గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటన్నట్లు యిది రెండవప్రమాదము. (అని రెండడుగులు రాజ్యశ్రీ పోయినమార్గమువైపు పోవును)

రాజ్యశ్రీ :— (ప్రవేశము: కత్తి పుచ్చుకొని) యీ మిథునమీనాటితోసరి ! లేదా, ఉగ్రసేన శశాంకులుసరి! శశాంకా! భారతనారీమణుల విజృంభణము నాచుట నీవంటి నీచులకు సాధ్యమా! యౌవన పరిభ్రాంతయె, మైమరచియున్న కోడెత్రాచును తొక్క దొక్కెదవుగా ? ఆనాగ కామిని పడగలువిప్పి నీపై బడవచ్చుచున్నది. అంగాంగ సందష్టుడవై, విషానలజ్వాలల భస్మీభూతుడవు కానున్నావు. కాచికొమ్ము.

కమల :— భర్తృదారికా! నీవు తొందరపడుచున్నావు. (అని చేయిపట్టుకొనుచు)

రాజ్యశ్రీ :— [చేయివిదలించి] ఆరహస్యద్వారమున అరణ్యములకుపోయి తలదాచికొమ్ము, పొమ్ము.

[తెరలో :- శశాంక మహారాజునకు జయ్ ! అని ఒక్కుమ్మడి శాత్రవుల విజయధ్వానములు.]

రాజ్యశ్రీ :— రాజ్యశ్రీ బ్రతికియున్నంత కాలము మీకు విజయమెక్కడ? [అని పెనగులాడును. కమల వెనుకకు లాగును]

కమల :— అందరకు ఒక్కసారి ఉన్మత్తత కలిగినది.

(తెరలో శశాంకమహారాజునకు జై! అని విజయధ్వానములు)

సైనికులు :— (తెరలో) మహారాజు శత్రువులకు జిక్కినారు. శత్రువులు రాణివాసము వైపు వచ్చుచున్నారు. పొండు, పొండు పారిపొండు ప్రాణముల సంరక్షించుకొనుడు.

రాజ్యశ్రీ :— రాణివాసము పారిపోదు. పరి పంథికరవాలములకు బలియై పోవును. [అని ముందుకు పోబోవ, కమల రాజ్యశ్రీని బలవంతముగా లోనికి తీసికొనిపోవును]

(ప్రవేశము, కవచకార్ముకధారులై, ఉగ్రసేన శశాంకులు, సైనికులు; ఉగ్రసేనుని కరమునందు రత్నదీపిక, శశాంకుని హస్తమునందు గ్రహవర్మ కిరీటము; సైనికుల హస్తములయందు దీపికలు.)

శశాంకు :— ఈమందిరమింత చీకటిగానున్నదేమి ? మరికొన్ని కాగడాల వెలిగింపుడు. ఒక్క ప్రాణినేని దాటిపోనీయకుడు.

(సైనికులు తలొకమూలకు నిష్క్రమింతురు)

ఉగ్రసేనా ! రాణివాసమును మేము బంధించి తెచ్చెదము. నీవుపోయి ధనాగారమును వశము చేసుకొనుము. ఆ రత్నదీపికను మాకిమ్ము.

(ఉగ్రసేనుడు శశాంకునకు నమస్కరించి దీపికనిచ్చి నిష్క్రమించును — (శశాంకుడు యిటు నటు వెదకుచు మూలగా నిష్క్రమించును)

[యవనిక.]

"నా రా ణి"

—♦ చతుర్థరంగము ♦—

(వనప్రదేశము: గుహా ప్రాంగణము - ప్రవేశము,

తరుచ్ఛాయ యందు పరుండి రాజ్యశ్రీ)

రాజ్యశ్రీ :- (మెల్లన లేచి) మహో మేరుశృంగము నుండి, త్రుటిలో ఈభయంకర పాతాళ గుహాకుహరమున కా! ఏమి నా పతనము.

వర్థనాహ్వాయశూర వారాసి జన్మించి
గంభీరు బాహుకరాల బెరిగి
గండర గండడై కదనప్రచండుడౌ
హర్షు సౌభ్రాత్రత నధివసించి
కోసల లక్ష్మితో కొసరి సపత్నిత్వ
గురుగౌరవము పంచుకొనిచెలంగి
భారత వీర నారీరత్నముల కెల్ల
నాదర్శ మీమెయం చాడ నెనసి
యింతలో నింత నైచ్య మేనెట్టులోర్తు
సంపదతొలంగి, ఆత్మీయ జనుల బాసి
జీవనజ్యోతి అరులకు జిక్క బెట్టి
యిమ్మహా దుఃఖవారాశి నీదు టెట్లు.

విధి యీ నా హృదయమును అంపపుకోతల కోయుచున్నది. ఆకోతలలో తెగిన యీ సంక్షోభ

రజములో, హుతాశను డావిర్భవించి జ్వాలయై దుర్ద్రాష్ట్య సమాక్రాంతమగు, యీ రాజలోకము నొక్కసారి దహించివేయఁడా? ప్రళయకాల పరి భ్రాంతమైనట్టు లీభూచక్రము ఇట్లొక్కసారి గిర్రున తిరిగిపోయిన దేమి? (చేతులతో తల నొక్కు కొని) కపాలఫలకము చిటిలిపోవునట్లీ శిరోవేదన యేమి?......ధర్మసంస్థాపకుఁడట......భగవంతుఁ డట...... అట్టివాఁడున్నాఁడా? అట్టి...వా... డున్నాఁడా.

తరగలై పొంగి పొరలు హృదంతరోరు
ప్రళయశోకార్ణవంబు తజ్జలధిబుట్టి
చండబడబానలం బొండు మెండుకొనియె
ఇమ్మహార్చులనే...భరియింపజాల॥

...భరియింపజాల... భరియింపజాల...

(కనులు మూసుకొని పడిపోవును)

(పురుషవేషమున కమల ప్రవేశించి తలపాగాను దీసి చేతబుచ్చుకొని)

కమల :— మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలె వాపోవుచున్నది. (రాజ్యశ్రీని లేవదీసి, చెక్కిలి నిమురుచు, శిరమును మూర్కొని) దేవి! గుహా భ్యంతరమునువీడి, బయటికేలవచ్చితివమ్మా? ఈ నీదైన్యమువలన నిరుత్సాహము, కార్యభంగము.

రాజ్యశ్రీ :— (కౌగిలించుకొని) కమలా !

ఇమ్మహాదుఃఖవారాశి నీద లేక
తలమునుకలౌచు నే మునిఁ దల్లడిల్ల
యేడ్వవలదంచు బుజ్జగించెద విదేల ?
మునిగిపోనిమ్ము ! పాతాళమునకు నన్ను ॥

కమల :— విషాదము, అపక్వ హృదయ లక్షణము.

రాజ్యశ్రీ:- ఈ నా హృదయశల్యములు, లేయనంటి మొవ్వుల జీల్చివైచు కంటకములవలె వాడియైపోయినవే కమలా!

కమల :— (చింతించును)

రాజ్యశ్రీ :— (లేచి తప్పటడుగులు వైచుచు) రాచపీనుగు తోడులేనిది చావదని, నీవుకూడ నాతో యీయలజడి నేల పడవలయును. (మెడలోని హారము దీసి కమలమీాద పడవైచి) యెందైనపోయి సుఖముగా తలదాచుకొనుము. పరిభవ పరితాపదావానలకీలి కాజ్వాలికామాలికలలో భస్మీభూతనై, యీభారత శ్మశానమున నిశాసమయముల పిశాచమువలె సంచరించెదను. (గుహలోనికిబోవును)

కమల :— (ముందునకువచ్చి) యీ గంభీరతరణి, దుర్భర పరిభవ ప్రభంజనా ప్రపీడితయై, గగనంకష కల్లోలయగు, మహాదుఃఖ

సాగర మధ్యమున తల్లడిల్లిపోవుచున్నది......
నిజమే! తలచుకొనిన యీవిపద్దశ హృదయ విదారకమై కడుపు చెరువైపోవును......యీమె కిప్పుడు వైధవ్యమో, మాంగల్యమో కూడ తెలియకుండ పోయినది...... ఏమని యీమె ననునయింపగలను. ఆహారాదులకొఱకు పురంబున కరుగవలసివచ్చినప్పుడెల్ల, నా హృదయము దడదడలాడిపోవుచున్నది...ఏమో! ఏ ఆత్మహత్య చేసుకొనునో! ..ప్రతీకార కాంక్షతో నింతవరకు జీవముల నిలిపియుంచినది కాని, లేకయుండిన యీనాడే యసువుల వీడియుండెడిది. వనచరముల వలె, నీగుహాభ్యంతరమున నిట్లెంత కాలమవసియుండవలయునో!... అన్నా! నేనెంత తెలివితక్కువను పడిపోవుచున్నాను. నేనిచ్చట వ్యర్థముగ కాలయాపనము చేయుచున్నాను. ఆపాదమస్తకము నన్నేదో బలహీనతా పిశాచము ఆవేశించినది. కన్నులుండియు అంధత్వము కల్గినది. నిరుత్సాహ భరము నన్ను పాతాళమునకు దించుకొనిపోవుచున్నది. ఏ అసమర్థత భారతజాతినంతను అణచివైచుచున్నదో అదియే నన్నును కాల్పట్టి క్రిందికి దిగనీడ్చుచున్నది. అద్భుతలపరాక్రమము నాలో చప్పున చల్లారిపోయినది......యీభగ్నతూలికల

నొక్కసారి విదళించివైచి, నూతనపక్షచ్ఛటతో, నూతనోత్సాహముతో, గగనోన్ముఖనై, వేగవలె పరుగిడవలెను ... అంగాంగముల నన్నావరించి యున్న, యీ నిద్రాపిశాచమును ఒక్కసారి దులిపివైచి, కార్యరంగమున కురుకవలెనేగాని, యీ మందమతివలన యేమైన ప్రయోజనము న్నదా ! ఏదోయొక విషమ ప్రయత్నమునకు గడంగవలయును. కూపస్తమండూకమువలె, యీ గుహాభ్యంతరమున ఏమున్నది...నా అస్తికలు !

దేవా ! యీ చరాచరము నొక్కసారి విస్ఫురితముగా జేయుజాలు నీచైతన్యతను నాకు కొంతప్రసాదింపుము. వినూతన తేజము నొసంగుము...యీ మహోద్యోతమున, శశాంకునకు ప్రత్యర్థినిగా నేనె నిలువవలయును. ఈ ద్వంద్వ యుద్ధమున, మాలో నెవ్వరోయొకరు వినాశము నొందవలయును. ఎంతవరకు పశుబలము విజయము నందగలదో చూడవలయును. మహిళా జనము మాత్రము శత్రు మారణోద్యోగమున నేల విజయమునందజాలరో కనుగొనియెదను ...నారాణి నిందే భద్రపరచి పోయి వాని తాశము పట్టెదను. విజ్ఞానమయియగు నారాణి కాపాదింపబడిన యీ పరాభవమునకు తగిన ప్రతీకారము చేయుగలనా

సరి, లేదా? ఆత్మసమార్పణము జేసెదను. వెను దీయను. ఆడుదాని ప్రతిభ అతీతమైనదని యీ జగత్తునకు తెలియబడును గాక !

హైందవ మహిళా జనామ్లానగౌరవం
బర చేతి కుసుమమై యలరుగాక!
అఘటనఘటనా సమర్థలంగనలని
దిశదిశలకు వార్త దెలియుగాక!
పశుబల దౌష్ట్యంబు భంగమై క్షణములో
చెడిపోవునని చాటబడును గాక!
ప్రత్యర్థి సైన్యసంపత్తి ఛిన్నాభిన్న
మై, క్షణంబున నాశమగును గాక!

లీల నుల్లోల కల్లోల జాలయగుచు
పొంగి పొరలి శశాంకు విభూతినెల్ల
మునుకొని యుదగ్రమూర్తినై మించుగాక! ॥

(గుహలోనికి నిష్క్రమించును)

[యవనిక]

"నా రా ణి"

—♦ పంచమరంగము ♦—

హిమాలయ ప్రాంగణము — అర్ధరాత్రిసమయము

[తోరమాణుడు ఆలోచనానిమగ్నుడై ఒకపెద్ద రాతిబండపై కూర్చుండియుండును.]

తోరమా :— స్థానేశ్వరమును ముట్టడించుటకుమారు శశాంకచక్రవర్తి ముందుగా కోసల నాక్రమించుటకు కారణమేమై యుండవచ్చును? ఈ విపర్యయమునకు తగిన కారణము కాన్పింపదే! మమ్ము సహితము యీతడు మోసగించుటలేదుకదా!... కాదు, కాదు, కోసలదుర్గము దిటవై నదగుటచే ముందుగా దాని నాక్రమించిన యీకార్యమును సులభముగా సాధింపవచ్చునని అతడూహించుకొని యుండును.

(శ్వేతపతాకము చేబూని, హర్షవర్ధనుడు వెనుకనుండి ప్రవేశము)

హర్షుడు :— పుళిందనాయకా!

తోరమా :— ఎవరువారు?

హర్షుడు :— మాది స్థానేశ్వరము.

తోరమా :— ఎవరువారు! హర్షవర్ధనమహా రాజా !!

హర్షుడు :— ఆc! నేనే

తోరమా :— ఈ నిశాసమయమున పరివార విహీనులై, మా సేనావార ప్రాంగణమున ఒంటరిగ, నిర్భయులై చరించుచుంటిరేల మహా రాజా! నయమే. ముందుగా నాకే కాన్పించితిరి.

హర్షుడు :—(దరహాసముతో) సింహకిశోరము మదగజముల గుంపులలో నిర్భయముగ సంచరించును. దానికేమిలెందు. నేనొకయంశమును తమతో ప్రసంగించుటకు వచ్చితిని. వ్యవధి నొసంగ గలరా!

తోరమా :— మహారాజా! మహానందముగ

హర్షుడు :— పుళిందనాయకా!

వేనకువేలుగా నిచట వీరులు కూలగనేల ప్రాణముల్
పోనికతాన దీనులయి పోడిమిమాలి భయంకరవ్యథన్
మానుగ కుందనేమిటికి! మాన్పుడు, సంగర మేను మీరునున్
పూని రణస్థలిన్ నిలచి పోరుద మిందరు చావనేటికిన్॥

యీరణ పర్యవసానము మనయిరువురి ప్రాణములలో దేనినో ఒకదానిని పుచ్చుకొనకగాని సంఘటిల్లదు. మనమిరువురమును ద్వంద్వయుద్ధము నకుగడంగి యీవిజయమును తేల్చివైచుకొనెదము

గాక! ఈతుములము నాపింపుము. యిన్ని ప్రాణు లను వృథాక్షోభ పెట్టుట అర్థము లేని కార్యము.

తోరమా :— మహారాజా! మీరును పోరనగ త్యము లేదు; నేనును పోర నగత్యము లేదు. మీ సైన్యము నాపింపుడు. నా సైన్యము నాపించెదను. ...కొంత కాలము వరకు అసలు నాకిపుడు పోరవ లయునని లేదు...

హర్షుడు :— నా సైన్యము నాపించెదను. హిమాలయముల దాటి ఆవలికి చనుడు.

తోరమా :— (దరహాసముతో) హిమాలయ ముల వీడిపోవుటకు వీలు లేదు....

హర్షుడు :— ఈ రణము నాపింతురటి రే. ?

తోరమా :— అల్పకాల మాపింతును.

హర్షుడు :— అనగా—

తోరమా :— ఇచ్చట నే కొంత కాలము సమయముకొఱకు నిరీక్షింపుచుందును. అందుచేత నే గదా యుద్ధ విరామము కావలయునని తమకు రాయబారమంపి యుంటిని.

హర్షుడు :— పుళిందనాయకా! మేము మీ కొఱకు ఎంత కాలము మిట్లు కాచుకొని యుండవల యునని మీ తలంపు.

తోరమా :— మా కార్యసమాప్తివరకు—

హార్షుడు :— కార్యసమాప్తియా! ఏకార్యము? ఏకార్యసమాప్తివఱకు మీరు పోరరు? ఏకార్యము కొఱకు మీరిచట నిరీక్షింపు చుండెదరు?

తోరమా :— అబ్బే! పొరబాటునవచ్చినది; ఏకార్యమును లేదు... యేకార్యమును లేదు... (నీళ్ళు నములుచూ)

హార్షుడు :- గ్రహించితిని, పుళిందనాయకా! గ్రహించితిని.

నిర్భాగ్యుండగు భారతీయుడెవడో నీకీ మహారాజ్యమున్
దౌర్భాగ్యుండయి యప్పనంబునలువన్ ధారమ్మనెన్ నిన్ను;ఈ
దుశ్ఛద్యుంజగు భారతంబు సొరగా ద్రోశ్నకుడెవ్వాడు; నే
గర్భంబుల్ ప్రిదులింతు చండతర ఖడ్గాఘాతవాత్రితంబులన్.

తోరమా :—ఆఁ యీ మృషాలాపముల కేమి లెండు.

హార్షుడు :— మృషాలాపములా! చండతర హైందవ కఠోర కృపాణ ప్రళయతాండవములు పుళిందవీరమశకముల చిదుకద్రొక్కి వేయునపుడు మృషాలాపములో వీరవాక్యములో అప్పుడు తెలియగలవు, యిప్పుడెట్లు తెలియగలవు. సెలవు దయ సేయుడు, పోయివచ్చెదను.

తో రమా :— (నవ్వుచూ) వీరవరా! యిప్పుడు మిమ్ములను బంధించిన ఏమిచేయగలరు.

హర్షుడు :— బ్రహ్మాండ కటాహాములు బ్రద్దలుచేయగలను. నిశితకృపాణమాత్ర పరిరక్షితుడనై మీ సేనాఘటా కాండమున సింహకిశోరముకై వడి విజృంభించి నిజఖరనఖర విదారిత మస్తకస్థలను గావించి చించి చెండాడగలను. రమ్మనుడు, రమ్మనుడు, ప్రాణములపై తీపిగలవాడు కలడేని రమ్మనుడు. నాబలాబలములను మీకు ప్రత్యక్షము చేసెదను.

తోరమా:— మహారాజా! మిమ్మొకత్రుటిలో బంధింపగలను. కాని యీతోరమాణుడు, నిస్సహాయుడు, ఏకాకియునగు ఒక వీరుని బంధించునంతటి నీచుడుకాడు. ఈ వృథా వాగ్వాదమేల! పోయిరండు.

హర్షుడు :— ఈ రణపరిణామమును త్వరలో తేల్చుకొనవలయును. మేమహోరాత్రములు పోరుటకు నిశ్చయించుకొంటిమి. రాత్రియందు సహితము మీకు విరామము నొసంగజాలము. మీరు సిద్ధపడుడు. ఇప్పుడే రణారంభము. పోయివచ్చెదను (నిష్క్రమించును)

తోరమా :— వ్యర్థముగా ఇపుడీ సింగమును కదల్చితిని. ఈ అగ్ని యిప్పుడు ప్రజ్వలింపవలసినదికాదు. వారు యిప్పుడే దాడికి వచ్చెదరు. సైన్యముల సిద్ధముచేయవలయును. (నిష్క్ర-)

[యవనిక]

“నా రా ణి”

తృతీయాంకము — ప్రథమ రంగము.

[బాణునిమందిరము—బాణుడు—చేరువలోనిలచిఒక చారుడు—తలవంచుకొని బాణుడు ఆలోచనానిమగ్నుడు... చివాలున తలయెత్తి...]

బాణు :— చారుడా! ఈ అసంపూర్తి వార్తను దెచ్చితివేమి ?...... గ్రహవర్మ మహారాజు నేమిచేసిరో తెలిసికొనజాలక పోయితివా ?

చారు :— స్వామీ ఆరహస్యము బయల్పడునట్లులేదు......శ్రీవారి నెచ్చటికో రహస్యముగా పంపివైచిరనిమాత్రము తెలియుచున్నది.

బాణు:—సరే...ఇక...నీవు పోవచ్చును.... ఆఁ! ఆగు!... హిమాలయప్రాంగణమున తోరమాణుని వధించితిననియు, విజయముతో తాను స్థానేశ్వరమునకు మరలి వచ్చుచున్నాననియు, హర్షుడు మాకు వార్తనంపియున్నాడు. అశ్వముపై వాయువేగమున నీవాతనికడకేగి ఇప్పుడు తానిచటికిరా పనిలేదనియూ, అయోధ్యకుపోయి ముందుగా దానినాక్రమింపవలెననియు చెప్పుము... త్వరగా తరలిపొమ్ము. (చారునినిష్క్రమణము) (స్వగతం) ఈవిపర్యయమునకు తగిన కారణము కాన్పింపదే!...కోసలనుండి సైన్యముల దెప్పింప

వలదని...నొక్కి చెప్పియుంటి నే!...ఆహా!......
ఇది హార్షుడుచేసిన పనిగాదు... ఆ పెండ్లికొడుకు
గ్రహవర్మ... ఈ తెలివితక్కువ!... తగనితొందర!
...కొంపమీదికి దెచ్చినాడు...
శశాంక చక్రవర్తి ఈతని నేమి చేసియుండును?...
(ఆలోచన... స్ఫురణ) ఔను! తప్పక అరణ్యా
వనదుర్గమునందే దాచియుండును. శశాంకుని
దౌష్ట్యమునకు...అది... కేంద్రస్థానము.
సరి... నేనీరాత్రియే పయనమై ఆదుర్గప్రాం
తమునకుబోయెదను...ఇప్పుడొంటరిగా కోసలకు
బోయినమాత్రమేమిప్రయోజనమున్నదిి?.. ఆదుర్గ
ప్రాంతమునకే బోయెదను... (ప్రశ్న) ఎవడురా!
(సేవకుని ప్రవేశము) మాకు కొంచమస్వస్థత
గానున్నది. మూడు దినములవరకునూ వరికినీదర్శన
మొసంగజాలము... తెలిసినదా ?

సేవ :— చిత్తము (నిష్క్రి)

బాణు :- (స్వగతం) శశాంకచక్రవర్తీ ! ఏమి
రా నీవెఱ్ఱి !... నా పెండ్లికుమారునే బంధించుకొని
పోనెంచితివిగా... ఈ ముదుసలి సింగమప్పుడే గుద్దు
తేలవైచి ఎచ్చటనో గుటుక్కు మనేనను కొంటివా
యేమిరా ! ...యేమిరా నీవెఱ్ఱి ! (నిష్క్రమణ)

[యవనిక]

"నా రా ణి"

—♦ తృతీయరంగము ♦—

[సత్రములో నొకగది]

ప్రవేశము : సంగీతపాఠకుని వేషమున కమల

కమల :— ఉగ్రసేనుడు యీసత్రమున విడిసి యున్నాడు. ఆయెదుటి గదియందే యున్నాడు. వీనిని కదలించిచూచిన కొన్ని అంశములు తెలియ గలవు. సమయము దొరకెనా, యీచదరంగమున, యీకాయనే, ఏదో పెదమెత్తువేసి, వెనుకకు తప్పుడు నడక నడిపించి, నందుచేసి, "రాజు" అని ఆటకట్టించివై చెదను...... వాడిప్పుడిచటికి తనంత తావచ్చు ఉపాయ మాలోచింపనలయును. నాయంత నేనుపోయి మాటాడుట కుపక్రమించిన, అంతగౌరవముగానూ ఉండదు. దానివలన కార్య భంగముకూడ కావచ్చును. నేనిచ్చట స్థిమిత ముగా, కూర్చుండి, అష్టపదిగానమున కుపక్ర మింతును...... ఈ నాగస్వరముపట్టి, యీ పాము నాకర్షించి బుట్టలో పెట్టవలయును.

అనుబంధము. 9.

[అష్టపది గానము చేయుచుండ]

ఉగ్ర:—(తెరలో)అయ్యా, లోనికిరావచ్చునా?

కమల :— ఎవరువారు?

ఉగ్రసే :— (తెరలో) పాంథులము

కమల :— దయసేయుడు. (ప్రవేశము, ఉగ్రసేనుడు) యిటు దయసేయుడు.

ఉగ్రసే :— (కూర్చుని-స్వగతము) ఈ సరస్వతీమూర్తిగనుకనే యీ గానవైభవము. (ప్రకా) అయ్యా! తమపుంస్కోకిలా కలాలాపము మమ్మాకర్షించినది.

కమల :— తమకు సంగీతమునందు ప్రవేశమున్నట్లున్నది!

ఉగ్రసే :— లేదు, లేదు, నేనొక రసపిపాసువును మాత్రము.

కమల :(ఎగాదిగజూచి కొంటెగా) వంగీయులా?

ఉగ్రసే :— అవును. మాది వంగదేశమే. ఏమట్లంటిరి?

కమల :— వంగమెట్లయిన కొంచెము సదావు. (యిరువురు నవ్వుకొందురు).

ఉగ్రసే :— తమరేదేని మరియొకటి గానము చేతురేమో యని కుతూహల పడుచున్నాను.

కమల :— పాటలకేమి లెండు. కవియొకడు, గాయకుడొకడు...'వద్దురాబాబూ!' యని బ్రతి మాలినను, వినకుండ మోత్రలుమోగి ప్రాణము విసిగింతురు. . మేమిపుడు గీత గోవిందములో పడి మునిగిపోవు చున్నాము. పాటల కేమి లెండు.

ఉగ్రసే :— ఏమి ? తమకేమేని యాపద వచ్చినదా ?

కమల :— అబ్బెబ్బె ! మాకేమియు రాలేదు. గీతగోవిందమనగా ఏడ్పు కాదు. జయదేవుని గీత గోవిందమని నాతాత్పర్యము.

ఉగ్రసే :—తమరు అష్టపదులు గానముచేయ గలరా! తమ కోకిల కంఠమునకును, జయదేవుని మంజుభాషలకును సరిగా సరిపోవును.

కమల :— (తనలో) యీ తంత్రినేమిాటి చూడవలయును గాని మనసు ముందుగా తొం దరపడరాదు.

ఉగ్రసే :— తమ రేమైన గానముచేయరా !

కమల :— ఒకరాజు విరోధులకు జిక్కినాడు. రాణి దుఃఖములో మునిగిపోయినది. ఆమె ప్రాణ సఖ ప్రతీకారము చేయబూని కార్యరంగమున కురుకుచు పాడిన ఆవేశము ఈ పాట !

—♦ గేయము ♦—

మహిళా పరిభాభాస ♦ మానోగ్ర తేజమున
స్ఫురితమై యీజగము ♦ పూతమై పోవాలి ॥మహి॥
నారాణిపరిభవము ♦ నేనెతీర్చాలి
నారాణి దుఃఖమును ♦ నేనె మాన్పాలి ॥మహి॥

ఉగ్రసే :— గోవిందమున నేదేని పాడుదురు.

కమల :— భావకవనము తమకు గిట్టనట్లు న్నది... ఆఁ! గోవిందయనగా జ్ఞప్తికివచ్చినది; అన్నట్లు...అడుగమరచితిని ...మీరు వంగీయులే కాబోలును...మీచక్రవర్తి గోవింద కొట్టినాడా యేమి?

ఉగ్రసే :— నేను వారిసేనాపతిని. నాముందు వారినట్లనగూడదు.

కమల :— ఏమేమి? తమరాతని సేనానాయకులా! యింకను శశాంకచక్రవర్తి బ్రితికియే యున్నాడా? ఆశ్చర్యము! తమరు...నాతో పరియాచకములాడుచున్నారు. తమరు బహుచలో క్తిగ మాటలాడగలరు. శశాంకుడేమి...బ్రతికి యుండుటేమి?

ఉగ్రసే :— మీపలుకులు విచిత్రముగా నున్నవి.

కమల: — చిత్రమేమున్నది? శశాంకులింకనూ బ్రతికియేయున్నారా?

ఉగ్రసే :- మా మహారాజున కేమి; వారిపుడు కోసలలో దిగ్విజయమునొంది లక్షణముగనున్నారు. అసలు మీాకీ సందేహ మేలకలిగినది ?

కమల :- శశాంక చక్రవర్తి ...కోసలలోనుం డుట... చిత్రముగా నున్నదే! అచ్చట నేమిచేయు చున్నారు?

ఉగ్రసే :- ఆరాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి.

కమల :- గ్రహవర్మ మహారాజేమైనారు ?

ఉగ్రసే :- మా చక్రవర్తి ఆతని తల దీయుట కొక రహస్యప్రదేశమున కంపియున్నానని చెప్పిరి.

కమల :- గ్రహవర్మ మహారాజును యీాపాటికి తలదీసియుందురా ?

ఉగ్రసే :- ఆవివరములు... నాకు తెలియవు.

కమల :- తమరు దండనాధులుగదా ?

ఉగ్ర :- రాచకార్య నిర్వాహణమందు మా చక్రవర్తి దండనాధునితో సహితమాలోచింపరు.

కమల :- (మొగము చిట్లించుకొని) ఆ రహస్య ప్రదేశ మెక్కడ?

ఉగ్రసే:- అది... చెప్పజాలను.

కమల :- మరి, రాణియేమైనది?

ఉగ్రసే :- ఆమెజాడలింకను తెలియలేదు.

కమల :. అనుగమురచితిని? యీమీ పయనమెచ్చటికి?

ఉగ్రసే :- కాళీఘట్టమునకు: ఈ విజయవార్తను చాటుటకు?

కమల :— (వికటముగా నవ్వును)

ఉగ్రసే :— ఈ మీపరివర్తనము చిత్రముగానున్నది?

కమల :— మీపరివర్తనమును నాకు చిత్రముగానేయున్నది. శశాంకుని విజయమును కాళీఘట్టమున చాటబోవుచున్నారా! (నవ్వును)

ఉగ్రసే :— తమ రయోమయముగా మాటాడుచున్నారు.

కమల :— తమ యీ విజయవార్త, తోరమాణునకా, హర్షవర్ధనునకా, తెలుపబోవునది ? (నవ్వును)

ఉగ్రసే :— కాళీఘట్టమున తోరమాణుడేల యుండును. హర్షవర్ధనుడేల యుండును. అచట

శశాంకుని రాణివాసమున్నది. వారికీవార్తను గొంపోవుచున్నాను.

కమల :— మీ రాజకీయవేత్తల ప్రసంగములే ...కడు విచిత్రములు. అయిన యీగొడవనాకేల? ...ఒకపాట పాడుమనెదరా! (గొంతు సవరించు కొనును.)

ఉగ్రసే :— (ఆతురుడై) కాదు కాదు, మీ పల్కులు కడు విచిత్రముగానున్నవి. మాకు వివరముగా చెప్పవలయును.

కమల :— ఆఁ...తమకు తెలియని వార్తలు మాకుమాత్ర మెట్లు తెలియును. పాటపాడుదును. (గొంతు సవరించుకొనును)

ఉగ్రసే :— (స్వగ) ఇందేదియో గొప్పభావ మిమిడియున్నది. (ప్రకా) ఆర్యా! తమ పరిహాసములనాపి నాప్రశ్నలకు తగిన సమాధానమిందు వేడుకొందును. తోరమాణుడును, హర్షుడును కాళీఘట్టమున నేలయుందురు? ఈ మీ పల్కుల కర్థమేమి?

కమల :— (తొందర తొందరగా) హిమాలయ ప్రాంగణమున హర్షుడును తోరమాణుడును సంధిచేసికొనిరట! వారిరువురును వంగదేశము నాక్ర మించిరి. కాళీఘట్టమున విడిసియున్నారు...

ఉగ్రసే :—ఆఁ...ఆఁ! ఇదినిశ్చయమగునా ? (కంగారుగా లేచినిలుచును).

కమల :— పోనిండు...అబద్ధము... సరియా?

ఉగ్రసే :— అయ్యో! తమరు కోపగింపకుడు, నిజము చెప్పుడు.

కమల :— (నవ్వుచు) సేనాపతీ! యేమి నీ చాకచక్యము. వ్యర్థముగ నాచేత, నాగింకనెంచి తిరిగాని, తమకు సర్వము సంపూర్ణముగ తెలిసియేయుండును. దీనికేదియో, పైఎత్తువేసికొని యేయున్నారు....మీరుమాత్రము సామాన్యులా బాబూ!... రాజకీయవేత్తలు. రాజతంత్రములు సామాన్యప్రజలకు మాకేమి యర్థము కాగలవు. మూఢులము. ....

ఉగ్రసే :— తోరమాణ హర్షవర్ధనులు కాళీ ఘట్టము నాక్రమించుట సత్యమేయగునా? తమ కీవార్తనెవ్వరు చెప్పిరి ?

కమల :— (విసుగుగా) ఎవరుచెప్పిరి ? యీ కన్నులతో చూచితిమి. శశాంకమహారాజు మా గానము విని యేమైన బహూకరించునేమో యని కాళీఘట్టమునకు పోతిమి. పుళిందులు నా తంబురా లాగుకొని, చెంపలు వాయగొట్టిరి. చావుతప్పి,

కన్ను లొట్టపోయి యిచ్చటికి చేరుకొంటిమి, బ్రతుకు జీవుడాయని.

ఉగ్రసే :— (స్వగ) ఏమి యీచిత్ర సంఘటనము; తన ప్రేలితో తనకన్నే పొడుచుకొన్నట్లు యిచది, మాచకవర్తి వని......(ప్రకాశ)అయ్యా! మరి రాణిగారేమైరో తమకు తెలియునా ?

కమల :— (ఆలోచించి) ఆ......అదినాకు తెలియదు...ఆమె యేమైనదో... తెలియ లేదనుకొనుచున్నారు.

ఉగ్రసే :— (స్వగ) ఈ వార్తను తక్షణమే మహారాజున కెఱింగించవలయును. (ప్రకా) అవసరముగా నేనిప్పుడే పయనమైపోవలయును. సెలవు, దయ సేయుడు.

కమల :— పాపము! ఒక్క పాట వినుట కేని వ్యవధిలేకుండపోయిన దే!...పోయిరండు. ఒంటరిగా మాత్రము కాళీఘట్టమునకు పోకుడు. ప్రమాదము.

ఉగ్ర సే :— (నిష్క్రమించు చుండును).

కమల :— (ఉగ్రసేనుని ఆపి) ఆ... చెప్ప మఱచితిని, హర్షుడు స్థానేశ్వరమునకు పయనమగుచున్నాడనికూడ, నాటివదంతి.

ఉగ్రసే :— (నిష్క్రమించును)

కమల :— నా యీ విషౌషధ మిక నమో ఘముగా పనిచేయగలదు. ఈ చదరంగపుటెత్తున, యీయేనుగు సరాసరివచ్చినదారి వెనుకవట్టినది. ఈ సందు చూచుకొని, ముందునకు నడచి, 'రాజ'ని ఆటకట్టించెదను. ఇంక కాలయాపనము చేయరాదు. ప్రతీకార సౌధమునకు పునాదివేసితిని. సౌధనిర్మాణమంతయు ముందేయున్నది.

శశాంకా! యీమహాద్యూతమున ప్రివీణు లెవ్వరో పూర్తిగా తెలిసికొనవలయును.

ఈ భారతభూమి యొక్క మహాచతురంగఫల కము. రాజులు, సైన్యములు, ఆటకాయలు, ప్రత్యర్థులము నేను— నీవు.

— ♦ గేయము ♦ —

మహిశౌర్యప్రభా భాస ♦ మానోగ్ర తేజమున
స్ఫురితమై యీజగము ♦ పూతమై పోవాలి ॥మహి॥
నారాణిపరిభవము ♦ నేనె తీర్చాలి
నారాణి దుఃఖమును ♦ నేనె మాన్పాలి ॥మహి॥

(నిష్క్రమించును)

[యవనిక.]

"నా రా ణి"

— తృతీయరంగము —

[అయోధ్య—రాజాంతఃపురమున నొకగది: రాత్రిసమయము దీపము మినుకుమినుకుమనుచు వెలుగుచుండును. ఉగ్రసేనుడు ఎదుట నిలువబడియుండును. శశాంకుడు ఆలోచనా నిమగ్నుడై, చీకాకుపడినట్లు అటునిటు నడచుచుండును.]

శశాంక :— నీవంటి క్షుద్రజీవనులు బ్రతికియుండుటకన్న చచ్చుట మేలు...... అసత్రివేదికాపాషాణములపై తలపగులగొట్టుకొని మరణింపక, మరల నీమువ్వార్తను, మాకడకేల మూటగట్టుకొనివచ్చితివి ? యీప్రచండ ధిషణా సంఘర్షణమున, నీవంటి విజ్ఞాన శూన్యునిపై, నాధారపడియుండుట మాది బుద్ధితక్కువ; నిన్ననవలసిన పనియేమున్నది...... ఆ గాయకమ్మన్యునేల బంధించుకొని రావైతివి?

ఉగ్రసే :—సంగీతము పాడుకొనుచు, శాలువ బుజాన వైచుకొని, దేశములవెంట బిచ్చమెత్తి పొట్టబోసికొని కాలము వెళ్లదీయువానిని, నిష్కారణముగా బంధింపనేలయని యనుమానించితిని.

శశాంకు :— మీాయనుమానములే మా కవ మానములను ఘటింపుచున్నవి !...... అతడెట్లు న్నాడు ?

ఉగ్రసే :— బృహస్పతివలె నున్నాడు.

శశాంకు :— తమవలె మేము బృహస్పతు లను చూచి యెఱ్ఱలేను.

ఉగ్రసే :— గంభీరమగు మూర్తికలదు. తీర్చి దిగ్గినట్లున్నవి, వాని కనుబొమలు. ఆకర్ణాంతములగు ఆనేత్రములలో ఏదో ఒక మహా తేజము ప్రకా శింపుచున్నది.

శశాంకు:— (వికటముగ) పాపమా శృంగార మూర్తినిజూచి దండనాధులకు విరహము గల్గినది కాబోలును!

ఉగ్రసే :— ప్రభూ!.........

శశాంకు:— ఛీ! విజ్ఞానశూన్యుడా! అతని శృం గారమూర్తి వర్ణనము, మాకేల కావలయును. అతడు సత్యవాదియే యగునా ? ఏమైన అనుమా నము వైచినదా యని మాప్రశ్న.

ఉగ్రసే :— ఆసరస్వతీమూర్తి అబద్ధమాడ గలరా! అబద్ధమాడుటకు వారికేమి యవసరము.

శశాంకు:— ఆమాట నటుంచుము. ఏపుట్టలో యేపామున్నదో నీవెట్లు చెప్పగలవు. నీకాతని

మాటలయందు అంత విశ్వాసము కుదిరినదాయని అడుగుచున్నాము.

ఉగ్రసే :— విశ్వసనీయముగ యీవార్త సత్యమనియే నాయభిప్రాయము.

శశాంకు :— (స్వగతము) తోరమాణుడు యీనైచ్యమున కొడిగట్టియుండునా? .... సామ్రాజ్యకాంక్ష సమాసక్తుడతడు; నైచ్యమేమున్నది, వాని వీలు వాడు చూచుకొనుచున్నాడు. మనతోడి సఖ్యమున కెందులకియ్యకొనినాడు సామ్రాజ్యకాంక్ష చేతనే!

హర్షవర్ధనునితో పోరజాలక, అతనితో సంధి జేసికొనిన, మనల రాచి, వానికేదో సులభముగా దోచిపెట్టునని వాడూహించుకొనియుండును.

భారత సింహపీఠమున పట్టముగట్టెదనన్న మాత్రలో
బీరముడిగ్గి, కుక్కవలె, వెన్కొనుకన్ జరియించెమాకు మ
మ్మారడివెట్టి, శాత్రవులయంకము జేరెను హర్షుడేదిరా
కూరుతునంచు, యిచ్చకపుకూతల గూయగవచ్చువీనితో ॥

ఈ తోరమాణ పిశాచము నాహ్వానించి యెంత వినాశము దెచ్చుకొంటిని.

ఉగ్రసేనా! పిడికిలిలోనుండి సామ్రాజ్యపదవి వ్రేళ్ల సందుగా జారిపోవుచున్నది...... ఉగ్రసేనా... జారిపోవుచున్నది... (స్ఫురితుడై) ఓహో! నైక

ల్యతా పిశాచము నన్నావేశింపబోవుచున్నది. అసమర్థతాంధకారమా! నాదరికిరా;కుదూరముగా పో..... .ఉగ్రసేనా! రోటిలో తలదూర్చితిమి ; రోకటిపోటులకు ఇక వెరువరాదు. ఏసౌందర్యరాశి నన్నీ విషమ ప్రయత్నమున, కుద్బోధించెనో, దానిని అనుభవించెదను, లేదా, నశించిపోవుదును. సకల దిగ్దేశ రాజన్య కిరీట కోటీర మణిఘృణి కిమ్మీర పాదుండనై, చండమార్తాండ ప్రభావిభాసినై, భారత సామ్రాజ్య రత్నసింహాసనము నధిష్ఠించెదను. లేదా, వినాశదేవతా భయంకర, క్రకచ కరాళ దంష్ట్రికా విదారితుడనై విధ్వస్తమై పోదును......ఉగ్రసేనా! యిక వెనుకంజవైచుట లేదు...... సేనాపతీ! యీ మహోద్యమమున, నీవు నాకు విద్రోహమొనరింపక, మెలకువతో కార్యభారమును వహింపుము. ఈవంగసామ్రాజ్య కిరీటము నీది! ధరింపుము (తన శిరముపైనున్న కిరీటమును అతని శిరముపై నుంపబోవును)

ఉగ్రసే :— (నివారించి) మహారాజా! వలదు, వలదు. వంగసామ్రాజ్యమిత్తునని నాకాస గొల్ప నక్కరలేదు. మావంశమువారు విద్రోహులు గారు. చేతినిండ పోరాటము, కడుపునిండ భోజ

నము మాకు చాలును. రాజ్యభారమును నేను భరింపజాలను. ఆరాటముదప్ప దానియందే విభవమును, నాకు గోచరింపదు. క్షమింపుడు. నాకు తమరాజ్యములక్కర లేదు...... కాలయాపనము నకు వ్యవధి యున్నట్లు గాన్పింపదు; వికర్తవ్యము నాజ్ఞాపింపుడు. ఆసాంతము నిర్వహించుటకు సిద్ధముగ నున్నాను.

శశాంకు :— సేనాపతీ! సగము సైన్యమును దీసికొనిపోయి, ప్రభాతమగునసరికి, కాళీఘట్టమును ముట్టడింపుము. త్వరగా తరలిపొమ్ము. యిచ్చట తగిన ప్రతినిధిని నిల్పి, మరికొంత సైన్యమును దీసికొనిపోయి, మేము స్థానేశ్వరమును ముట్టడింతుము. ఈ విపర్యయ మూరకరాలేదు. ఏదో మహాకల్లోలమునకే వచ్చినది. పోయిరమ్ము. (ఉగ్రసేనుడు వంగి నమస్కరించి పోబోవ)

ఆగుము! (దగ్గరగా పోయి భుజములపై, చేయివైచి, నెమ్మదిగా) సైన్యములనన్నిటిని సరాసరి వంగమునకంపి, కొలది పరివారముతో మాత్రము. మనరహస్యవనదుర్గమునకుబోయి అచ్చట గ్రహవర్మ బంధితుడై యున్నాడు. వానినితలదీసిపొమ్ము.

ఉగ్రసే :— ప్రభూ ! యిప్పుడు దానికేమి తొందరవచ్చినది.?

శశాంకు :— నీవు... తెలియదు.

ఉగ్రసే :— చిత్రము. (విష్క్రమించును)

శశాంకు:—ఈ దుర్విషహవిషాశనము ప్రాణో
పద్రవమైనది. వైరివన విదాహమునకని ప్రజ్వలిం
చిన, యీ కాలాగ్ని, నా చుట్టునే, భయంకరజ్వా
లయై, నన్నే ఆక్రమించునా యేమి! తృష్ణాదూషిత
మగు యీ నా ప్రచండ హృదయ మయసభాభవ
నము నొక్కసారి ఆహుతిగొనునా యేమి ! యెవరో
యొక వ్యక్తి ఈ నా వ్యూహమునకు ప్రతివ్యూహము
పన్నుచున్నట్లున్నది. ఈ మనీషాసమరమున
ప్రత్యర్థియై, నాతోడి ద్వంద్వయుద్ధమునకు గడంగి,
బాహాబాహి పెనంగుటకు సర్వంకష ప్రభావిభా
సితుడై, ముఖాముఖి నన్ను డీకొన వచ్చుచున్న
యీ ధీశాలియెవ్వరై యుండవచ్చును! ఒకరా,
లేక పంచభూతములును ప్రకోపించి, మహాసంవర్త
మును సంఘటించి, యొక్కుమ్మడి నాపై మృత్యు
వును వర్షింపబోవుచున్నవా ? ఈ మహాగోళము
లన్నియు, నొక్కసారి నా శిరమును డీకొని, శత
ధా భిన్నమొనరించునా! యీ శతఘ్నికా సందోహ
మిప్పుడొక్కసారిగా, నాపై పేల్పబడునా ! నా
పన్నిన పద్మవ్యూహము కొంతవరకు భగ్నమొన
రింపబడినది. ఇంతకును, ఆ కొండజాతి కుటిలునితో

కరపీడనమాచరించుటచేతనే ఇంత మునిగినది... చిత్రము, యెంతధర్మపన్యాసము లుపన్యసించు వారైనను, కలుకకత్తి, గొంతుకపైకి వచ్చినప్పుడు, నెమ్మదిగా చలిమిడివలె, జారిపోవుదురు. తరుణో పాయమునకు గడంగుటయేగాక, అట్టితరి ఎట్టి దుష్ప్రయత్నములకైనను వెరువరు. హర్షుడు మాత్రమేమిచేసినాడు ? మాతృభూమి, మాతృ భూమియని, నిన్నటిదనుక చిందులు ద్రొక్కిన వాడు, నేడీ శశాంక పదాఘాతముల విధ్వస్తమై పోదునేమోయని, అలజడివడి, గండము తప్పి కొనుటకు, భారతదేశమునకు తిలకాయమాన మగు నావంగసామ్రాజ్యలక్ష్మిని ఆ హైందవ విరోధి కప్పనము జేయుచున్నాడు. ఒహో! యేమి దేశభక్తి! కానిమ్ము. వైరులుసహితము అధర్మ యుద్ధమునకే గడంగుచున్నారుగదా ! నేనిక పూర్తిగా విజృంభింపవచ్చును. యీసంఘర్షణ మున నాకు విజయము చేకూరుట... సంశయాస్ప దమే. అయినను దీనికిప్పుడు చింతింపకూడదు. పరి భవపరిక్లేశ వైక్లబమునకన్న సర్వనాశనమే మేలు.

(తెరలో ఒక గంటదెబ్బ వినబడును)

అధికారపతనతాభయ సంక్షోభము నా హృదయమున భయంకర భూకంపముల నుత్ప

న్నము జేయుచున్నది. ఇంచుక విశ్రమించెదను. (పరుండి కొంత విశ్రమించి, తలనెత్తి) వైరి తేజమువలె, ఈ దీపికా కిరణములు సైతము నాకన్నులలో పొడుచుచున్నవి............ శత్రుంజయా! ఈ దీపికను కొంచెము దూరముగా నుంచుము. (సేవకుడుదీపికను దూరముగానుంచి పోవును) (మరల కొంత విశ్రమించి నిద్రలో) వృద్ధ జంబుకమా! నీయాటోపములు, శాత్రవ తమోమార్తాండుడగు శశాంక చక్రవర్తి యెదుటనా ! పొమ్మా వలకు (తుళ్లి పడిలేచి) ఏమి! యీభయంకరదృశ్యము ! విస్ఫులింగములవలె నిప్పులు గురియుచు జేవురించిన కనులతో నామహామంత్రి శీర్షము నాకనులయెదుట పొడగట్టి హుంకరించుచున్న దేమి ! ....నిష్కారణముగా మహామంత్రిని తల గొట్టించితిని. ఈ యువదప సమయమున, అతడే దేని తరుణోపాయము దెల్పియుండడా!.........ఛీ, ఛీ, పశ్చాత్తాపమునకు నాయందు తావెక్కడ? వృథగా మనోవైకల్యము నందగూడదు. ఈ నైరాశ్యకశ్మలమును దులిపివేయవలయును. సామ్రాజ్యమో ! సర్వనాశనమో ! రెండే అవధులు. (ముసుగుబెట్టి పండుకొనును. మరల ముసుగు దిగిచి) శత్రుంజయా?

శత్రుంజ :— (ప్రవేశించి) దేవా!

శశాంకు :— నీవు చేరువ నేయుండుము. మేము పిలువవలసివచ్చునేమో! పాపము, నీవు నిద్దుర పోయినట్లు లేదు. (మరల పరుండును)

శతృంజ :— ఏమిటి యీలాలన! క్రొత్తగా నున్నది! (నిష్క్రమించును) (తిరిగి ప్రవేశించి) జయము, జయము.

శశాంకు :— (లేచి విసుగుతో) జయము కాదు, అపజయము; యేమి మునిగినది? నిశాచరునివలె అర్ధరాత్రిమున సహితము నాకు విరామములేదా!......నాకెక్కడి విరామము.......

శతృంజ :— దేవా! మహారాణిగారివద్ద నుండి, యొక కృషీవలబాలుడు వచ్చియున్నాడు.

శశాంకు :— మహారాణి యెవరు?

శత్రుంజ :— పద్మావతీదేవిగారు.

శశాంకు:— పద్మావతివద్దనుండియా?! కృషీవలుడా! ఆమె యిప్పుడెచ్చటనున్నది?

శతృంజ :— మహారాజునకు ఏకాంతముగా నివేదించుకొనవలెననుచున్నాడు.

శశాంకు :— త్వరగా లోనికి బంపుము. (శతృంజయుడు నిష్క్రమించును) అగర్భశ్రీ

ఘంతురాలగు నాపద్మావతి కేదేని యాపద రాలేదుగదా !

[ప్రవేశము కృషీవలవేషమున—కమల]

శశాంకు :— కృషీవలయువకుడా ! యిటు కూర్చుండుము.

కమల :— (కూరుచుండును)

శశాంకు ;— (ఎగాదిగ చూచి తనలో) యీ వ్యక్తి పూర్వపరిచితునివలె నున్నాడే! (ప్రకాశ) అబ్బాయీ! నిన్నిచ్చటనో చూచినట్లున్నది!

కమల :— తనలో వీడు నన్ను గుర్తించునా యేమి? (ప్రకా) మహారాజా ! చక్రవర్తులదర్శనము క్షుద్రులగు మావంటి బీదలకెట్లు లభింపగలదు.

శశాంకు :— ఇప్పుడు, నారాణి యెచ్చట నున్నది?

కమల :— (నలుదిక్కులు పరికించును)

శశాంకు :— యువకుడా! యేమట్లు చూచు చున్నావు?

కమల :— మహారాజా ! నాకేకాంతము కావలయును.

శశాంకు :— ద్వారపాలకులూ! దూరముగా పోయి నిలువుడు. మాకేకాంతము కావలయును.

(కమలకు దగ్గరగా కూర్చుండును)

కమల :— సరయూతీర వనమునందు, ఒక పర్వతగుహాయందు, దాచబడియున్నది తమ దేవి. ఇంతవరకును సురక్షితగా నేయున్నది.

శశాంకు:—తమ యాధీనములోనే యున్నదా?

కమల :— మహారాజా! యెంతమాటాడితిరి? మాయాధీనములో ఆమె యుండుటయా ! ఆమె యాధీనములో మేమున్నాము.

శశాంకు :— ఇంతకును తమ స్వగ్రామము ?

కమల :— దేవా ! తమ పాలనలోని, విదుర యను నొక చిన్న పల్లెలో నివసింపుచుందును.

శశాంకు :— నాపద్మావతి మొదట తమ కెచ్చట గాన్పించినది?

కమల:— కాళీఘట్టమును, తోరమాణ హర్ష వర్ధనులు హఠాత్తుగా నాక్రమించిరి. మహారాణి యెట్లో ప్రాణముల దక్కించుకొని మా విదురకు పారవచ్చిరి. అచ్చట దేవిగారిని మాయింట నుంచు కొని, కొంత సేవదీర్చితిమి. అటనుండుట క్షేమము గాదని నిన్నటి యర్ధరాత్రమున, ఆ శైల గుహా భ్యంతరమునజేర్చి తమకీవార్త నెరిగించి తోడు కొనిపో వచ్చితిని.

శశాంకు :— ఈ మృగయులు... సౌందర్య రాశియు, అమాయికయు, అబలయునగు, నాయీ హరిణి నేల వేటాడవలయునో.

కమల :— (వికటముగ) వేట తమకమున నున్నవారు యింత యాలోచింపరు, మహారాజా! అట్టి సమయములందు మనము మాత్రము దయా రసము జూపుదుమా?

శశాంకు :— (స్వగత) ఇతడు, రాజ్యశ్రీపట్ల నాప్రవర్తనమును దెప్పిపొడుచుచున్నాడు; అవును; నేను విద్రోహమునకు గడంగినపుడు వారుమాత్ర మేల మన్నింతురు? (ప్రకాశ) కృషీవలా! నావలన పద్మావతికెంత యలజడి వచ్చినది. పాపమామె నారాజదంపతులు, నాయత్తమామలు, పువ్వులలో బెట్టి పెంచుకొనిరి. నిర్భాగ్యునకు నాకొసంగిరి. నా యవివేకముననామె శైలగుహా పాషాణములలో అజ్ఞాతవాసము చేయవలసి వచ్చినది.

కమల :— మహారాజా! ఆమె సురక్షితయై యున్నారు. తమరు చింతింపవలదు.

శశాంకు :— కృషికయువకుడా! నీవు నాధర్మ పత్నిని నాకొసంగితివి. తీర్చరానిది నీ ఋణము. (హారమును దీసియిచ్చి) దీనిని స్వీకరింపుము. దినములు మంచివై, మరల కాళీఘట్టమునకు

దంపతులము మేము తిరిగి చేరికొనినప్పుడు, మామనస్సునకు తృప్తియగునట్లు నిన్ను బహూకరించుకొందుము.

కమల :— (వారించి) ఇప్పుడు ఈ యల్ప బహుమానము నాకు వలదు. తమకు మంచి రోజులే వచ్చిన అప్పుడు తమవద్ద పెద్దగా బహుమానము నందవలయు.

శశాంకు :— నీవెంట కొంత పరివారము నంపెదము. నాగృహలక్ష్మినిసి నాకడకు చేర్పుము.

కమల :— మహారాజా! (నవ్వును)

శశాంకు :— (స్వగ) ఇట్టి వికట భ్రూకుటిని సహించుట కిదియే ప్రథమము. (ప్రకా) ఈ నీ హాసమునకర్థమేమి ?

కమల:— నా మహారాజు గొప్ప మేధావియని ప్రతీతి... ఈ అనాలోచన యేమో ? యని నాకు కొంత ఆశ్చర్యము కలుగుచున్నది.

శశాంకు :— (స్వగ) ఎంతకఠోర ప్రవచనము. (ప్రకా) అనాలోచనయా!

కమల :— అనాలోచన గాక దీని నేమందురు ? శత్రువులు పద్మావతీదేవిగారికొరకు నలుదిక్కులు గాలించుచున్నారే! ఇప్పుడు నేనొక సైన్యమును దీసికొని ఆమె నిగూఢముగా దాగియున్న ప్రదే

శమునకు డిప్పలు కొట్టుకొనుచు పయనమగు టలో యేమైన అర్థమున్నదా ! ఇంకేమున్నది ? ఒక్కసారి కొంప మునిగిపోవును. సురక్షితమై యున్న యామెను, నిష్కారణము శత్రువుల కొప్పగించుటయగును. నా ప్రయత్నమంతయు వ్యర్థమైపోవును. నన్నిచట శూలకంబము నెక్కించి నను సరియే కాని, నేనట్టిదానికి సమ్మతింపను. అట్లయిన ఆమెను భద్రపరచిన ప్రదేశమును సైతము తమకిప్పుడు తెలుపజాలను... పోయివచ్చెదను. శలవుదయ సేయుడు. (లేచును)

శశాంకు :— (భయంకరముగ నవ్వుచు) ఈ శశాంకుడొక మహా భూతము! వీని యెదుటనుండి దాటిపోవుట, నీవు తలచుచున్నంత సులభము గాదు...... వెఱ్ఱివాడా ! అటుకూర్చుండుము.

కమల :— (బిక్కమొగమువైచి నెమ్మదిగా కూర్చుని) మహారాజా ! తమకన్నులవంక జూచిన నాకు భయము వైచుచున్నది. నన్ను చంపించెదరా ?

శశాంకు :— భయములేదు. అటుకూర్చుండుము...... మమ్ము శాంతముగా క్షణము యోజించుకొననిమ్ము. (ఇటునటు తిరుగుచు యోజన నభినయించును)

కమల :— (స్వగ) ఏమి, వీనియాటోపము ! వీనియందు ఇంత గాంభీర్యమున్నదా ? ఈ నా కార్యము ప్రమాదోపహతమగునట్లున్నదే!

శశాంకు:— (తల పిడికిటితో మొత్తుకొనుచు) (స్వగ) నాలో ఎన్నడునులేని యీ కర్తవ్యతా మాఢ్యమేమి ! (ప్రకాశ) అబ్బాయి ! మనమిప్పు డేమిచేసిన బాగుండునో చెప్పగలవా?

కమల :— (స్వగ) ఎలుక బోనులో పడినది. (ప్రకా) మహారాజా! తమరీరాత్రియే ఒంటరిగ నా వెంట దయసేయుడు. రెండవప్రాణికి తెలియ రాదు. ఉషస్సమయమగునరికి, తమకు తమ గృహ లక్ష్మిని చూపెదను. పగలంతయు తాముగూడ ఆ గుహాభ్యంతరముననే తలదాచుకొని రేపటి రాత్రికి బయలుదేరి, రెండవకంటివానికి తెలియ కుండ పద్మావతీదేవిగారితోసహా మరలనేనావార మునకు చేరికొనవచ్చును. అంతియేకాని, యేమా త్రమాటోపము జేసినను ప్రమాదము వచ్చును.

శశాం :— (స్వగ) యేమి యీ బాలకుని తీక్ష్ణబుద్ధి ! విజ్ఞాన విశేషమునకు వయసుతో అంతగా పనిలేదు. (ప్రకా) నన్నీ విపత్సాగరము నుండి నావయై తేల్చివైచుటకు మానవరూపము నందిన, మత్పురాకృతసుకృతమువలె నున్నావు.

నీ వెంటవచ్చెదను...నన్ను నా ప్రాణమున్నచోటికి శీఘ్రముగా జేర్పుము. (తెరలో రెండు గంటలు కొట్టుదురు) అదిగో! అప్పుడే రెండు గంటలైనది. మనము తత్క్షణము పయనమైపోవుదము. నీవిటులే కూర్చుండుము. క్షణములో వచ్చెదను. (లోనికి పోబోవును)

కమల :— మహారాజా!

శశాంక :— (వెనుదిరిగి) ఆయుష్మంతుడా?

కమల :— తమరు...లోనికి దేనికి?

శశాంక :— కొంచెమేమైన పానీయము పుచ్చుకొని, కిరీటము, ఖడ్గము, దెచ్చుకొనుటకు.

కమల :—ఆం...ఏమియును లేదు; పొరబడి సేవకులతో ఈరహస్యమును తెలుపుదురేమోయని.

శశాంక :— లేదు లేదు. శశాంకునకు కొంత వరకు మతిపోయినదికాని యింక అంతబొత్తిగా పిచ్చియెత్తలేదు. (నిష్క్రమించును)

కమల :— ఈ సింగమిప్పుడు సాంగముగ బోనులో పడినట్లే. ఇక విజయధ్వజము నెగుర వేయవచ్చును. శశాంకా! నేను నిన్ను తేల్ప వచ్చిన సుకృతపుంజము ననుకొనుచున్నావా? ఆ...హా...హా!... కాదు కాదు. నిన్ను తలపట్టి యమాలయమున కీడ్చుకొనపోవచ్చిన నీపురాకృత

దుష్కృతమును, మహా మృత్యువును నేను. రమ్ము రమ్ము. త్వరగా రమ్ము.

శశాంకుడు :— (తెరలో) శత్రుంజయా!

కమల:— ఓహో! సేవకుని పిలుచుచున్నాడు. ఒక వేళ వానితో నీవృత్తాంతము చెప్పునేమో ; (శశాంకుడు పోయినదిక్కు నిలచి) మహారాజా! వృధా కాలయాపనము, కార్యభంగ మగుచున్నది?

శశాంకుడు :— (తెరలో) మిత్రమా! క్షమింపుము. వచ్చుచున్నాను.

(ప్రవేశము: ఒకవైపునుండి; శశాంకుడు, శత్రుంజయుడు)

శశాంకు :— శత్రుంజయా! మేమొక్క రహస్యకార్యమును ఘటించుటకు పోవలసివచ్చినది. రేపటిరాత్రికిగాని రాము. సేనానాయకులందరును, అప్రమత్తులుగా నుండవలెనని ప్రభుశాసనమైనదని తెల్పుము. (కమలతో) మిత్రమా! పోయి వత్తమా!

కమల :— (వెనుక నడచుచు తనలో) పోవుదము. వచ్చుటెక్కడికి? ఇరువురు (నిష్క్రమింతురు)

శత్రుంజ :— ఈవ్యక్తి యెవరు?... యెచ్చటికీపయనము.

[యవనిక]

"నా రా ణి"

—• చతుర్థ రంగము •—

(వధ్యశిల, చుట్టుసుపొదలు—ప్రవేశము, భానుడు)

భాను :— ఈ కఠోర వధ్యశిలా ముఖమున ఎన్ని సాత్వికప్రాణములు తెగినవో! జడపదార్థ మగు ఈ పాషాణమునకు సైతము ఇంత రక్త పిపాసయేమి ? (అటునిటు కలయజూచి) సైనికు లారా ! మీరీపొదలయందిట్లే నిశ్శబ్దముగ దాగి యుండుడు. చీమయైన చిటుక్కుమనరాదు. నేనే దో మిష బెట్టి ఉగ్రసేనుని యొద్దనుండి ఘాతుకుని విడదీసి ఆదారినటువచ్చునట్లు జేసెదను. వానిని హత్యసేయుడు. ఉగ్రసేనునితో నేను సంభాషణ కుపక్రమించి, చేసంజ్ఞచేయుదును. ఒకరిద్దరు మాత్రమువచ్చి వాని నాక్రమింపుడు...... అదిగో ! అప్పుడే దుర్గద్వారము తెరువబడినది. వారు గ్రహవర్మ మహారాజునుతీసికొని దుర్గము వెలువడినారు. నేనుకూడ నెమ్మదిగా ఈ పొదలోనికి సర్దుకొని యెదను.. (నిష్క్రమించును).

(ప్రవేశము:- ఉగ్రసేనుడు, బంధితుడై
గ్రహవర్మ, ఘాతకుడు)

గ్రహ :— దండనాయకా ! తమకు మా యందీ నిష్కారణవైర మేల పూనితిరో తెల్పెద రా?... పోనిండు రాజ్యకాంక్షచే నారాజ్యమును హరించిరి. బంధితుడనై మీ కారాగారమునందు పడియుండిన, కోరలుతీసిన త్రాచునుగదా! నిష్కారణముగా ఇప్పుడు నా ప్రాణములేల తీయవలెను.

ఉగ్ర :— మహారాజా ! నేను సేవకుడను; ఇది ప్రభుశాసనము. దాని యుక్తాయుక్తతను విమర్శించుటకు నాకెట్టి హక్కును లేదు.

గ్రహ:- లేదు. ప్రాణభిక్ష సూచించుటలేదు... సేనాపతీ ! నాచేకువునకిటు దయసేయగలరా?

ఉగ్రసే :— (స్వగ) దగ్గరకు పోయిన హత్య సేయునేమో (ప్రకా) మహారాజా ! దేనికి ?

గ్రహ :— తమకొక రహస్యమును జెప్పనో వలయును.

ఉగ్రసే :— (ఆలోచించుచుండును)

గ్రహ :— దండనాథులేమో యోజించుచున్నారు?...దగ్గఱకువచ్చిన బంధితయగు ఈ శార్దూలకిశోర మేమైన పంజావిసరునేమోయని భయపడుచున్నట్లున్నది. తమకాభయ మక్కరలేదు.

తమకెట్టి యపాయమును చేయను. వాగ్దానము చేయుచున్నాను. ఇక్ష్వాకులరక్తము నాళములలో ప్రవహించువాడెవడును మాటతప్పడు. తమకు తెలిసిన విషయమే. (ఉగ్రసేనుడు మెల్లగా గ్రహవర్మయొద్దకుపోవును). (గ్రహవర్మ ఆతని చెవిలో ఏదియో మెల్లగా చెప్పును).

ఉగ్రసే :— అమ్మయ్యో! (అని గుండెబాదుకొనును)

గ్రహ :— తమకంతటి మనోబలములేదా ?

ఉగ్రసే :— లేదు క్షమింపవలయును

గ్రహ :— అట్టి బలహీనులు ఇట్టి దారుణకృత్యమున కెట్లొడిగట్టుచున్నారు?

ఉగ్రసే :— నాప్రాణము నేను కాపాడుకొనుటకు.

గ్రహవర్మ :— నాతల గాచిన మీకు వలసినంత రక్షణమున్నది. నన్ను వధించినచో మను క్షణమునందే యీ ముప్పదిమూడుకోట్ల భారతీయులు ఒక్కుమ్మడి కవచఖడ్గాదుల ధరించి, తమ రక్షణార్థము ప్రతిఘటించినను రక్షింపబడరు. నాకంఠనాళములనుండి రక్తము స్రవించిన, వెంటనే ఆయగ్నిపర్వతములు నాల్గును ఒక్కసారి రగుల్కొని మహాగ్నిజ్వాలముల వెగలగ్రక్క,

ఆసేతు హిమాచలము నొక్కసారి ప్రచండదావానల వాహినీ సందోహములలో ముంచి మాడ్చివేయకపోవు. ఆశతఘ్నీకాచతుష్టయము తమపై నొక్కుమ్మడి మహాశని సంఘాతముల విసరివేయ గలవు. వినాశమునందెదరు. జాగ్రత్తగా యోజించుకొనుడు. ముందుగా పారజూచుకొనుడు.

ఉగ్రసే :— మహారాజా! మాచక్రవర్తి ధీమహిమయందు నాకు సంపూర్ణ విశ్వాసమున్నది. అదిగాక రాజద్రోహము చేయజాలను.

గ్రహవర్మ :— అట్లయిన ఇప్పుడు... మేమీ వధ్యశిలపై తెగిపోక తప్పదనినమాట.

ఉగ్రసేను :— (నిరుత్తరుడగును)

గ్రహవర్మ :— కానిండు. (వధ్యశిలవద్దకు బోవుచు) ఉగ్రసేనా! గడచిబ్రతికినవారరుదు. (వధ్యశిలప్రక్క కూర్చుండి దానిపై తలమోపి, భయకంపితుడైగలనెత్తి) సేనాపతీ! నాకు మిక్కుట మగు జీవితాశ అంకురించుచున్నది. నాహృదంతరాళమున చాల సంక్షోభముగానున్నది. నాహృదయమున ఇంచుక శాంతిచేకూరువఱకు, అల్పకాలము నాశిరచ్ఛేదనము నాపింపగలరా?

ఉగ్రసేను :— క్షమింపవలయును. నాకంతటి వ్యక్తిత్వములేదు.

గ్రహవర్మ :— హత్యాసంఘటనమునకు వ్యక్తిత్వము గలదు? ప్రాణసంరక్షణమునకు మాత్రము లేదు? పోనిండు దైవప్రార్థనము చేసి కొనెదను ఇంచుక వ్యక్తిత్వము దెచ్చుకొని వ్యవధి నొసంగగలరా? దానికిని తమ రసమర్థులా?

ఉగ్రసేను:— చిత్తము. త్వరగా ముగింపుము.

[అనుబంధము 10.]

గ్రహవర్మ :— దేవా! ఈ చరాచర ప్రకృతి యందు, సర్వవ్యాప్తమై, స్ఫురించుచున్న, నీమూర్తిని, నిమీలిత నయనముల నారాధించుచు, తన్మయత నొందుచున్న నన్ను, కనికరములేక, ఈ ఘాతుకుని చండాసి కెఱజేయుచున్నావేమి! నా రక్తము మిషగా, ఈ భారతనాటక రంగమున, ఏదోయొక ప్రళయరూపక ప్రదర్శనా సంఘటనమునకు సంకల్పించినట్లున్నావు. ఏభయానకరసమును పోషింపబోవుచున్నావు నీ ఈ చిత్రనాటకమున పాత్రలెవరెవరు ధరింతురు!......

దేవా! కానిమ్ము, నీయిచ్చవచ్చినట్లే కానిమ్ము. కాని యొక్కటి మాత్ర మనుగ్రహింపుము. ఈ నా హృదయ సంక్షోభ హుతాశనునందు దుర్వార దురుద్యోగ దూషితయగు శశాంక పశువును హోమముజేసి, ఈ నీ పాలనమున ధర్మ

సంస్థాపనమును చేయుము.........ఘాతుకుడా! పాపమషీమయాంధము తావులేక, నీవైరయావిర్భవించినట్లున్నావు. నీపాపముల సంఖ్యకు దీనిని కూడ కలుపుకొనుము; రమ్ము. (గ్రహవర్మ వధ్యశిలపై తలనుంచును. ఘాతుకుడు తల నరుక నుంకించును)

భానుడు :— (తెరలో) ఈ శిరచ్ఛేదనము నాపుడు! ఇది శశాంక చక్రవర్తి శాసనము.

ఉగ్రసే :— (స్వగ) కర్ణపుటములు చిటిలి పోవునట్లీ పిడుగు లురిమిన ప్రళయాంబుద మెవ్వరు ?

భానుడు :—(ప్రవేశము: త్వరత్వరగా-ఘాతుకునితో)నా వెంట పర్విడివచ్చిన నా సేవకుడు స్మృహ తప్పి అచ్చట పడిపోయినాడు. ముందు వానికి కొంచెము దాహమిచ్చిరమ్ము. (ఘాతుకుడు ఉగ్రసేనునివంక చూచును) వారివంక చూచెదవేమి ? పద, ముందాపని చూడు. ప్రాణములు పోవుచున్నవి.

ఉగ్రసే:—పోయిరమ్ము.

(ఘాతకుడు కత్తితో నిష్క్రమింపబోవుచుండును.)

భానుడు :— మహామృత్యు దంష్ట్రికవలె, చేతిలో ఆ పశువులను నఱుకు కత్తి దేనికి? దాని

నిచ్చట పారవేసిపో. కాళరాత్రివలె భయంకర మగు నీముఖముచాలును, వాడు గుండెపగిలి చచ్చుటకు (ఘాతుకుడు కత్తివచట పడవైచి నిష్క్రమించును)

బాణుడు :— (గ్రహవర్మ యొక్క కట్లుమెల్లగా విప్పుచుండును)

గ్రహవర్మ :— (సహర్షముగా) మహా...

బాణుడు :— (పెదవిపొరకి మాటాడవద్దని సంజ్ఞ చేయును)

ఉగ్రసే :— ఆగుడు! ముందు ఆజ్ఞాపత్రమును మాకిచ్చి, బంధితుని విముక్తుని జేసికొనుడు.

బాణుడు :— (లేచి ఉగ్రసేనుని డాయుచు) ఈ ఆజ్ఞ... వ్రాతమూలకముగా నొసంగబడలేదే !

ఉగ్రసే :— సరి సరి!

బాణుడు :— (నవ్వుచూ) లేదయ్యా, అప్పుడే కలవరపడుచున్నావు? (జేబులు సవరించుకొనుచు) ఓహో! యెచ్చటనో... జారవిడిచినట్లున్నానే!

ఉగ్రసే :— అట్లయిన వీలుపడదు.

బాణుడు :— (నవ్వుచు) ఉన్నదయ్యా! నీకు పరిహాసములుకూడ తెలియవే!

ఉగ్రసే :— ముందు చూపవలయును. ఇది యేటిపరిహాసము, ప్రభుశాసనములతో.

బాణుడు :— (అగ చేయి జేబునుండితీసి శూన్య హస్తము చూపుచు) ఇదిగో, చూడుడు.

ఉగ్రసే :— శూన్యహస్తమును చూపుచు ఆజ్ఞాపత్రమనెద వేమి ? నీవు పిచ్చివాడవు వలె నున్నావే?

బాణుడు :— నేనా? — నీవా?

ఘాతుకుడు :— (తెరలో) అయ్యో! శత్రువులు కత్తితో పొడిచిరి.

ఉగ్రసే :— (కత్తిపై చేయివైచి పరుగెత్త బోవుచు) వచ్చుచున్నాను. భయములేదు.

బాణుడు :— (చేయిపట్టుకొని ఆపి) ఇది చక్రవర్తిశాసనము. ముందు దీనిని చూచెదరా ? పోయి మీశాసన ధిక్కారమును చక్రవర్తికి మనవిచేయుమందురా?

ఉగ్రసే :— అట్లయిన త్వరగా చూపుడు.

బాణుడు :— (మరల శూన్యహస్తమును పైకెత్తి చూపుచు) ఇదిగో చూపుచున్నాను. చూడుడు.

ఉగ్రసే :— ఏదీ ?

బాణుడు:— (ఎడమచేతితో సైనికుల రమ్మని సంజ్ఞచేయును) ఇదిగో! పుచ్చుకొనుడు.. (కుడి

చేతినిచాచి చెంపపై కొట్టును) (ఉగ్రసేనుడు నిర్ఘాంతపడి నిలుచును. ఇరువురు సైనికులు ప్రవేశింతురు)

ఉగ్రసే :— ఎంత మోసము. (కత్తిపై చేయి వైచును)

భానుడు :— (సైనికులతో) చూచెదరేమి బంధింపుడు. (సైనికులు బంధింతురు) వ్యవధిలేదు. ఆఖడ్గమును తీసుకొనిపోయి వీనిని శిరచ్ఛేదము చేయుడు.(గ్రహవర్మ కట్లు విప్పుచుండును)

ఉగ్రసే :— ఇంత అన్యాయమా !

భానుడు :— శుద్ధ...

ఉగ్రసే :— క్షమియింపరా !

భానుడు :— నీవలె, నేనునూ, సేవకుడనోయీ! నాకును వ్యక్తిత్వములేదు.

ఉగ్రసే :— తమరు సర్వస్వతంత్రులు. నాకు తెలియును. గుర్తించితిని. మహామంత్రులు, భానులు.

భానుడు :— ఓయీ ! మేము దౌష్ట్యమారణ హోమమునకు మహారంభము చేసితిమి. ఆరంభమునందే హంసపాదమా ? ఊహు... లాభములేదు. (తీసికొనిపొండని సైనికులకు సంజ్ఞ

చేయును. సైనికులట్లుచేతురు)

బాణుడు :— (గ్రహవర్మతో) మహారాజా !

గ్రహవర్మ :— దేవా !

బాణుడు :— ఆదుర్గమునందెంత పరివార మున్నది?

గ్రహవర్మ :— ఏబదిలోపు- ఆ సైనికుని ఖడ్గము తీసికొనిపోయి తెగనరికివత్తునా ?

బాణుడు :— ఈ ఆవేశమే వద్దనినది. ఆపని చేయవలసినవారున్నారు.... సైనికులారా! రెండు. ఆదుర్గము గలుపు తెరచియేయున్నది. లోనికి జాగ రుకుడు. ఊచకోతకోయుడు (సైనికులు నిష్క్రమింతురు)

గ్రహవర్మ :— దేవా ! ఇచ్చట నెంత సైన్యము దాచితిరి!

[సైనికులు ప్రవేశము]

బాణుడు :— పని ముగిసినదా?

సైనికులు :— చిత్తము.

గ్రహవర్మ :— దేవా! తమరిచ్చటి కెట్లు వచ్చితిరి?

బాణుడు :— సావధానముగా తెల్పెదను.

గ్రహవర్మ :— మనముకూడపోయి ఆ తుము లమును వీక్షింతమా?

బాణుడు :— వ్యవధిలేదు; అమ్మాయిని వెదుకుటకు పోవలయును. ఆమె జాడ లింకను తెలియలేదు.

గ్రహవర్మ :— నాకు తెలియును.

బాణుడు :— ఆ ?

గ్రహవర్మ :— నాకు తెలియును. నేను వారినొక రహస్యప్రదేశమునకు పొమ్మంటిని. తప్పక వారచ్చటనే యుందురు.

బాణుడు :— అట్లయిన మనము ముందా ప్రదేశమున కరుగుదము.

(అందరు నిష్క్రమింతురు)

[యవనిక]

"నా రా ణి"

—♦ పంచమ రంగము ♦—

[ప్రవేశము:- కృషీవల వేషమున ముందునడచుచు కమల : వెనువెంట శశాంకుడు :- కీకారణ్యము, మంచుతెరలు].

శశాం :— ఈ కీకారణ్య మహామృత్యు గహ్వారాంతరమునుండి యమకింకరునివలె, ఎచ్చటికి నన్నీడ్చుకొని పోవుచున్నావు. ఈ కఠోర కంటక శిలాపథమువెంట నీపయనమింకెంత కాలము!

కమల :— దాపురించినది

శశాం:—మంచు తెరలుగప్పి యీావనభూమినా మానసమువలెనే అయోమయముగా నున్నది!

కమల :— క్షణములో సూర్యప్రకాశ మావిర్భవించి, యీా మంచుతెరలను పటాపంచలు చేయగలదు. అప్పుడు ఎల్లెడల తేజమే... అయినను మహారాజా ! మనకా తేజముతో పనియేమున్నది. దినకరకిరణ ప్రకాండ ప్రభలురేగక పూర్వమే గమ్యస్థానమును చేరగలము.

శశాం :— కృషీవలా ! కొంచెమాగుము. ఇంకెంతదూరము నడువవలయును?

కమల :— చేరువకు వచ్చితిమి

శశాం :— ఇక మేము...నకువజాలకున్నా మే!

కమల :- దాపునకువచ్చితిమి; అదుగో, అకను పించుచున్న ఆకొండ చరియయందే యున్నదా బిలము.

శశాంకు :- కృషీవలా ! (ఆకొండవంకచూచు చు చకితుడగును.)

కమల :— మహారాజా?

శశాంకు :— మేముచటికిరాము.

కమల :— చక్రవర్తీ!

శశాంకు:—ఆఁ!... ఏమి ! ... చక్రవర్తి మాత్రము భయభ్రాంతుడు కాగూడదా ?

కమల :— భయమునకేమున్నది ?

శశాంకు :— నీవు ప్రమాదమును స్థైతము గుర్తింపజాలని, అవ్యక్తుడవగు పసివాడవు వలె నున్నావే! నీవెంట పయనమై యీకానల బడి వచ్చి, నాగొంతు నేను కోసుకొను చున్నట్లున్నా నే...కృషీవలా ! ఆ పిశాచములలోనికి పొమ్మని యెదవేమి!

కమల :— తమరు వ్యర్థముగ విభ్రమోపహతులగుచున్నారు ; పిశాచములెక్కడ?

శశాంకు :— ఆ కొండ చరియలలో చూడు.

కమల :— ఏమున్నది?

శశాంకు :— జడలు విరియ పర్వతోపమాన ములుగా భయంకరమూర్తులనుదాల్చి, ఆలోయ నంతను తమోయుక్తముగా జేసివైచుచున్నవి. చూడు...చూడు...అటు చూడు.

కమల :— అవి... పిశాచములు కావు. చీకటి చెట్లు.

శశాంకు :— ఆ చైతన్యమో ?

కమల :— ఆవృక్షములు మారుత సంచలిత ములు. సహజ చైతన్యము కాదది.

శశాంకు :— అవుగాక! వానియందు మాకు పైశాచిక భ్రాంతి కలుగుచున్నది. దానివలన నా హృదయము కొంత చలించుచున్నది.

కమల :- విద్రోహమానసులవలె జడపదార్థ ములను సైతముజూచి భయపడుచున్నారే.

శశాంకు :- భయముకాదోయీ! తుపానులో చిక్కిపోయినప్పుడు, నావికుడెంత జాగ్రత్తగా నడు పుచున్నను, ఓడ కొంచెము ఇటునటు చలింపక పోదు.

కమల :- అట్లయిన దయసేయుడు. (ముందు నకు నడచును)

శశాంకు :- ఆగుము. నాహృదయవారాసిపై, ఏదో ఉప్పెన లేచినట్లున్నది. అల్లకల్లోలముగా తరంగములు రేగుచున్నవి. కొంచెము మాకు విశ్రాంతికావలయును. (క్రింద నెమ్మదిగావ్రాలి కన్నులుమూసుకొని పరుండును)

కమల :- (అటునిటూ తిరుగుచు, తనలో) ఈ విషభాండమున పొంగులు రేగుచున్నవి. తనంతదా శతధాభిన్నమగునట్లున్నది. ఈ కాలసర్పము పూసకట్టుకట్టిన విధాన, కదల మెదల లేకుండ పోయినది. ఈ మహాజలపాత మిట్టెంకు లింకినది. ఈ హాలాహలజ్వాలలు చప్పున చల్లారినవి. అలలేచెడి ఈ సముద్ర సంఘోషణము సమసి పోయినది.... .ఇక కాలయాపనము చేయరాదు. ఈదౌష్ట్యదావానలమును సంపూర్ణముగ నార్పి వేయవలయును. ఈవిషాహిని పూర్తిగ తల చిదుకగొట్టింపవలయును...... శశాంకా! ఈ ప్రచండ ధిషణాసంఘర్షణమున విజయులెవరు? అధర్మానుసారివి, పశుబలోన్మత్తుడవు, మహా రాజకీయ వేత్తవు, మగవాడవు, చక్రవర్తివి, నీవా?... ధర్మానుసారిణిని, బలహీనను, ఆడుదానను, కాని

సను, నేనా? (శశాంకుని సమీపించి) మహారాజా!

శశాం :- కృషీవలా ! క్షణమాగుము, పయనమైపోవుదము.

కమల :- ఆర్యా! తమరిచ్చటనే క్షణము విశ్రాంతిదీసుకొనుడు. అదుగో? ఆసరోవరతీరమున ఇంచుక కాల్యముల దీర్చికొనివచ్చెదను.

శశాం :- ఒంటివిడిచి పోవుదువా; చక్రవర్తులము గనుక పరివార విహీనులమైయుండుట కలవాటు పడియుండలేదే !

కమల :- సపరివారముగ గమ్యస్థానము చేరదరుగాక, క్షణమోపికపట్టుడు.

శశాం :- నీవుపోవుటకు వీలుపడదు. ఆజ్ఞాపించుచున్నాము.

కమల :- పోకతప్పదు. క్షమింపుడు. తమయాజ్ఞను నేను పాలింపజాలను.

శశాం :- అమాయకుడా! యిదిచక్రవర్తిశాసనము.

కమల :- ఆహాహా......

శశాం:- నీయీవికటాట్టహాసమునకర్థమేమి? ప్రభుతిరస్కారమా?

కమల:-ప్రభువు...ప్రభువు...ఎవరికిప్రభువు...ప్రభువనగా పాలించువాడు, తమరు విధ్వంసకులు,

తాము ప్రభు వెవరికి ?

శశాం :- బానిసా ! ప్రభువునీకు, ఈ భారత సామ్రాజ్యమునకు...

కమల :- ఈ భారతసామ్రాజ్యాధిపతి హర్ష వర్ధన చక్రవర్తి! తాము చక్రవర్తులుకారు— ఏలినవారి బానిసలు.

శశాం :- తులువా! హర్షుడు సామ్రాజ్యాధిపతియా? మేమాతని బానిసలమా! ఇదియంతయు మోానమేయగునా !

కమల :—

దంభముపన్ని, యౌవనమదంబున కన్నులు కానరాక, సం
రంభముజేసి, స్త్రీజనముర, యిది, నీచమటంచునెంచకే
శుంభదవార్య వీర్యయగు శోభనగాత్రి మదీయ రాజ్ఞిపై
జృంభణమున్ పొనర్చి, హతజీవను డైతివి చింతయేలరా!.

(పారిపోవును).

శశాం :— నిలు, నిలు! చండశాసనుడగు శశాంక చక్రవర్తి శాసనమును ధిక్కరించు చున్నావు ఎవడవురా, ముందు నీ పేరుచెప్పు ?

కమల :— (తెరలో) ఈ లోకైక కంటక విలుంఠని కమల ! ......

శశాం :— మాయావీ! పిశాచీ!! రక్కసీ!!! (కమలను, వెంబడించి, క్షణమాగి తిరిగివచ్చి) లేడి

వలె చెంగున దాటిపోయినది. పోవును! ఎంతదూరము పోవును? ఎచ్చటికి పోవును. పిశాచీ! ఈ చరాచర మహాభారతమున ఆసేతుహిమాచలము నీ వెచ్చటదాగినను, నీవు నా దారుణ కృపాణ ధారావిలుంఠితవు కాకపోవు. రహస్యబిలమార్గముల వెంట రసాతలమునకు దూరిపోయినను, కాలాహినై వెన్నంటి నిన్ను కాటందకపోను, దుర్మతీ! ఈ విపర్యయ మంతయు నీవు సృష్టించుచున్నదేనా! నా సేనా బడబానలము నంటించి, ఈ కీకారణ్యమును దహించి అందు నిన్ను మాడ్చివేయుదును. ఈ అగ్నికి నీ వెరురా! ఈ సింహమును కదలింతువా! ఈ గంభీర శతఘ్నికాముఖమున కెదురునిల్చి నీవెకలి నటనమా... నీవు, నీ రాజు, నీరాణి, మీరందరు, ఈ నా ప్రళయ తాండవమున చిదుకదొక్కి వేయబడుదురు. ఈ నా ప్రళయ ప్రభంజనోపహతి... ఉప్పెనలు రేగి పోవుచున్న ఆ విలయాంభోరాశిలోనికి విసరివేయబడుదురు. మీ సర్వనాశనముతో సామ్రాజ్యమును ప్రతిష్ఠింతును. (పోబోవును)

(ప్రవేశము: కొండవలైపునుండి, దీర్ఘమగు ఖడ్గమును ధరించి రాజ్యశ్రీ)

రాజ్యశ్రీ :— విషాహీ! కర్కోటకుడా! నిలు.

శశాం:—(వెనుదిరిగిచూచిభయాశ్చర్యములతో) సాక్షాన్నిశుంభ సంహారిణివలె, ఈ భయంకర మూర్తివి... నీవెవరు?

రాజ్యశ్రీ :— క్రూర... క్రూర... నీవు వెడలగ్రక్క దలచిన, విషవహ్నినంతయు, ఒక్కసారిగా వెడలగ్రక్కుమో! నీ పడగలు చిదుక గొట్టివేయుటకు వచ్చితిని... నన్నే గుర్తుబట్టజాలకున్నావురా!

శశాం :— నీవా!...

రాజ్యశ్రీ :— నేనే...

శశాం :— గాంధర్వమను మిషతో మేనత్త కొడుకును తగుల్కొనిపోయినది నీవేనా ?

రాజ్యశ్రీ :—(తనలో) కఠోర సంభాషణుడా! (ప్రకా) నిశితశరాగ్రమున శశాంక దండనాథుని నిర్వీర్యునిజేసి, చెంపలు వేయించినది నేనే!

శశాం :— ఈ నీ భీభత్సరూపమును ఉపసంహరింపుము, కౌగిలించుకొనవలయును.

రాజ్యశ్రీ :— (బొడ్డులోనుండి వేరొక చిన్న బాకును లాగి కొనను బట్టుకొని) విసరుదునా?

శశాం :— క్షణమాగుము... మేము ద్వంద్వ యుద్ధము చేయుదుము.

రాజ్యశ్రీ :— క్షణముమాత్రము వ్యవధి... దుఃఖింపవలసినదంతయు దుఃఖించుకో ! (ఒక చెట్టు చాటునకు నిష్క్రమించును)

శశాం :— ఓహో ! ఈ మహావ్యూహ సంఘటనమున, ఈపంజరాననమే బంధింపబడినది. పరిక్రృతిలంపటుడై పరితపించు, చైతన్యపూరుషుని వలె, అధ్యాసము చేసికొని తహతహలాడిపోవలసి వచ్చినదే! మృణాళ నాళములని భ్రమించి, ఈ విషవ్యాళముల మోపుగట్టి మూపున దాల్చితిని. ఇవి బుస్సుబుస్సుమని, విషానలజ్వాలల విసరుచు, నన్ను కాటందుచున్న వే! సేనావారమునుండి పారబడి యొంటిమై ఇటువచ్చి, వ్యర్థముగ నశించి పోవుచున్నానే......నశించిపోవుచున్నానే......

(స్ఫురితుడై) కాదుకాదు, నాబలమునంతయు నొక్కుమ్మడి జృంభించి ఈ మృత్యుముఖమునుండి తప్పించుకొని, యొక్క యుదుటన సేనావార మునందు పడిపోయెదను. (పారిపోవును)

[రాజ్యశ్రీ ప్రవేశము : బాకుకొనబట్టుకొని విసరుట నభినయించి]

రాజ్యశ్రీ :— పాపుబోతూ! వెనుదిరిగెదవా, విసరనా? తిరుగు...విసరెదను. జాగ్రత్త, ఇదుగో విసరుదును.

శశాం :— (ప్రవేశించి) చక్రవర్తులు స్వయముగా పోరరు. నేనను తెచ్చుకొందును.

రాజ్యశ్రీ :— అం!...

శశాం :— చక్రవర్తిని, నన్నాదుదానిపై చేయిచేసుకో మనెదవా ?

రాజ్యశ్రీ :— అహహాహా ! శునకమువలె నీకును, అప్పుడప్పుడు కాశీయాత్ర పోవలయునని బుద్ధిపుట్టునట్లున్న దే !

శశాం :— రెండు నిమిషములలో తిరిగివచ్చి నీకు ఖడ్గచాలనము నొసంగెదను. అప్పుడు లక్షల కొలది కత్తులు నీపై తాండవింపగలవు. నన్ను పోనిమ్ము. ఒకసామాన్య సైనికునివలె రణభూమి యందు నిలచిపోరాడు అలవాటు నాకు లేదు.

రాజ్యశ్రీ :— ఈసింహి, ఈ యామిషమును విడువజాలదు. ఈ నిశుంభసంహారిణి, ఈ దైత్యుని విడువజాలదు. పగగొన్న ఈ గోదువన్నె త్రా చు .. కాటందక నిన్నిపుడు విడువజాలదు.

శశాం :— ఇది రాక్షస కృత్యము...

రాజ్యశ్రీ :— దుర్మతీ! ఇప్పుడు నీకు ధర్మ పన్నాగములు కావలసివచ్చినవా ?

శశాం :— (కత్తిదూసి) వ్యభిచారిణీ! ఈ భారతభూమిని నిష్కాలుష్య మొనరింతునురమ్ము.

రాజ్యశ్రీ :— (కత్తితో శశాంకుని కత్తిపై దెబ్బవేసి) క్షణములో భారత సామ్రాజ్యము నిష్కంటకము...(ఇరువురు యుద్ధము చేయుదురు).

కమల :— (ప్రవేశము) భర్తృదారికా! కోయుము వీనితలగోయుము. వీడు పారుపోతు. ఆలసించిన కాలికి బుద్ధిచెప్పును.

[యవనిక]

"నా రా ణి"

—♦ షష్ఠ రంగము ♦—

[వనప్రదేశము: ప్రవేశము కమల, తెరలోనికి చూచుచు]

కమల :— కుంభికుంభ విచ్ఛేదనక్రియా చణ యగు సింహివోలె, నారాణి, ఆమదగజముపై నెట్లు దుముకుచున్నది......... నారాణియందు ఇంత పరాక్రమమున్నదా ! ఈ చండికాతాండవమేమి? ఏమి యీభయంకరమూర్తి!! ఆసేతు హిమాచల మొక్కుమ్మడి, కవచఖడ్గాదులధరించి, ఎదురునిల్చినను, యీమె నివ్వడాగలేరు......... శశాంకా! గండకత్తెరలో తలదూర్చితివి; ఇప్పుడేమి చేయగలవు?...... ఆఁ! వాడును విజృంభించుచున్నాడు. కుడిచేతితో యుద్ధముచేయుచు, ఎడమచేతితో బొడ్డులోనుండి బాకును దీసినాడు. రాజపుత్రి చూచినదో లేదో! (బిగ్గరగ) అమ్మా! బాకు బాకు...... ఓహో ! ఏమి ఖడ్గచాలనము. ఒక్కవేటున తెగి, ఆతని బాహువు బాకుతో కూడ గగనమునకెగిరిపోయినది. యెంతదూరముగా విసరివేయబడినది...... భీష్మాకృతిదాల్చి

వానినాక్రమించి, కేశబంధమును ఎడమచేతితో పెనవైచి, పట్టుకొనినది...... అమ్మా! నరుకు, నరుకు, వెయ్యి... దెబ్బ... గెలపట్టితాటికాయను తెగనేయునట్లు: కేశచ్ఛటపట్టి, పీనితల నొక్క వేటున తెగనేసినది. ఈ భారతము ఈ క్షణముతో నిష్కంటకము.

దౌష్ట్య తిమిరాంధకారంబు తరలిపోయె,
హైమ యవనికాభ్యంతరం బంతరించె,
చటుల జీమూత సంఘంబు నడలిపోయె,
విమల సూర్యోదయారంభ వేళయయ్యె.

(ఇచ్చట రంగముపై ఎఱ్ఱనికాంతిని ప్రసరింపవలెను)

ఏమి ఈ భయంకర రూపము ! ఏమి ఈ భీభత్స దృశ్యము, రాజపుత్రికి మతిభ్రమణముకల్గినది... ప్రళయ పరిభ్రాంతులై, నిప్పుకలరాల్చుచు, గిరుగిరున తిరిగిపోవు, చండభాను ద్వయమువోలె, ఆమె కన్నులెంత భయంకరముగానున్నవి. నడుమ నడుమ, ఆభయంకర వికటాట్టహాసములు మహాశనిసంఘాతముల జలజలరాల్చుచున్నవి. (బిగ్గరగా) అమ్మా! భర్తృదారికా! నాతల్లీ !

రాజ్యశ్రీ:—(తెరలో)తృష్ణ! తృష్ణ! దాహము! తృష్ణతీరినదా!!! తీరినదా, తృష్ణ!!!

(ప్రవేశము:- రాజ్యశ్రీ: ఎడమచేత శశాంకుని శిరము ధరించి, రక్తవసనయై; కుడిచేత ఖడ్గము, భీభత్సరూపము, చేతనున్న శిరమువంక జూచుచు, చకితయై)

రాజ్యశ్రీ :— తృష్ణ ! తృష్ణ! తృష్ణ! దాహము... సౌందర్య ముగ్ధుడు . . (భయంకరముగా నవ్వి) సౌందర్య ముగ్ధుడు... ముగ్ధుడు, సౌందర్యము, ముగ్ధుడు, నీకు రాజ్యశ్రీ కావలయునా! కావలయునా? కావలయును ! (వికటముగనవ్వి) ఇదిగో ! ఇదిగో ! ఏమిచేసికొనియెదవో చేసికో ! ము!... రాట్కుమారీ! మేము చక్రవర్తులము!... చక్రవర్తులు! ... చక్రవర్తులు !! చక్రవర్తులూ! శరీరమేమి చేసుకొనిరి ? తలమాత్రమే మిగిలిన దేమి ?

కమల :— అమ్మా !

రాజ్యశ్రీ :— చక్రవర్తులు కమలా ! చక్రవర్తులను నీవెప్పుడు చూడలేదా ! ఇట్లేయుండెదరా ? (శిరమునెత్తి కమలకు చూపుచు) చక్రవర్తులిట్లేయుండెదరు ? కరచరణాద్యవయవములుండవు... చక్రవర్తులు... ఏబదిలక్షల సైన్యమున్న దే!... రక్తప్రవాహము... రక్త ప్రవాహము... కారాగారవాసము...బలప్రయోగము...

మానభంగము... మానభంగము... శశాంకా ! మాకు మానభంగముకాదు; నీకు ప్రాణభంగము. ఆటోపమణగినదా? శశాంకా ! ఒరేచక్రవర్తులు...ఉద్దండుడని తోరమాణుని బానటగా బిలిచితివిగదా! నేను నీ కుత్తుక తుటుముకొని పోవుచుండ, వాడు రాలేదేమిరా? నిన్ను కాపాడుటకు...రాలేదేమిరా?...ఆసింహముఆఏనుగునుకూడ చీల్చివైచినదా యేమిరా ! (శిరము నెత్తి కన్నుల వంక చూచుచు) రెప్పవాల్పక చూచుచున్నావే ! అమ్మో! కమలా! (కమలదగ్గరకు పర్విడివచ్చి) కమలా! కమలా!! ఈ పిశాచము నావంక హుంకరించుచున్నదే ! ఈ రక్కసి నన్ను మ్రింగవచ్చుచున్నాడే !...(భయము నభినయించును...... శశాంకుని శిరమును పారవేయప్రయత్నించి విదలించుచుండును....కాని విడువలేదు, కత్తి క్రింద పారవేయును...కమలనుభయభ్రాంతయైకౌగిలించికొని, కన్నులు మూసికొనును) అమ్మో! పిశాచము... దయ్యము ... రక్కసి ... అమ్మో ! కమలా, కమలా, కమలా!

కమల :— (రాజ్యశ్రీ చేతనున్న శిరమును వదలించి దూరముగా పారవేయును)

రాజ్యశ్రీ :— మ్రింగకు, మ్రింగకు, నన్ను మ్రింగకు, నిన్నుచూడలేను.పో...పో...నా యెదుటినుండిపో...మ్రింగకు, నన్ను మ్రింగకు, బ్రతిమాలుకుంటాను,నన్ను మ్రింగకు (అని గజగజ వణకును)

కమల :— (రాజ్యశ్రీని కూర్చుండబెట్టి శిరోజముల నిమురుచు కౌగిలించుకొని) భర్తృదారికా!......తల్లీ! నేను కమలను...... ఇటు చూడు. భయములేదు, నావంక చూడు. (అని బిగ్గ కౌగిలించుకొనును)

రాజ్యశ్రీ :— (మెల్లగా కనులువిప్పి) కమలా!

కమల :— తల్లీ! యెంత విభ్రమము కల్గినదమ్మా!

రాజ్యశ్రీ :— (నెమ్మదిగా) కమలా !

కమల :— అమ్మా !

రాజ్యశ్రీ :— నాలుక బొడ్డుదగ్గరకు ఈడ్చుకొనిపోయినది. మాటలాడుటకు శక్తిలేదు.

కమల :— దాహము వైచుచున్నదా? గుహలోనికిపోయి, చల్లని నీటిని తెచ్చెదను. (రాజపుత్రిని మెల్లగా పరుండబెట్టి లోనికిపోయి తిరిగి పాత్రతో ప్రవేశించును)

రాజ్యశ్రీ :— (దాహము పుచ్చుకొని)

గుత్తులు, గుత్తులై పిందులుకొన్న మహత్తర కామపుష్ప సంపత్తి హృదంతరాళములపై తమకంబును బెంప, యౌవనోన్మత్తత, నాగకాముకులు మైమయి తన్మయులైన, తానకస్మాత్తుగ, నాగ పుత్రికనిబట్టి, వధించి, మనంగ నేర్చునే.

పగ సాధించితిని, ప్రయోజన మేమున్నది !

కస్సుబుస్సని రేగి, తోకవయిలేచి,
కసరి విషవహ్ని కీలికల్ వినరుగాక
మించి హంతకు భస్మీకరించుగాక
కలుగునే పన్నగికి, భర్తృకౌగిలింత.

కమల :— అమ్మా ! శత్రునిర్మూలనమైనది. పగసాధించితివి. ఈ యుద్రేక ముపశమించుకొనుము. హృదయమును శాంతిపరచుకొనుము.

రాజ్యశ్రీ :— నాకింకను శాంతియా; కమలా! నాకు శాంతియా! నా శాంతి నా నాధునితోనే వినాశమైనది. నా ప్రణయ సామ్రాజ్యము భగ్నమైపోయినది. నా జీవనాలంబనము, ఘాతుక కిరాత దుర్వార దుర్దాంత నిష్ఠుర కఠోర కుఠార ధారా విలుంఠితమైనది. నా ప్రణయ పేశల సుకుమార, కోమల శిరీష కుసుమము, నా మూర్ధముపై నుండగనే, పాషాణ హృదయులగు కఱకు మొఱకులచే, నలిపివేయ బడినది. ఫల పుష్పోన్ముఖమై, జగదానందకరమై, నవనవలాడుచున్న నా ప్రేమ పున్నాగము కూకటివేరుతో

పెకలింపబడినది. మేఘమాలికా పరిశోభితమగు నని, తారకానికర విరాజితముగునని, ఆయున్నత పర్వతాగ్రమున నిర్మించుకొనిన నా లీలావసథము, మహాశనికాపాతాఘాతముల భగ్నమైపోయినది...

కోమలమైన నాహృదయలవలీదళము కఠోర కంటక విదారితమై, జర్జరీభూతమైనది. లలితమగు నాహృదయఫలకముపై నెంతటి సమ్మెటపెట్టు పడి నది... నాపై పగబూనినవాడు, శశాంకుడు, నన్ను కఱకు ములుకుల కెరజేయరాదా! తీక్ష్ణతర నారాచముల, నాశరీరమును, జర్జరీభూతమగువల్లు పొడువరాదా!! నిష్కారణము నాపతినేల తల దీయవలయును. నాహృదయకుసుమము నేల నులిపివేయవలయును. నాప్రాణపతి తనకేమి విరోధి. తనకేమి యపకారము చేసినాడు. ఒకవేళ నేను దోషినే కావచ్చును. నాపైకత్తి గట్టవచ్చును. నాయారాధనాదైవముపై నీతిని యత్యాచార మునకేమైన యర్థమున్నదా! నాతప్పునకు నాదైవ మునకు శిక్షయా!! నా కొరకు, నా ప్రాణ సఖుని, నాసౌందర్యాధిదేవతను పొరిగొనుటయా! కమలా! నాహృదయము భయంకర కరాళ క్రకచ దంష్ట్రికా విదారితమగుచున్నది. కమలా! నాహృ

దయఫలము గుభాలున బ్రద్దలు కాబోవుచున్నది. కమలా! కమలా! నాచేయి పట్టుకో, నాచేయి పట్టుకో, నన్ను కౌగిలించుకో.

కమల :— (కౌగిలించుకొని) దేవీ!

రాజ్యశ్రీ :— నాయవస్థను పోల్చుకొనిన, నీగుండె కరగి నీరై పోవుటలేదా కమలా?

కమల :— నీ యీ విషాదమును నేను భరింపజాలను.

రాజ్యశ్రీ :— (చివాలున లేచి) కమలా! నాకును విషాదమునందవలసినపని కాన్పింపదు. భర్త్రు పథానుగమనలగు భారత నారీమణులకు, విషాదమునకు తావెందున్నది. నేను వ్యర్థముగ నింతదనుక విభ్రమోప హతనైతిని. ప్రణయ సామ్రాజ్యమునకు పరమావధి చూచిన, నాకు సంతాపపడవలసిన పని యేమున్నది. కమలా! ఆవంగ సామ్రాజ్యకిరీటమును దెచ్చుకొనుము.

కమల :— (నిష్క్రమించును)

రాజ్యశ్రీ :— (స్వగ) కాలయాపనము చేయక నాభర్తను, నాదేవుని, నాజీవచ్చైతన్యమును నేను చేరుకొనవలయును.

కమల :— (శశాంకుని కిరీటముతో ప్రవేశించును) దేవీ! యిదిగో వంగసామ్రాజ్యము.

రాజ్యశ్రీ :— భర్తృవిహీనవై, పరితపించుచు, అసువుల వీడనున్న నాకీసామ్రాజ్యమేల ? దీనిని భారతసామ్రాజ్యాధిపతికి, హర్షవర్ధనున కొసంగుము. భారత సామ్రాజ్య సౌధ నిర్మాణమునకు పునాదులు వేయుటకు, తన బావయు, సోదరియు, ఆత్మార్పణ మొనర్చిరి. దానిని పరిసమాప్తి చేయవలసిన భార మాతనిపై నున్నదని తెల్పుము. మాకై తాను పరితపించిన ధీరయగు తన సోదరి కపకీర్తి తెచ్చినవాడగునని నీరాజునకు నివేదింపుము.

కమల :— నా ప్రియత్నమంతయు వ్యర్థమే యగునా, మాతా!

రాజ్యశ్రీ :— నాపగను సాధించినదానవు నీవు, నేనుకాదు. నీకు కృతజ్ఞురాలను (కమలను ముద్దిడుకొని) దీర్ఘాయువుకమ్ము బిడ్డా ! ఆశిరము నెచ్చట పారవైచితివి? ఇటు తీసుకొనిరా.

కమల :— దానితో నేమిపని ?

రాజ్యశ్రీ :— పనియున్నది

కమల :— (శిరమును తెచ్చియిచ్చును)

రాజ్యశ్రీ :— (శిరమును చేతపుచ్చుకొని) శశాంకా! పశుబలోన్మత్తులకును కాంక్షాపిశాచావేశులకును, పరదారాపహరణాసక్తులకును; అదు

దానిపై యత్యాచారము చేయు వారలకును, ఈర్ష్యాళువులకును, నీకుపట్టిన గతియే పట్టునుగాక! క్రౌర్యాటోప నిరాకృతియందు మహిళామండలి, నావలె ఆత్మార్పణ మొనర్తురుగాక!! (శిరమును, కత్తిని ముందిడుకొని మోకరిల్లి) నాజీవనజ్యోతీ! కోసలపతీ! నాదైవతమా! ఇదిగో శత్రున్మూలన మొనరించితిని. నీ పగసాధించితిని. నీ పాదసేవ యొనరించుకొనుటకు నేనునూ నీ సన్నిధికి చేరు కొనుచున్నాను. నీ ప్రణయ బాహుపరీరంభముల నన్ననుగ్రహింపుము (అని కేశబంధము మెడకు బెట్టుకొనును)

కమల :— (చేరువకువచ్చి చేతులుపట్టుకొని) అమ్మా! అమ్మా! ఇంత ఘోరమా!

రాజ్యశ్రీ :— బిడ్డా! నేనెవరు?

కమల :— మహారాజ్ఞి

రాజ్యశ్రీ :— దూరముగా నిలువవలయునని, పలుకకూడదని, మహారాజ్ఞి శాసనము; పాలింపుము.

కమల :— (వెనుకంజవైచి) ఇంతకఠోర శాసనమా!

రాజ్యశ్రీ :— స! (వ్రేలితో దూరముగా నుండుమని సంజ్ఞచేయును) కమలా! నీ యుపకార

ములకు కృతజ్ఞతా వందనములు. క్షమింపుము. ఇక సెలవు. (కత్తుక బిగించుకొనబోవును)

కమల:— (విముఖయై, వృక్షమునకు ముఖము నానించి, దుఃఖంపుచుండును)

హర్షుడు :— (తెరలో) చెప్పుము. ఎచ్చట నున్నారు. గొంతు పిసికివైతును, చెప్పెదవా! లేదా! డొక్క వ్రక్కలించెదను. చెప్పు, ముందు చెప్పు.

కమల :— హర్షచక్రవర్తి వచ్చుచున్నారు. క్షణమాగుము, క్షణమాగుము. ఒక్క క్షణమాగుము. (తెరలోనికి చూచుచూ బిగ్గరగా) మహారాజా! ఇక్కడ! ఇక్కడ! (లోనికిపరు గెత్తును).

రాజ్యశ్రీ :— ఈతని యాగమనము నాకు వేరొకపరీక్ష. కానిమ్ము నాకీజగత్తునందుగల ఈ ఒక్క ఆప్తుని కడసారి చూచుకొనుటయే మంచిది.

(ప్రవేశము:-తొందరగా హర్షవర్ధనుడు, వెనువెంటకమల)

హార్షుడు :— సోదరీ! సోదరీ! (అని కౌగలించుకొనబోవును)

రాజ్యశ్రీ :— ఆగుము! సార్వభౌముడవు భర్తృవిహీననగు నన్నంటరాదు; దూరముగా నుండుము.

హర్షుడు :— అట్లయిన నాకా సామ్రాజ్యమే వలదు. (కౌగలించుకొని) అమ్మా! ఏమి ఈ అన్యాయము.

విచ్చుకలమూని వాణుండు, విచ్చుకత్తి
నూని నేనును, నిర్వంక నురశి కొలువ
భావిభారత సామ్రాజ్య భారభరణ
పరిణతోరు భుజాగ్రివై ప్రభవదలిర్వ
కిట్టి ఘోరంబునకు దెగనేల తల్లి!॥

రాజ్యశ్రీ :— ఇదిగో శశాంకుని శిరము. పగసాధించితిని. తండ్రీ! నాకీలోకమున నుండ వలసిన పని కాన్పింపదు. భర్తృపాద శుశ్రూషా పరతంత్రనై, త్వరాయమానమానసనై, నిష్కళంకహృదయనై, నానాధుని సన్నిధికి నేనుచేరుకొను చున్నాను. అధికార కాంక్షను, సోదర వాత్సల్యమును, నన్నావేశింపజేసి, పవిత్రమగు నా ఆదర్శమును, భగ్నమొనరింపకు. కాని మా కొక యుపకారమొనరింపుము.

నావలె ననాథయైపోయె నానపల్లి
కోసలాంబిక, అరికృత ఘోర పరిభ
వానలంబున నిడుమల నడరుచుండె
కష్టమనుకోక, అద్దేవికావు తండ్రి॥

హర్షుడు:— శత్రువులబారినుండి కోసల రాజ్యలక్ష్మిని క్షణముకిత్రమే కాపాడుకొనివచ్చితిని.

తల్లీ ! నామాట విను...నా మాటవిను...హర్ష వర్ధనుని సోదరీవిహీన పరిక్లేశ పరిభ్రాంతుని చేయకు. నా మాటవిను.

రాజ్యశ్రీ :— ధన్యోస్మి ! మరి నాకు శలవు. (కేశబంధము కంఠమునకు బిగించుకొనును)

హర్షుడు :—సోదరీ! సోదరీ! అమ్మా, అమ్మా!

రాజ్యశ్రీ:— నాహృదయమును కలవర పెట్టకు.

హర్షుడు :— కఠోరము.

రాజ్యశ్రీ :— చూడజాలవు దూరముగాపో. (హర్షుడు, కమల; వెనుదిరిగి వృక్షముల నానుకొని దుఃఖింపుచుందురు)

గ్రహవర్మ:—(తెరలో)రాజూ!రాజూ!!రాజూ!!!

[ప్రవేశము గ్రహవర్మ, బాణుడు. గ్రహవర్మ రాజ్యశ్రీని కౌగలించుకొనబోవును]

హర్షుడు :—
రాజ్యశ్రీ :—
కమల :—
ఆఁ ! (అని ఆశ్చర్యము సూచింపుదురు)

రాజ్యశ్రీ :— (గ్రహవర్మను వారించి భయ చకితయై) నాభర్త వేషమున నన్నలయింప వచ్చు చున్నావు నీవెవరు?

గ్రహవర్మ:— (పగలబడి నవ్వుచు) ఎవరు... నీమగడు.

బాణుడు :— అమ్మా ! నీపతి మరణించెనని యెవరు చెప్పిరి.

కమల :— ఉగ్రసేనుడు.

గ్రహవర్మ :— అదియా! ప్రయత్నమదియే జరిగినది. కాని మహామంత్రులు బాణులు, నన్ను కాపాడిరి.

బాణుడు :— హర్షవర్ధనా! మనము త్వరగా అయోధ్యకు పోవలయునా ?

హర్షుడు :—ఆపని ముగించుకొనియే వచ్చితిని.

కమల :— ఈ వంగసామ్రాజ్యకిరీటము, తమ ధర్మపత్ని యార్జించినది. ధరింపుడు. (అని కిరీటము గ్రహవర్మ కొసంగును)

గ్రహవర్మ :— నా ప్రణయసామ్రాజ్యానుభవమునకంతరాయములీ రాజ్యములు. నాకు వలదు. నా ప్రాణదాతలు తమరు స్వీకరింపుడు. (బాణునకిచ్చును)

బాణుడు :- హర్షవర్ధనా ! (హర్షునకు కిరీటము పెట్టబోవును)

హర్షుడు :— దేవా !

బాణుడు :— వలదనకుము. ఇది గురువుల ఆశీస్సు (కిరీటము పెట్టును)

రాజ్యశ్రీ :— (బాణునితో) బాబా! ఎట్టి

కఠోరనాటకమున పాత్రలధరింపవలసి వచ్చినది.

బాణుడు :— రానున్నదంతయు లలితము సుకుమారమునగు శృంగారనాటకమే.

గ్రహ :— శశాంకు డిచ్చటికెట్లువచ్చెను?

రాజ్యశ్రీ :— మాయోపాయముబన్ని మృత్యువువలె, ఆతని తలపట్టి ఈడ్చుకొని వచ్చినది, కమల.

హర్షుడు :— కమలా!

కమల :— దేవా!

హర్షుడు :— నీకు కొంతరాజ్యము బహూకరింపదలచితిమి.

కమల :- క్షమింపుము, రాజ్యకాంక్ష నాకులేదు.

హర్షుడు :- మరి ఏమి కావలయును?

కమల :- (దరహసిత వదనయై తలవంచి బాణుని వెనుకకుబోయి నిలచును)

బాణుడు :- (దరహసిత వదనుడై, ఆమె శిరోజములు నిమురుచు) ప్రణయదానము చేయుము, స్వీకరింపగలదు. మాళ్వసామ్రాజ్యము పుళిందులకు చేజిక్కినప్పుడు,యీ మెతండ్రి,మాళ్వచక్రవర్తి, ప్రాణత్యాగ మొనరింపబోవుచు, ఈ మెను సంరక్షింపుడనిమాకడకంపియున్నాడు. ఈ మెకు ప్రణయదానము చేయుము — ఈ మెతండ్రి రాజ్యమును జయించి

తెచ్చి యీ మెకిమ్ము. (బాణుడు, కమల హస్త
మును హర్షుని హస్తమున నిడును)

రాజ్యశ్రీ :— కమలా! మా గాంధర్వమున
నీవుపాడిన మంగళగీతియే మరలనీకును.

[అనుబంధము. 2.]

మంగళం, మంగళం, మంగళం.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

అనుబంధములు

అనుబంధము 1.—గ్రహవర్మ.

సారంగ్—దాద్రా.

1 ఈవన సౌరభ । మెన్న నద్భుతము
భావనాతీత । మౌ......గా....... ॥ఈ॥
2 ఈవన భూజము । లెనయు పుష్పముల
సకల దుఃఖ వి । ధ్వం...స...మౌ... ॥ఈ॥
3 ఈవన సుందర । మెన్నగనౌనా
మూర్తినందు రమ । మూ...ర్తి...యే... ॥ఈ॥

అనుబంధము 2.—కమల

తిలాంగ్—ఏకతాళము

శారికాకీర । పరిణయవేళల ॥శా॥
శుకములు పలుకవ । కోరిక లొలయ
పరిమదమునను కో । యిలలు గూయగా ॥శా॥

అనుబంధము 3. కమల—రాజ్యశ్రీ

దుర్గా—ఏకతాళము

భారతవీరసతీ!...రాజే! ॥భారత॥
1 ధణ ధణ ధణ ధణ – రణ దుందుభులవె
ఠం, ఠం, ఠం, గణ – ఠంకారములవె ॥భా॥
2 వీరపత్నివై – వీరమాతవై
పతిని కుమారుల – బంపురణమునకు ॥భా॥

3 ఒడ్డాణంబున - ఒరలో ఖడ్గము
బాణాసనము చే - పట్టి రణమునకు ||భా||
4 శరపరంపరలు - జలజల రాల్చుచు
అపరసత్యవై - అరులదునుమగా ||భా||

అనుబంధము 4.—రాజ్యశ్రీ

కళ్యాణి—ఏకతాళము.

పోదమా ఈ । వనము వీడి
పోదమా కమ । ల అఅఅఅఅఅఅ ||పో||
తీక్ష్ణమై సూ । ర్యుండు పర్వెను
గేహములకిక । పయనమై ||పో||

అనుబంధము 5. (తెరలో, చాలామంది)

మియామల్హార్ —ఏకతాళము.

మమభారతీ - సుగుణాలవాల
సుయశోవిశాల - కామనా నిదాన ||మ||
జయ! దేవి! పూత - జగదేకమాత
విభవేందిరా! - గుణమందిర! ||మ||

అనుబంధము 6.—రాజ్యశ్రీ

దుర్గా—అటతాళం

ప్రణయ గగనా శశీ... ... మమ||
అమలతుషా - ర-ము-లో-ల-య-వా? ||మమ||
అమల తుషారము - లోలయగలేవా?
కుసుమా—మాలా—గకోవా? ||మమ||

అనుబంధము 7.—గ్రహవర్మ

తిలాంగ్—త్రితాళ్

పూలమాల - నా కేల ||పూల||
మోహనా...కా...రీ... ||పూల||
బాహా వరీ - రంభ
మాలికలిడ - లె...ఎ...వ అ... ||పూల||

అనుబంధము 8.—గ్రహవర్మ—రాజ్యశ్రీ

సారంగ—త్రితాళ్

గ్రహవర్మ:- ప్రణయడోలికా వీచి - ఊచివైతునాచెలీ
ఊచివైతునాచెలీ - ఊచివైతునా... ||ప్ర||
రాజ్యశ్రీ:- మేనపులకలెనగెను నీ - బాహులతలకాచి
యూచు
ప్రణయడోలికావీచి - బాహులతలకాచి
యూచు
ప్రణయడోలికావీచి - బాహులతలకాచి
యూచు
ఇద్దరూ:- మేనుమేను గదియజేర్చి - మనసు మనసు
కలియబరచి
ప్రణయ డోలికావీచి తూగిపోదమా ప్రియా!

అనుబంధము 9.—కమల

యమునాకళ్యాణి—ఏకతాళము

1 స్తనవినిహితమపి హారముదారం
సామనుతే కృశతనురివభారం
రాధికా తవవిరహే కేశవ! ||రా||

2 సరసమసృణమపి మలయజ పంకం
పశ్యతి విష మివ వపుషిసశంకం ||రా||

3 శ్వసితపవన మనుపమ పరిణాహం
మదనదహన మివ వహతి స దాహం ||రా||

4 దిశిదిశికిరతి సజలకణజాలం
నయన నళిన మివ విగళితనాళం ||రా||

5 నయన విషయ మపి కిసలయతల్పం
కలయతి విహిత హూతాశనకల్పం ||రా||

అనుబంధము 10.—గృహావర్మ.

భీంపలాస్—ఏకతాళము

వనజానన జీవన పావనశీలా హే! - మోహనా
మోహనా... మోహనా... మోహనా... ||వన||

1 మునిలోక హృదయజ్యోతి - పరిభూత కుటిలారాతి
తమఖ్యాతీ... దేవా - జగతికి భూతీ-

2 పంకజాక్షా - పతితరక్షా ప్రేమసంగా - శుభాంగా
......శుభఅఅ...ఆంగా

3 సాధనధనమునిజనతా దరిశ నాహే - పావనా ||వ||

= గ మ ని క =

పుట	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
3	12	లచ్చించె	అసెసంగె
7	6	ఆ సమీర	ఆసమీర
18	6	నఘర	నఖర
31	5	షేముషీ	శేముషీ
57	13	మసెదరా	మసెదవా
63	8	బాణుకరాల	బాణుసంకముల
93	19	వైక్లబము	వైక్లబ్యము

* తక్కిన అచ్చుతప్పులు సులభగ్రాహ్యములు. సవరించుకొన ప్రార్థన.